

41STE VERGADERING

VERGADERING VAN MAANDAG 28 MEI 1973

(Bijeenroepingsuur 11.00)

Ingekomen stukken, waaronder brieven van de leden Brouwer, De Goede, Gruijters, Van Hulten, Klein, Meijer, Mommersteeg, Pronk, Schaefer, Van der Stee, Stemerding, Van der Stoel, Den Uyl, Veerman, Vredeling en Westerterp, dat zij in verband met hun benoeming tot Minister of Staatssecretaris ontslag nemen als lid van de Kamer	1561; 1617
Verslag uitgebracht door de Commissie voor het onderzoek van de geloofsbrieven over de geloofsbrieven met bijbehorende stukken van de nieuwbenoemde leden der Kamer M. J. J. van Amelsvoort, G. M. P. Cornelissen, J. C. Th. van der Doef, W. J. Geertsema, L. J. Giebels, A. M. C. Th. van Heel-Kasteel, D. A. Th. van der Heem-Wagemakers, A. van der Heek, M. J. J. A. Imkamp, S. de Jong, K. Kolthoff, H. J. de Koster, K. Nagel, S. Patijn, P. J. A. van der Sanden, K. G. de Vries en W. A. F. Wilbers ..	1561/62
Beëdiging en toelating van de nieuwbenoemde leden ..	1562
Aanneming voor kennisgeving van regeringsbescheiden	1563
Mededeling van besluiten van het Presidium	1563
Regeringsverklaring	1563-1573
Verslag uitgebracht door de Commissie voor het onderzoek van de geloofsbrieven over de geloofsbrief met bijbehorende stukken van het nieuwbenoemde lid der Kamer C. Boertien	1573/74
Beëdiging en toelating van het nieuwbenoemde lid ..	1573
Beraadslaging over de regeringsverklaring	1574-1616

Voorzitter: het lid Vondeling

Tegenwoordig zijn 147 leden, te weten:

Aantjes, Van Aardenne, Aarts, Abma, Van Amelsvoort, Andriessen, Bakker, Barendregt, Ter Beek, Beekmans, De Beer, De Bekker, Berger, Berkhouwer, Beuker, De Boer, Boertien, De Boois, De Brauw, Bremen, Du Chatinier, Coppes, G. M. P. Cornelissen, P. A. M. Cornelissen, Van Dam, Dankert, Dees, Van Dis, Van der Doef, Van den Doel, Dolman, Dragstra, Drees, Van Dijk, Van Elsen, Epema-Brugman, Fiévez, Franssen, De Gaay Fortman, Gardeniers-Berendsen, Geertsema, Geurtsen, Giebels, Van Gorkum, Goudsmit, Groensmit-Van der Kallen, Van der Gun, Haas-Berger, Hartmeijer, Van Heel-Kasteel, Van der Heem-Wagemakers, Van der Hek, Hermes, Hermsen, Heijmans, Hoekstra, Honig van den Bossche, Van Houwelingen, Hutschemaekers, Imkamp, Jansen, Janssen, De Jong, Jongeling, Jurgens, Kappeyne van de Coppello, Keja, K. A. Keuning, S. Keuning, Klaassens-Postema, Kleisterlee, Knot, Koekoek, Kolthoff, Kombrink, De Koning (A.R.P.), De Koning (B.P.), Konings, De Koster, Kosto, Kraaijeveld-Wouters, Krosse, Kruisinga, De Kwaadsteniet, Laban, Lamberts, De Leeuw, Van Leeuwen, Van der Lek, Van Leijenhorst, Van Lier, Masman, Van der Mei, Meis, Van Mierlo, Nagel, Notenboom, Van Ooijen, Patijn, Ploeg, Poppe, Portheine, Rietkerk, Roels, Roethof, Roolvink, Van Rossum, De Ruiter, Salomons, Van der Sanden, Van Schaik, Schakel, Scherpenhuizen, Van het Schip, J. N. Scholten, W. Scholten, Schouten, Smit-Kroes, Van der Spek, Spinks, Stoffelen, Terlouw, Van Thijn, Tilanus, Tolman, Tuijnman, Veder-Smit, Van Veenendaal-Van Meggelen, Vellenga, Verbrugh, Vermaat, Vondeling, Vonhoff, Voogd, Voortman, De Vries, Waalkens, Waltmans,

Zitting 1972-1973

Voorzitter

Weijters, Wiegel, Wieldraaijer, Wierenga, Wilbers, Wisselink, Wolff, Ter Woorst, Van Zeil,

en de heren Den Uyl, Minister-President, Minister van Algemene Zaken, Van Agt, Vice-Minister-President, Minister van Justitie, Van der Stoel, Minister van Buitenlandse Zaken, De Gaay Fortman, Minister van Binnenlandse Zaken, Van Kemenade, Minister van Onderwijs en Wetenschappen, Duisenberg, Minister van Financiën, Vredeling, Minister van Defensie, Gruijters, Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Westerterp, Minister van Verkeer en Waterstaat, Lubbers, Minister van Economische Zaken, Brouwer, Minister van Landbouw en Visserij, Van Doorn, Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, mevrouw Vorrink, Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne, de heren Pronk, Minister zonder Portefeuille, Trip, Minister zonder Portefeuille, Brinkhorst, Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, Kooijmans, Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken, Polak, Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, Klein, Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, Veerman, Staatssecretaris van Onderwijs en Wetenschappen, De Goede, Staatssecretaris van Financiën, Van der Stee, Staatssecretaris van Financiën, Mommersteeg, Staatssecretaris van Defensie, Stemerding, Staatssecretaris van Defensie, Schaefer, Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Van Dam, Staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, Hazekamp, Staatssecretaris van Economische Zaken, Mertens, Staatssecretaris van Sociale Zaken, Meijer, Staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, en Hendriks, Staatssecretaris van Volksgezondheid en Milieuhygiëne.

De Voorzitter: Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen berichten van verhindering tot het bijwonen van de vergadering van de leden:

Portheine, alleen gedurende het eerste gedeelte van deze vergadering, wegens verblijf buitenslands;

Peijnenburg, de gehele week, wegens verblijf in Amerika;

Staatssecretaris Van Hulten, wegens ziekte.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De Voorzitter: Van de heren Brouwer, De Goede, Gruijters, Van Hulten, Klein, Meijer, Mommersteeg, Pronk, Schaefer, Van der Stee, Stemerding, Van der Stoel, Den Uyl, Veerman, Vredeling en Westerterp zijn brieven ontvangen, dat zij, in verband met hun benoeming tot Minister of Staatssecretaris met ingang van 11 mei 1973 hebben opgehouden lid van de Kamer te zijn.

Hiervan is mededeling gedaan aan de voorzitter van het Centraal Stembureau en aan de Minister van Binnenlandse Zaken.

Deze brieven worden voor kennisgeving aangenomen.

De Voorzitter: Ik geef het woord aan het lid Franssen tot het uitbrengen van verslag namens de commissie voor het onderzoek van de geloofsbrieven.

De heer Franssen, voorzitter der commissie:

Mijnheer de Voorzitter! De commissie voor het onderzoek van de geloofsbrieven heeft de eer te rapporteren, dat zij, na onderzoek van de in haar handen gestelde stukken, eenparig tot de conclusie is gekomen, dat de heer M. J. J. van Amelsvoort te Veldhoven, mevrouw G. M. P. Cornelissen te Boxmeer, de heren J. C. Th. van der Doef te Utrecht, W. J. Geertsema te Wassenaar, L. J. Giebels te Breda, mevrouw A. M. C. Th. van Heel-Kasteel te 's-Gravenhage, mevrouw D. A. Th. van der Heem-Wagemakers te Rotterdam, de heren A. van der Hek te Gouda, M. J. J. A. Imkamp te 's-Gravenhage, mevrouw S. de Jong te 's-Gravenhage, de heren K. Kolthoff te Amsterdam, H. J. de Koster te Wassenaar, K. Nagel te Amsterdam, S. Patijn te Voorburg, P. J. A. van der

Voorzitter

Sanden te Rijswijk, K. G. de Vries te Pijnacker en W. A. F. Wilbers te Bergen op Zoom terecht benoemd zijn verklaard tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

De commissie heeft derhalve de eer, voor te stellen, als lid van de Kamer toe te laten de heer M. J. J. van Amelsvoort, mevrouw G. M. P. Cornelissen, de heren J. C. Th. van der Doef, W. J. Geertsema, L. J. Giebels, mevrouw A. M. C. Th. van Heel-Kasteel, mevrouw D. A. Th. van der Heem-Wagemakers, de heren A. van der Hek, M. J. J. A. Imkamp, mevrouw S. de Jong, de heren K. Kolthoff, H. J. de Koster, K. Nagel, S. Patijn, P. J. A. van der Sanden, K. G. de Vries en W. A. F. Wilbers, nadat zij de voorgeschreven eden (verklaring en beloften) zullen hebben afgelegd.

De commissie verzoekt u, het volledige rapport in de *Handelingen* te doen opnemen.

De **Voorzitter**: Ik bedank, namens de Kamer, de commissie voor haar verslag en stel voor, dienovereenkomstig te besluiten.

Daartoe wordt besloten ¹⁾.

De **Voorzitter**: De nieuwbenoemde leden zijn in het gebouw van de Kamer aanwezig. Ik verzoek de heer griffier hen binnen te leiden.

¹⁾ Mijnheer de Voorzitter!

De commissie voor het onderzoek van de geloofsbrieven met bijbehorende stukken van de heer drs. M. J. J. van Amelsvoort, mevrouw G. M. P. Cornelissen, de heren J. C. Th. van der Doef, mr. W. J. Geertsema, drs. L. J. Giebels, mevrouw dr. A. M. C. Th. van Heel-Kasteel, mevrouw D. A. Th. van der Heem-Wagemakers, de heren drs. A. van der Hek, mr. dr. M. J. J. A. Imkamp, mevrouw S. de Jong, de heren drs. K. Kolthoff, H. J. de Koster, K. Nagel, mr. S. Patijn, P. J. A. van der Sanden, mr. K. G. de Vries en drs. W. A. F. Wilbers heeft de eer het volgende te rapporteren.

In handen van de commissie zijn gesteld, behalve de geloofsbrieven van de heer drs. M. J. J. van Amelsvoort, mevrouw G. M. P. Cornelissen, de heren J. C. Th. van der Doef, mr. W. J. Geertsema, drs. L. J. Giebels, mevrouw dr. A. M. C. Th. van Heel-Kasteel, mevrouw D. A. Th. van der Heem-Wagemakers, de heren drs. A. van der Hek, mr. dr. M. J. J. A. Imkamp, mevrouw S. de Jong, de heren drs. K. Kolthoff, H. J. de Koster, K. Nagel, mr. S. Patijn, P. J. A. van der Sanden, mr. K. G. de Vries, drs. W. A. F. Wilbers, de missives van de voorzitter van het Centraal Stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal ten geleide van afschriften van zijn besluiten waarbij tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal worden benoemd verklaard de heer drs. M. J. J. van Amelsvoort, te Veldhoven, mevrouw G. M. P. Cornelissen te Boxmeer, de heren J. C. Th. van der Doef te Utrecht, mr. W. J. Geertsema te Wassenaar, drs. L. J. Giebels te Breda, mevrouw dr. A. M. C. Th. van Heel-Kasteel te 's-Gravenhage, mevrouw D. A. Th. van der Heem-Wagemakers te Rotterdam, de heren drs. A. van der Hek te Gouda, mr. dr. M. J. J. A. Imkamp te 's-Gravenhage, mevrouw S. de Jong te 's-Gravenhage, de heren drs. K. Kolthoff te Amsterdam, H. J. de Koster te Wassenaar, K. Nagel te Amsterdam, mr. S. Patijn te Voorburg, P. J. A. van der Sanden te Rijswijk, mr. K. G. de Vries te Pijnacker en drs. W. A. F. Wilbers te Bergen op Zoom.

Tevens werden in handen van de commissie gesteld de brieven van de voorzitter van het Centraal Stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal waarin hij meedeelt dat de heer drs. M. J. J. van Amelsvoort, mevrouw G. M. P. Cornelissen, de heren J. C. Th. van der Doef, mr. W. J. Geertsema, drs. L. J. Giebels, mevrouw dr. A. M. C. Th. van Heel-Kasteel, mevrouw D. A. Th. van der Heem-Wagemakers, de heren drs. A. van

Nadat de nieuwbenoemde leden door de griffier zijn binnengeleid leggen de leden Van Amelsvoort, Cornelissen, Van der Doef, Geertsema, Van Heel-Kasteel, Van der Heem-Wagemakers, De Koster, Patijn en Van der Sanden in handen van de Voorzitter de bij de Grondwet en het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden voorgeschreven eden af, terwijl de leden Giebels, Van der Hek, Imkamp, De Jong, Kolthoff, Nagel, De Vries en Wilbers in handen van de Voorzitter de bij de Grondwet en het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden voorgeschreven verklaring en beloften afleggen.

De **Voorzitter**: Ik wens de leden geluk met hun benoeming en verzoek hen in ons midden plaats te nemen.

Ik deel aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen brieven van de heer Westerterp over de initiatiefvoorstellen van wet over de Wetten Europese Verkiezingen 1970 en 1973 (Kamerstukken nrs. 10 696 en 12 307).

Deze brieven worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Nog zijn ingekomen brieven van de fracties van DS'70 en de P.v.d.A., dat de leden Drees en Van Thijn met ingang van onderscheidenlijk 14 en 15 mei 1973 gekozen zijn tot voorzitter van hun fractie.

der Hek, mr. dr. M. J. J. A. Imkamp, mevrouw S. de Jong, de heren drs. K. Kolthoff, H. J. de Koster, K. Nagel, mr. S. Patijn, P. J. A. van der Sanden, mr. K. G. de Vries en drs. W. A. F. Wilbers hem hebben bericht dat zij hun benoeming aannemen.

Volgens de in handen van de commissie gestelde besluiten van de voorzitter van het Centraal Stembureau zijn zij benoemd verklaard tot lid van de Kamer met inachtneming van de volgorde, vastgesteld overeenkomstig artikel N 19 van de Kieswet. Deze rangschikking is opgenomen in het besluit van het Centraal Stembureau, voorkomende in het bijvoegsel van de *Nederlandse Staatscourant* van 7 december 1972. Hieruit is gebleken, dat zij terecht benoemd zijn verklaard.

Uit het feit dat de heer drs. M. J. J. van Amelsvoort, mevrouw G. M. P. Cornelissen, de heren mr. W. J. Geertsema, mr. dr. M. J. J. A. Imkamp, H. J. de Koster, P. J. A. van der Sanden en drs. W. A. F. Wilbers reeds lid der Kamer waren blijkt dat zij de vereiste leeftijd hebben.

Uit de bijgevoegde uittreksels uit het bevolkingsregister blijkt dit ook ten aanzien van de heren J. C. Th. van der Doef, drs. L. J. Giebels, mevrouw dr. A. M. C. Th. van Heel-Kasteel, mevrouw D. A. Th. van der Heem-Wagemakers, de heer drs. A. van der Hek, mevrouw S. de Jong, de heren drs. K. Kolthoff, K. Nagel, mr. S. Patijn en mr. K. G. de Vries.

Uit de bij de geloofsbrief gevoegde stukken blijkt voorts, dat zij geen betrekkingen bekleden, welke overenigbaar zijn met het lidmaatschap der Kamer, terwijl de commissie ten aanzien van hen niet van enige omstandigheid is gebleken, welke het Nederlanderschap in twijfel zou moeten doen trekken, noch van enige andere omstandigheid, ten gevolge waarvan zij op grond van artikel 94 van de Grondwet van de verkiesbaarheid ontzet zouden zijn.

De commissie heeft derhalve de eer voor te stellen als lid der Kamer toe te laten de heer drs. M. J. J. van Amelsvoort, mevrouw G. M. P. Cornelissen, de heren J. C. Th. van der Doef, mr. W. J. Geertsema, drs. L. J. Giebels, mevrouw dr. A. M. C. Th. van Heel-Kasteel, mevrouw D. A. Th. van der Heem-Wagemakers, de heren drs. A. van der Hek, mr. dr. M. J. J. A. Imkamp, mevrouw S. de Jong, de heren K. Kolthoff, H. J. de Koster, K. Nagel, mr. S. Patijn, P. J. A. van der Sanden, mr. K. G. de Vries en drs. W. A. F. Wilbers, nadat zij de voorgeschreven eden (verklaring en beloften) zullen hebben afgelegd.

Voorzitter

Mededeling hiervan is gedaan aan de Minister van Binnenlandse Zaken.

Deze brieven worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Aangezien door geen van de beide Kamers der Staten-Generaal binnen de termijn bedoeld in artikel 61 van de Grondwet de wens te kennen is gegeven, dat

de Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Portugese Republiek inzake het internationaal wegvervoer; Lissabon, 31 juli 1972 (12 345) en

het ILO-Verdrag nr. 129 en ILO-Aanbeveling nr. 133 betreffende de arbeidsinspectie in de landbouw (12 346),

aan de uitdrukkelijke goedkeuring van de Staten-Generaal zullen worden onderworpen, stel ik aan de Kamer voor, deze stukken, welke op 10 april 1973 ter griffie werden ontvangen, voor kennisgeving aan te nemen.

Daartoe wordt besloten.

De **Voorzitter**: Nog deel ik aan de Kamer mee, dat zijn ingekomen afschriften van de Koninklijke besluiten nrs. 1 t/m 14 van 11 mei 1973:

- over het verlenen van ontslag op de meest eervolle wijze als Minister aan de heren Biesheuvel, Nelissen, Geertsema, Schmelzer, Van Veen, De Koster, Udink, Langman, Engels, Stuyt en Boertien en als Staatssecretaris aan de heren Grosheide, Schelfhout, Buck en Oostenbrink;
- over het niet verlenen van ontslag als Minister aan de heren Van Agt en Boersma;
- over de benoeming tot Minister van de heren Den Uyl, Van der Stoep, De Gaay Fortman, Van Kemenade, Duisenberg, Vredeling, Gruijters, Westerterp, Lubbers, Brouwer en Van Doorn, mevrouw Vorrink, de heren Pronk en Trip;
- over de benoeming van de heren Den Uyl en Van Agt tot Minister-President respectievelijk Vice-Minister-President;
- over de benoeming tot Staatssecretaris van de heren Brinkhorst, Van Dam, De Goede, Hazekamp, Hendriks, Van Hulst, Klein, Kooijmans, Mertens, Meijer, Mommersteeg, Polak, Schaefer, Van der Stee, Stemerdink en Veerman.

Deze stukken worden voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: Ik wens de Ministers en Staatssecretarissen geluk met hun benoeming en heet hen welkom in ons midden.

Van Minister Boersma is ingekomen het volgende schrijven d.d. 24 mei 1973:

„Zeer geachte heer Vondeling,

Zeer tot mijn leedwezen zal ik niet in de gelegenheid zijn de Kamerdebatten omtrent de regeringsverklaring bij te wonen.

Na overleg met de Minister-President heb ik gemeend gevolg te moeten geven aan het dringend medisch advies om door het nemen van een verlof van enkele weken wat op adem te komen na de drukke periode, waarin ik ook het ministerschap van Landbouw en Visserij heb vervuld.

Met vriendelijke groeten en
hoogachting,

(w.g.) BOERSMA.”

Dit stuk wordt voor kennisgeving aangenomen.

De **Voorzitter**: De overige ingekomen stukken staan op een lijst, die op de tafel van de griffier ter inzage ligt. Op die lijst heb ik ook voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van deze vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met deze voorstellen heeft verenigd.

Voorzitter e. a.

Ik deel aan de Kamer mede, dat ingekomen is een schrijven van de ambassadeur in Nederland van de Volksrepubliek China, waarbij het Permanent Comité van het Nationale Volkscongres van de Volksrepubliek China een afvaardiging uit de Staten-Generaal uitnodigt voor een bezoek aan China in augustus of september van dit jaar.

De Voorzitter van de Eerste Kamer en ik hebben deze uitnodiging gaarne aanvaard. Wij zullen zo spoedig mogelijk nadere mededelingen doen over de samenstelling van de groep.

Het Presidium heeft met eenparigheid van stemmen besloten te stellen in handen van:

a. de vaste Commissie voor Justitie:

het ontwerp van rijkswet Goedkeuring van de op 3 juni 1971 te Luxemburg tussen de lid-staten van de Europese Economische Gemeenschap tot stand gekomen Protocollen betreffende de uitlegging door het Hof van Justitie van het Verdrag van 29 februari 1968 betreffende de onderlinge erkenning van vennootschappen en rechtspersonen en van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken (*Trb.* 1971, 139 en 140) (12 379, R 910);

b. de vaste Commissie voor Financiën:

het wetsontwerp Vaststelling van het slot van de algemene rekening van alle rijksontvangsten en -uitgaven, bedoeld in artikel 86, tweede lid, het slot van de rekeningen, bedoeld in artikel 87, derde lid, en het slot van de rekeningen van takken van rijksdienst, bedoeld in artikel 88 van de Comptabiliteitswet (*Stb.* 1927, 259) over het dienstjaar 1970 (12 382).

Ik geef het woord aan de voorzitter van de Raad van Ministers tot het afleggen van een verklaring.

Minister **Den Uyl**: Mijnheer de Voorzitter! Het kabinet dat vandaag voor de Kamer treedt is, zegt men, uit nood geboren. Het is er alleen, omdat een alternatief ontbreekt. Ik wil er een grond van waarheid niet aan ontzeggen. Dit kabinet is, in meer dan een opzicht, voor vrijwel niemand het kabinet, dat hij of zij het liefst had gewild. Dat geldt voor partijen, fracties, kiezers en voor de leden van het kabinet.

Het is intussen wel het enige kabinet, dat in de werkelijkheid van de Nederlandse politieke verhoudingen, bepaald door de verkiezingsuitslag van 29 november 1972, geacht kan worden in voldoende mate steun in de volksvertegenwoordiging te zullen ondervinden. Dit was ook het oordeel van de formateurs. Daarom is de totstandkoming van dit kabinet verantwoord. De formateurs en informateurs verdienen dank voor al hetgeen zij in deze lange en uitputtende formatieperiode hebben verricht.

Hoewel ik niet als formateur van het kabinet ben opgetreden, dien ik - en ik stel daar ook prijs op - verantwoording af te leggen voor die elementen in informatie en formatie, die uiteindelijk tot de totstandkoming van het kabinet hebben geleid. De leden van dit kabinet zijn immers verantwoordelijk voor de aanvaarding van hun benoeming. Zij hebben als bewindslieden willen optreden in het licht van het resultaat van de laatste formatiefase, namelijk die van de formatie door de heren Burger en Ruppert. Daarmede heeft dit kabinet verantwoordelijkheid aanvaard voor de door deze formateurs gelegde grondslag van het kabinet. Die verantwoordelijkheid spreekt te meer in het licht van het pre-constituerend beraad van kandidaat-ministers.

Mijn verantwoordelijkheid als Minister-President omvat ook hetgeen als basis voor dit kabinet uit de voorafgaande fasen van de kabinetsformatie is overgenomen. Ik denk hierbij aan de betekenis, die de conclusies van formateur Burger van 19 februari en de conclusies van de bespreking van kandidaat-bewindslieden hebben. Ik aanvaard dus verantwoordelijkheid voor die onderdelen van de kabinetsformatie, welke uiteindelijk hebben geleid tot de totstandkoming van de grondslag van het

Minister-President Den Uyl

kabinetsbeleid en voor de samenstelling van het kabinet. Ik voeg er tegelijk aan toe, dat de gedachte dat een optredend kabinet ten volle verantwoordelijkheid zou dragen voor het doen en laten van een formateur en de onderdelen van het optreden van een informateur in de politieke werkelijkheid moeilijk is vol te houden, zeker als die activiteiten bijna een half jaar bestrijken.

Eén van de gevolgen van de uitzonderlijk lange duur van de formatie is mede geweest, dat het afgetreden kabinet uitzonderlijk lang in demissionaire staat zijn arbeid heeft verricht. Dat heeft de gang van zaken er voor de betrokken bewindslieden bepaald niet gemakkelijker op gemaakt. Ik wil niet nalaten uit te spreken, hoezeer de bewindslieden van het kabinet-Biesheuvel respect verdienen voor de toewijding, waarmee zij onder menselijk gezien zo ondankbare omstandigheden hun taak hebben vervuld.

Bepalend voor de totstandkoming van dit kabinet is naar het mij voorkomt allereerst geweest, dat na het uiteenvallen van het kabinet-Biesheuvel de meerderheid van de fractieleiders heeft geadviseerd tot kamerontbinding en het houden van verkiezingen. De zin van raadpleging van de kiezers gaat echter ontbreken, indien met de kabinetsvorming op grondslag van vervroegde verkiezingen een zo lange weg met zo vele hindernissen moet worden afgelegd als ditmaal het geval was.

Zonder te spreken van de achilleshiel van ons staatsbestel moet toch worden geconstateerd, dat bij een zo lange afstand tussen kiezersuitspraak en kabinetsvorming op een zeer wezenlijk punt sprake is van een aanvechtbare tekortkoming in ons staatsbestel.

De Kamer is ontbonden als gevolg van een politiek geschil waardoor het kabinet-Biesheuvel op 16 juli 1972 uiteenviel. De vraag rees of er nog een meerderheid voor een confessioneel-liberaal kabinet onder de kiezers aanwezig was. Door het aftreden van de bewindslieden van DS'70 was aan het 5-partijenkabinet de parlementaire grondslag ontvallen. Inzet van het beroep op de kiezers was dus de mogelijkheid tot herstel van een confessioneel-liberaal kabinet, al of niet aangevuld met de steun van DS'70.

Op grond van de verkiezingsuitslag van 29 november waren er van het begin af in feite slechts twee mogelijkheden: óf een voortzetting van de confessioneel-liberale kabinetten die Nederland de afgelopen jaren hebben bestuurd, dan wel een breuk met deze sinds 1959 slechts kort onderbroken traditie door de vorming van een progressief kabinet.

Voor een normale parlementaire meerderheidsregering was – het werd ten overvloede nog eens door informateur Ruppert in een eerste fase van zijn informatie gesignaleerd – slechts één mogelijkheid: een voortzetting van de oude vijf, vijf partijen met nominaal 76 zetels. Géén van de varianten is in de informatiefase-Ruppert zo langdurig op haar mogelijkheid – ook programmatisch – getoetst als juist een mogelijk hernieuwde samenwerking tussen K.V.P., V.V.D., A.R.P., C.H.U. en DS'70. Nadat tweemaal twee dagen met de betrokken fractievoorzitters vergaderd was, heeft de informateur de conclusie getrokken, dat „voortzetting van het overleg niet zinvol” was. Die conclusie heeft hij aan de vijf desbetreffende fractievoorzitters schriftelijk meegedeeld; geen hunner heeft zich tegen deze conclusie verzet.

Ik kan daar mijnerzijds niet anders uit concluderen dan dat de politieke wil om de confessioneel-liberale kabinetten voort te zetten heeft ontbroken. In de latere fasen van de informatie is dat bevestigd en tijdens de formatie is niet anders gebleken.

De reeks theoretische mogelijkheden tot vorming van een kabinet naast elkaar stellende, moest informateur Ruppert uiteindelijk tot een patstelling tussen progressieven enerzijds en christen-democraten anderzijds concluderen. Er moest een keuze worden gemaakt. Dat deze met het volle besef voor de uitzonderlijke situatie uitviel ten gunste van de progressieven acht ik logisch en juist. De P.v.d.A. vormt de grootste fractie in de Kamer. De progressieven – weliswaar een minderheid, maar de grootste minderheid, hetgeen bij het ontbreken van een

meerderheid niet zonder betekenis is – pleitten gezamenlijk voor de aanwijzing van een socialistisch formateur. Op grond van het onderzoek van informateur Ruppert leidde dit samenspel van factoren hem tot de conclusie, „dat het niet bij voorbaat uitgesloten was dat een opdracht aan een socialistisch formateur zou kunnen leiden tot een voor de meerderheid der volksvertegenwoordiging aanvaardbare uitkomst”.

Er is kritiek gekomen op de duur van de formatiepoging-Burger. Begrijpelijk, voor zover dit een uiting was van de wens om snel een nieuw kabinet tot stand gebracht te zien; ongerechtvaardigd, waar dit bedoelde te suggereren, dat er inmiddels van alternatieven gebleken zou zijn, die de conclusie van informateur Ruppert zouden hebben moeten wijzigen. De formatiepoging-Burger strandde in eerste aanleg niet, omdat zich alternatieven aanboden, maar omdat formateur Burger enige twijfel bleef houden of hij aan de formatieformule kon voldoen. Dat de informateurs Van Agt en Albeda in deze situatie hun opdracht zo uitlegden, dat onderzocht moest worden op welke wijze deze twijfel alsnog zou kunnen worden weggenomen was naar mijn oordeel voor de hand liggend. Het is ten slotte aan de formateurs Burger en Ruppert gelukt met behulp van het werkdocument van de informateurs de eerder gesignaleerde patstelling te doorbreken.

De bewindslieden van dit kabinet treden nu op in het licht van het resultaat van de laatste formatiefase. In deze fase hebben de kandidaat-bewindslieden de conclusies van het preconstituerend beraad met betrekking tot enkele programapunten aanvaard. In dat beraad is voorts overeengekomen, dat naast „Keerpunt '72” de „Schets van beleid voor 1973 en volgende jaren” van de christen-democratische partijen – beide aangepast aan de sindsdien opgetreden economisch-financiële ontwikkeling – grondslag zal zijn van het kabinetsbeleid. Voor zover deze programma's met elkaar in strijd zijn, worden de desbetreffende punten behandeld bij het licht van de conclusies van formateur Burger d.d. 19 februari 1973. Er heeft geen ander programoverleg plaatsgevonden dan in het preconstituerend beraad met kandidaat-bewindslieden. Er is buiten de gepubliceerde conclusies van dat beraad geen enkele afspraak gemaakt.

Ik erken dat met de aanvaarding van deze grondslag van het beleid veel is overgelaten aan het overleg in het kabinet. In verschillende conclusies van formateur Burger wordt daarnaast gesuggereerd, dat op een aantal punten het kabinet de beslissing zal overlaten aan de Kamer.

Men kan op grond daarvan tot de slotsom komen, dat de programmatische grondslag van het kabinet nog verscheidene elementen van onzekerheid bevat. Men mag ook de conclusie trekken, dat de grondslag van het kabinet zal leiden tot een opener, vrijer en als men wil onzekerder verhouding tussen kabinet en Kamer dan tijdens voorafgaande kabinetten het geval was. Wil men uit dien hoofde concluderen, dat het kabinet toch maar op een wankel fundament is gebouwd, dan is dat een politieke taxatie waarvan de juistheid alleen in de politieke praktijk kan worden getoetst. Er is echter geen plaats voor het verwijt, dat de optredende bewindslieden de programs, waarop zij zijn gekozen, zouden hebben verloochend of dat in de aanvaarding van het resultaat van de formatie enige geheime afspraak zou zijn besloten.

Ik kom nu tot de samenstelling van het kabinet en de taakverdeling tussen de bewindslieden. Tijdens de formatie zijn de aanbevelingen van de Commissie Interdepartementale Taakverdeling en Coördinatie uit het voorjaar 1971 – waarin o.m. gepleit is voor beperking van het aantal ministers en uitbreiding van het aantal staatssecretarissen – niet nader in de overwegingen betrokken. De formateurs hebben geen wijzigingen voorgesteld in de bij de vorming van het vorige kabinet tot stand gekomen departementale indeling en taakverdeling tussen ministers. Wel hebben zij verschillende daaromtrent tijdens de formatie naar voren gekomen wensen geregistreerd. Zij hebben de beslissing daarover echter menen te moeten overlaten aan het nieuwe kabinet. In de constituerende ver-

Minister-President Den Uyl

gadering is voor geschillen over de interdepartementale taakverdeling de volgende regeling getroffen. De Minister-President heeft tot taak en is bevoegd competentiegeschillen te beslechten in naar zijn oordeel belangrijke geschillen in overleg met de vice-Minister-President, de heer Van Agt, en in andere geschillen na overleg met hem.

Werd bij de totstandkoming van het kabinet-Biesheuvel het aantal ministers gebracht van 14 op 16 en het aantal staatssecretarissen van 11 op 13, thans werd het aantal staatssecretarissen verder uitgebreid. Daarbij heeft de wens van progressieve kant vast te houden aan de personen van het deel-kabinet ongetwijfeld mede een rol gespeeld. Van de vijftien leden van het gepresenteerde deel-kabinet hebben er tien zitting in dit kabinet. De overigen hebben zich om hem of haar moverende redenen teruggetrokken.

Zoals steeds bij de uiteindelijke samenstelling van een kabinet hebben zakelijk-organisatorische en politieke motieven een rol gespeeld. Dat zich met name bij de taakverdeling van staatssecretarissen problemen hebben voorgedaan, is juist, maar niet ongewoon. Dat deze problemen zo goed als alle tot een oplossing zijn gebracht vóór het optreden van het kabinet, is nieuw en naar ik meen een reden tot voldoening.

Als resultaat van bijkans een half jaar informatie en formatie is een eigensoortig kabinet ontstaan, dat op dit moment in verschillende verhoudingen staat tot de fracties van de partijen, wier geestverwanten in het kabinet zitting hebben. Voor sommigen is het meer een parlementair, voor anderen meer een extra-parlementair kabinet. Daardoor onttrekt het zich aan de traditionele staatsrechtelijke omschrijvingen.

Het kabinet, dat is tot stand gekomen na een half jaar van uitputtende krachtmeting om de voorrang tussen tegenstrijdige concepties over de regeringsvorming en over de aard van het te vormen kabinet, presenteert zich als een progressief kabinet. Het gaat nu om de vormgeving van een beleid en de uitvoering van een program. Het kan niet worden ontkend, dat de politieke groeperingen, uit wier midden bewindslieden in het kabinet zijn opgenomen, door verschillende motieven zijn bevoegd. Het kan evenmin worden ontkend, dat de vertaling van de programgrondslag van het kabinet in concrete beleidsmaatregelen veel zal vergen van het besef van saamhorigheid van het kabinet zelf. Het is zo gezien een kabinet met vele risico's. Vast staat echter dat de bewindslieden, die tot het kabinet zijn toegetreden van oordeel zijn, dat een progressief kabinet thans de kans moet hebben zijn program uit te voeren. En wij hopen, dat de Kamer het voortbestaan van een dergelijk kabinet deze week zal willen aanvaarden.

Alvorens over te gaan tot de behandeling van de uitgangspunten van het kabinetsbeleid wil ik een opmerking vooraf **maken**.

Om zo duidelijk mogelijk te maken wat dit kabinet beweegt en welke richting het wil inslaan, zal ik mij, voor wat de uitgangspunten van het kabinetsbeleid betreft, beperken tot enkele hoofdthema's. Dit geldt evenzo voor de concrete beleidsvoornemens. Maar het spreekt vanzelf, dat wat ik hierover zal zeggen niet in de plaats treedt van de programgrondslag van dit kabinet. Ook voor die onderwerpen, die in deze regeringsverklaring niet uitdrukkelijk worden genoemd, behoudt deze programgrondslag volledig zijn gelding.

Uiteraard moet het kabinet nog veel van de uitgangspunten omzetten in concrete beleidsvoornemens. De nadere uitwerking van programmapunten, de onderlinge afweging daarvan – ook in hun financiële consequenties – en het brengen van de nodige samenhang in het beleid, vergen tijd. Het kabinet stelt zich voor in de komende maanden zijn beleid nader te concretiseren. Ik zal mij thans bepalen tot een vijftal uitgangspunten ten aanzien van sociaal-economisch beleid, woon- en leefmilieu, ontwikkeling en ontplooiing, democratisering en ten slotte de internationale samenleving, om vervolgens een aantal beleidsvoornemens, geënt op deze uitgangspunten, te formuleren.

Mijnheer de Voorzitter! Het kabinet wil zich in zijn beleid later leiden door het streven naar opheffing van ongelijkheid en achterstelling. Het is ervan overtuigd, dat de bestrijding van inflatie en van de wel haast permanente drang naar overbesteding slechts dan kans van slagen heeft als ze wordt geplaatst in het ruimere kader van het terugdringen van bestaande ongelijkheid in inkomen, bezit, macht en kennis.

Het centrale thema van overheidsbeleid in de moderne industriestaten in de na-oorlogse periode is wel geformuleerd als het verenigen van volledige werkgelegenheid en een groeiend welvaartspeil in de particuliere sfeer met een hoog niveau van overheidsbestedingen en een redelijk stabiel prijspeil. Slechts voor korte perioden is het hier en daar gelukt deze doeleinden te verenigen. In ons eigen land niet. Ons eigen land kenmerkt zich door een onaanvaardbaar niveau van prijsstijgingen bij een relatief grote werkloosheid en een in omvang achterblijven van de groei van bepaalde overheidsvoorzieningen bij die van sommige particuliere bestedingen.

Een dergelijke toestand bedreigt op den duur de bestuurbaarheid van de samenleving. Permanente inflatie tast de positie aan van hen die op vaste inkomens zijn aangewezen, stimuleert de vlucht van geld in goederen en scheidt grote onzekerheid omtrent de te verwachten economische ontwikkeling. Ze leidt tot een permanente spanning tussen de behoefte aan door overheidsactiviteiten tot stand te brengen collectieve voorzieningen en de daarmee in strijd komende uitbreiding van bepaalde vormen van particuliere bestedingen.

In feite is de voortgaande inflatie de uitdrukking van de afwenteling van lasten en verantwoordelijkheden. In toenemende mate rijpt het besef, dat dit proces alleen doorbroken kan worden indien een samenleving bij de besteding van schaarse middelen een rangorde van waarden aanvaardt en de leden van die samenleving ook de kans krijgen mee te beslissen over de bepaling daarvan. Het kabinet wil daarom evenwichtiger verhoudingen in onze economie nastreven binnen het raam van een fundamentele verandering van onze samenleving, gericht op spreiding van inkomen, bezit, macht, kennis en zeggenschap. Het wenst voorrang te geven aan de verbetering van de kwaliteit van het bestaan, aan behoud en verbetering van de dagelijkse leef- en woon- en werkomstandigheden boven een slaafs volgen van technische ontwikkelingen. Het wenst welvaart te richten op welzijn.

Voor het sociaal-economische beleid betekent dit afremming van de groei van de particuliere consumptie om daarmee ruimte te scheppen voor verbetering van het woon- en leefmilieu. Een dergelijk beleid vergt offers in de persoonlijke sfeer.

Dit kabinet is van oordeel dat medewerking van allen aan een dergelijk beleid alleen verwacht mag worden als offers in de eerste plaats worden gebracht door hen, die reeds op een naar verhouding hoog welvaartspeil kunnen bogen. Dit houdt in, dat bewust zal worden gestreefd naar een herverdeling van inkomens en vermogens. Om dat te bereiken wil het kabinet ernst maken met een alle inkomensgroepen omvattend inkomensbeleid. In dat kader zal een wenselijke verhoging van de laagste inkomens mede mogelijk gemaakt moeten worden door een beperking van de hoogste inkomens.

Een bewuste inkomenspolitiek kan niet los worden gezien van een planmatige ontwikkeling van overheidsbestedingen, noch van een toetsing van richting en omvang van de belangrijkste particuliere investeringen op hun effecten voor de genoemde doeleinden.

Ik kom nu op de uitgangspunten van het kabinetsbeleid voor het leefmilieu. De afgelopen jaren zijn belangrijke aanlopen genomen voor een gebundelde en gerichte aanpak van ruimtelijk beheer, huisvesting en milieuzorg. Stond het ruimtelijk beleid aanvankelijk vooral in het teken van het streven naar een evenwichtiger spreiding van bevolking en werkgelegenheid, allengs is het besef gegroeid, dat de strijd tegen milieuvervuiling en voor milieuhygiëne een hoeksteen van

Minister-President Den Uyl

dit beleid dient te zijn. Die ontwikkeling is geenszins afgesloten. Wij zien vandaag dat er een nauwe samenhang is tussen ruimtelijke ordening, de kwaliteit van het wonen en milieu-bescherming enerzijds en vraagstukken van geestelijke en lichamelijke volksgezondheid anderzijds.

De oude problemen van onaanvaardbaar grote tegenstellingen in welvaart en werkgelegenheid - ik denk met name aan het noorden en Zuid-Limburg - zijn nog allerminst opgelost. Tegelijk is er de dwingende noodzaak ons rekenschap te geven van het ontstaan van nieuwe noodgebieden, met name in de grote steden, die om een gebundelde aanpak vragen. In de grote steden is de woningnood ook kwantitatief nog direct voelbaar, terwijl de veroudering van de woningvoorraad, de verkrotting en de onleefbaarheid van de oude wijken daar tot onaanvaardbare verpaupering dreigen te leiden.

In veel opzichten is een nieuw doordenken van gegevens en doelstellingen nodig. Daarbij kan bij voorbeeld niet voorbij worden gegaan aan de gevolgen, die de daling van het geboortecijfer op afzienbare termijn voor tal van bestaande plannen zal hebben.

Een doordenken van de problemen van de inrichting van het leefmilieu is zeker ook nodig, nu de aanwijzingen zich vermeerderen dat ons land, evenals de gehele westerse wereld, overmatig beslag blijkt te leggen op de beperkte natuurlijke hulpbronnen. De onmiskenbare voortekenen van deze ontwikkeling zijn reeds waarneembaar in de opvallende stijging van de energieprijzen en de signalen van een naderend energietekort. Dit kabinet wenst ernst te maken met de op zijn minst genomen waarschijnlijkheid, dat onze industriële en technisch hoog ontwikkelde samenleving zich niet langer een snel toenemend verbruik van grondstoffen en energie en de daarmee gepaard gaande belasting van het milieu zal kunnen veroorloven, als met name gedurende de laatste kwart eeuw het geval is geweest.

De noodzaak tot vrijwillige beperking, nationaal alsook in internationaal samenwerkingsverband, die hieruit voortvloeit, dient te worden vertaald in een veel kritischer en zorgvuldiger gebruik van schaarse hulpbronnen in productie en in consumptie.

Sociaal-economische hervormingen en verbetering van het woon- en leefmilieu hangen nauw samen met en zijn mede bepalend voor de mogelijkheid tot de ontwikkeling en ontplooiing van mensen en groepen in onze samenleving. Die ontwikkeling en ontplooiing ziet het kabinet mede bepaald door het tot uiting komen in onze samenleving van een nieuwe mentaliteit. Normen en waarden, die in de maatschappelijke ontwikkeling hebben geleid tot een vrijwel onbeperkt streven naar economische expansie en materiële welvaarts-groei worden in die nieuwe ontwikkeling kritisch bezien. Daarbij komen fundamentele verhoudingen aan de orde als de waardering van de arbeid ten opzichte van de vrije tijd, de afweging van het materiële productie-resultaat ten opzichte van de kansen op zelfontplooiing in de arbeidssituatie, de betekenis toe te kennen aan consumptiegoederen ten opzichte van immateriële waarden als zelfontplooiing en maatschappelijk dienstbetoon.

De mentaliteit van onze industriële samenleving is wel gekenmerkt als die van een schraperige maatschappij, waarin hebben belangrijker is dan zijn, vertoon van bezit meer opgeld doet dan het verwerven van innerlijke waarden. Het is niet aan de Regering alleen - en in sommige opzichten zelfs niet in de eerste plaats - gegeven om fundamentele mentaliteitsveranderingen te bewerkstelligen. Zij kan echter wel voorbeeldgevend en stimulerend optreden en belemmeringen voor een betere ontplooiing in ontwikkeling van mens en maatschappij wegnemen.

In dit licht bezien mogen onderwijs en wetenschapsbeoefening in onze samenleving noch een geïsoleerd bestaan leiden noch zich goeddeels laten leiden door de behoeften van de economische expansie. Zij staan in dienst van de samenleving en zijn onderworpen aan de nieuwe waarden en normen, die

daarin tot ontwikkeling komen. Belemmeringen die leiden tot een opeenhoping van kennis en cultuuroederen bij weinigen, dienen te worden weggenomen. Democratisering van het onderwijs - naar deelname, inhoud en vormgeving - alsook een gestage uitbreiding van de voorzieningen ten behoeve van het maatschappelijk en cultureel welzijn, zijn voorwaarden voor het vrij maken van de burgers in hun werksituatie evengoed als in hun vrije tijd.

Uitgangspunt bij de noodzakelijke vernieuwingen in het onderwijs zal daarom zijn, dat het onderwijs primair moet worden beschouwd als een welzijnsvoorziening, die de burgers in staat stelt zich te ontwikkelen in de door hen gekozen richting en daardoor bij te dragen tot de ontwikkeling van de samenleving. Als zodanig zal het onderwijs in beginsel ten laste moeten komen van de algemene middelen, dit geldt met name voor het zogenaamd funderend onderwijs.

Veranderingen zoals dit kabinet voor ogen staan, kunnen niet worden afgedwongen, maar alleen worden verwelikt als zij als rechtvaardig en noodzakelijk worden ervaren door de mensen. Daarom acht dit kabinet voortgang van het proces van deelneming in en democratisering van besluitvorming dringend geboden. Wat hiervoor werd opgemerkt over de noodzaak van uitbreiding van vorming en opleiding moet ook worden gezien als een noodzakelijke voorwaarde voor instandhouding en versterking van de democratie.

Het kabinet ziet ook een nauw verband tussen democratisering van de werksituatie binnen de onderneming en de controle op de economische machtsvorming enerzijds en de bereidheid om actief deel te nemen in noodzakelijke maatschappelijke veranderingsprocessen als zoëven aangeduid.

Het kabinet hecht ook grote waarde aan openheid en openbaarheid van beleidsvoorbereiding en van besluitvorming in het bestuur. Het wil daarom voortgang maken op de weg naar openbaarheid van bestuur en in het stadium van de beleidsvoorbereiding al actief contacten leggen met direct betrokken belangengroepen.

Natuurlijk, beslissingen dienen genomen te worden door de gekozen vertegenwoordigende organen van de burgerij op plaatselijk, provinciaal en landelijk niveau. Wij mogen echter niet blind zijn voor het feit, dat juist de uitbreiding van vorming en opleiding een grote diversiteit van actie- en communicatiekanalen heeft doen ontstaan.

In de voorbereiding en begeleiding van de besluitvorming, ook in vertegenwoordigende lichamen, dienen deze actie- en communicatiekanalen goed te worden gebruikt. Ik herhaal: het overleg met de Kamer mag daardoor niet worden weggedrukt of onder onaanvaardbare druk gezet. Maar het zal geen uitzondering zijn, dat bewindslieden van dit kabinet praten met actiegroepen.

Het kabinet stelt er prijs op, dat het op alle niveaus, zoveel mogelijk kan profiteren van meningsvormen en vrijwillige activiteiten van burgers. Het wenst zijn beleid te vormen en te voeren met een voortdurend in acht nemen van de gevolgen van dat beleid voor de toekomst. Het hecht daarom grote betekenis aan toekomstverkenningen en is van plan de door het vorige kabinet ingestelde voorlopige wetenschappelijke raad voor het regeringsbeleid intensief te benutten bij de voorbereiding van dat beleid.

Mijnheer de Voorzitter! Vervolgens enkele opmerkingen over de uitgangspunten van het kabinetsbeleid ten aanzien van de internationale samenleving.

De internationale situatie die het kabinet aantreft kenmerkt zich door enkele hoopgevend ontwikkelingen. Ik noem de uitbreiding van de Europese Gemeenschap, de normalisatie van de betrekkingen tussen de Bondsrepubliek en de meeste landen van het Warschau-pact, de opnemng van de Chinese Volksrepubliek in de VN en het op gang komen van voorbereidend Oost-West overleg in Wenen en Helsinki. Anderzijds is er de nog steeds groter wordende kloof tussen rijke en arme landen en de miljarden verslindende bewapeningswedloop. De voortgang in het proces van Europese integratie is vaak teleurstel-

Minister-President Den Uyl

lend traag. De voortdurende onzekerheid in het internationale geldstelsel, die de grondslagen van de wereldhandel bedreigt, is een van de problemen in de verhouding tussen West-Europa en Amerika, die om een oplossing vragen.

Uitgangspunt voor het buitenlands beleid van het kabinet is in deze situatie de nauwe samenhang tussen vrede, veiligheid, rechtvaardige verdeling van de welvaart, wereldrechtsorde en respect voor de fundamentele mensenrechten. In de dynamische ontwikkelingen van de huidige internationale verhoudingen ziet het kabinet mogelijkheden om bij te dragen tot de groei naar een veiliger en rechtvaardiger wereld. Het weet zich daarbij gesteund door een steeds groter wordende kring van mensen, die zich mede verantwoordelijk voelen voor het buitenlands beleid en daarin hun verlangen naar vrede, welzijn en rechtvaardiger verhoudingen wensen te herkennen.

De Europese Gemeenschap zal slechts een brede basis van steun bij de bevolking van de lid-staten kunnen verwerven, wanneer het streven naar rechtvaardiger welvaartsverdeling voorop wordt gesteld. Het Europa van de toekomst vraagt meer dan de behartiging van reeds gevestigde belangen. Ook in de Noord-Zuid verhouding dringt zich de vraag op, of de doelstelling van economische groei niet sterker en bewuster in het perspectief van een rechtvaardiger verdeling behoort te staan.

Het kabinet wenst niet alleen te bouwen aan een herstructurering van de welvaartsverdeling in eigen land.

Honderden miljoenen mensen in de wereld zijn nog steeds gedoemd tot een bestaan ver beneden de laagste grens, die de menselijke waardigheid stelt. Het kabinet zal zich inzetten voor een ontwikkelingsbeleid, dat mondiaal en integraal is: aan verbetering van de internationale productie-, monetaire en handelsstructuren zal even grote aandacht worden besteed als aan een uitbreiding van de financiële en technische bijstand. Daarbij zal het kabinet zich ook kritisch opstellen jegens onevenwichtigheden in de welvaartsverdeling binnen de ontwikkelingslanden. Het zijn uiteraard de ontwikkelingslanden zelf, die willen bepalen hoe zij hun samenleving willen richten op meer welzijn voor meer mensen, maar het kabinet is van zins te treden in het spanningsveld van de discussie daarover en daaruit conclusies te trekken voor vernieuwing en aanvulling van het Nederlands samenwerkingsbeleid.

Na op deze wijze een poging te hebben gedaan, mijnheer de Voorzitter, iets aan te duiden van de uitgangspunten, die het kabinet zich kiest voor zijn beleid, wil ik thans overgaan naar de concrete beleidsvoornemens, die ik in dezelfde volgorde wil bespreken, namelijk die betreffende het sociaal-economische beleid, het leefmilieu, ontwikkeling en ontplooiing, de democratisering en ten slotte de internationale samenleving.

De financieel-economische situatie die het kabinet bij zijn optreden aantreft, is verre van rooskleurig. Wel is aan de grote overbesteding voorlopig een einde gekomen en is het totale begrotingstekort kleiner dan in de laatste jaren, maar de inflatie woekert onverminderd voort. De recentelijk beschikbaar gekomen cijfers over de prijsontwikkeling tot medio april doen verwachten, dat zonder ingrijpende maatregelen de zeer hoge cijfers van prijs- en loonstijgingen van de afgelopen jaren in 1973 nog zullen worden overtroffen.

De gedeeltelijke doorberekening van loonstijgingen in de prijzen en de indexatieclausules in de collectieve arbeidsovereenkomsten vormen een schijnbaar onverbreekelijk mechanisme, dat de inflatie een permanent karakter dreigt te geven.

Geconstateerd moet worden dat ondanks het tot stand komen van een centraal akkoord tussen werkgevers en werknemers ook dit jaar een vermindering van de loon- en prijsstijging is uitgebleven.

Het zal niet mogelijk zijn in de gesignaleerde inflatoire ontwikkeling een abrupte wending te brengen. Helaas zijn op dit ogenblik de inflatoire invloeden vanuit het buitenland ongevoelbaar sterk. De verwachting is dat dit jaar de invoerprijzen met niet minder dan 7% zullen stijgen, een grotere stijging dan

zich sinds de Korea-crisis in het begin van de vijftiger jaren heeft voorgedaan. Het stelt ons land voor de tegenslag van een aanzienlijke verslechtering van de ruilvoet.

In een dergelijke situatie stuit uitvoering van het kabinets-program, dat voorziet in uitbreiding van overheidsvoorzieningen in een aantal essentiële sectoren, op grote moeilijkheden. De ervaring leert dat in een inflatoir proces, als thans gaande is, gemeenschapsvoorzieningen aan een permanente erosie bloot staan.

Het kabinet rekent het tot zijn eerste taken, de vicieuze cirkel waarin we nu al jaren verkeren, te doorbreken. Dit is ook naar voren gebracht in de oriënterende gesprekken van vorige week met werknemers en ondernemers.

In de opstelling van de vakbeweging ligt reeds geruime tijd de bereidheid besloten tot medewerking, mits ook anderen hun bijdrage leveren en mits ook in het beleid van de overheid de spreiding van inkomen, macht en kennis ten behoeve van de lagere inkomensgroepen wordt herkend. Ook in werkgeverskring groeit de overtuiging, dat een inkomensbeleid ter beteugeling van de inflatie noodzakelijk is.

Het kabinet heeft deze eerste verkennende besprekingen gevoerd met vakcentrales en ondernemers om na te gaan, hoe én in het overheidsbeleid én in het arbeidsvoorwaardenbeleid voor het volgend jaar de waarborgen kunnen worden gevonden voor een doeltreffende inflatiebestrijding. Kernpunt daarbij is het tot ontwikkeling brengen van een alle groepen omvattend inkomensbeleid.

Het kabinet wenst verkleining van inkomensverschillen te bevorderen. Naar de opvatting van het kabinet dienen daarom in het overleg tevens betrokken te worden onderwerpen als: het bevorderen van een betere opbouw van de salarisschalen en de pogingen in het bedrijfsleven om te komen tot een redelijke verhouding tussen procentuele en bepaalde vormen van niet-procentuele loonsverhoging, de uitbreiding van de werkingssfeer van de cao's tot alle werknemers in loondienst en de inkomenspositie van de zelfstandige ondernemers. De noodzaak, de besparingen op te voeren en de consumptie terug te dringen, vergt daarbij een hernieuwde bezinning op vermogensaanwasdeling en spaarloon.

Te zelfder tijd zullen over de tariefstelling van beoefenaars van vrije beroepen controleerbare afspraken worden gemaakt om te komen tot een beperking van de inkomensstijging.

Het kabinet acht een vergroting van de openbaarheid van inkomens en vermogens een voorwaarde voor het voeren van een inkomensbeleid.

In het kader van het streven naar evenwichtiger inkomensverhoudingen heeft het kabinet besloten de salarissen van de bewindslieden te verlagen. De Kamer zal omtrent de inhoud van deze maatregel nader worden ingelicht.

Het kabinet heeft voorts besloten, een aantal maatregelen te nemen, die verder tot de gewenste ontwikkeling kunnen bijdragen.

Hoewel in de recente prijsstijgingen invloeden van buitenaf, met name de stijgende invoerprijzen, een belangrijke rol spelen, blijkt deze, zelfs bij naleving van de bestaande prijscalculatiebeschikking, in de huidige situatie niet toereikend. Het kabinet heeft dan ook besloten tot een verscherping en verstrakking van de prijsvoorschriften. Heden vindt hierover in het kader van de Prijzenwet een gesprek plaats met de betrokken organisaties.

De Kamer zal dezer dagen zo snel mogelijk over de inhoud van de maatregel worden ingelicht.

De overheid zal zich in haar tarievenpolitiek matigen. Zowel als bijdrage tot een redelijke lastenverdeling als ter vermijding van verdere prikkels tot prijsverhoging heeft het kabinet besloten af te zien van voorstellen om de omzetbelasting in 1974 te verhogen.

Reeds in de begroting-1974 zullen maatregelen in de vermogenssfeer worden getroffen. Studie is nodig ten aanzien van het fiscaal beleid met betrekking tot de rente-inkomsten en rente-uitgaven.

Minister-President Den Uyl

Het kabinet overweegt in het kader van zijn streven naar rechtvaardiger inkomens- en vermogensverhoudingen de invoering van een vermogenswinstbelasting. Deze dient te worden ontworpen in samenhang met een herziening van het successierecht en de vermogensbelasting. Het kabinet heeft opdracht gegeven aan een studie over een herziening van het successierecht, de vermogensbelasting en de vermogenswinstbelasting, mede in hun onderling verband, de hoogste prioriteit te geven en deze met voortvarendheid tot een einde te brengen, opdat een beslissing over de invoering van de vermogenswinstbelasting zo spoedig mogelijk kan worden genomen.

Een belangrijk onderdeel van het inkomensbeleid is het beleid ten aanzien van het wettelijk minimumloon en de inkomensoverdrachten via overheid of sociale verzekeringsinstellingen. Ook op dit terrein zal het kabinet op de kortst mogelijke termijn met voorstellen komen ter bevordering van een meer gelijkmatige inkomensverdeling.

De lastenontwikkeling van de sociale zekerheid in verhouding tot de groei van het nationaal inkomen dwingt tot een grondige bezinning op maatregelen die tot een nadere programmering en betere beheersing der uitgaven kunnen bijdragen. Met een open oog voor de wenselijkheid van uitbouw van de sociale verzekeringen zal het kabinet er niettemin krachtig naar streven de stijging van de sociale verzekeringslasten te houden binnen de norm van 3 pct. van het netto nationaal inkomen tegen marktprijzen over de periode 1973-1977. Na advies van de Sociaal-Economische Raad zullen daartoe een nadere prioriteitenafweging en programmering op middellange termijn plaatsvinden. In dat licht zal ook de thans aanhangige adviesaanvraag met betrekking tot de sociale verzekeringsuitkeringen en -verstrekkingen worden herzien. Het kabinet wil evenwel aan de totstandkoming van een volksverzekering arbeidsongeschiktheid, waarbij een inkomendering van arbeidsongeschikte zelfstandigen en, zo mogelijk, van vroeg-gehandicapten bij wijze van een bodemvoorziening wordt opgevangen, voorrang geven. De daarmee gemoeide stijging van de premielasten zal niet noodzakelijkerwijs binnen de gestelde norm van 3 pct. over de periode 1973-1977 behoeven te worden ingepast.

Het kabinet zal zoveel mogelijk bevorderen de voorbereiding tot het realiseren in fasen van een algemene aanvullende pensioenvoorziening.

Intussen geeft na hetgeen ik heb gezegd over de omtrekken van het door het kabinet te vormen inkomensbeleid het peil van de werkloosheid reden tot grote zorg. Hoewel internationaal de conjunctuur aantrekt is het nog zeer onzeker op welke wijze in ons land de bedrijvigheid daarop zal reageren. Van een duidelijk waarneembare daling van de werkloosheid is geen sprake. Gevreesd moet worden dat de opleving van de conjunctuur niet zal leiden tot een overeenkomstige daling van de ondanks de werkgelegenheidsprogramma's nog aanzienlijke werkloosheid. Kenmerkend in de aard van de werkloosheid is de invloed van de voortgaande herstructurering, de uitbreiding van de werkloosheid naar andere gebieden dan de traditionele, met name het westen en de grote steden, en het feit, dat thans ook administratief en hoger personeel werkloos is geworden.

Het kabinet acht het noodzakelijk dat naar de oorzaken van deze nieuwe vormen van werkloosheid een intensieve studie wordt ingesteld en dat een intensieve bestrijding van de werkloosheid wordt gerealiseerd. Daartoe zullen in het kader van de begrotingsvoorbereiding alle beleidsvoornemens mede worden getoetst op hun invloed op de werkgelegenheid. Bovendien zullen financiële middelen beschikbaar worden gesteld ter uitvoering van een aantal op werkloosheidsbestrijding gerichte maatregelen.

Mijnheer de Voorzitter! In het kader van een beheersing van de aantrekkende conjunctuur zal het monetaire beleid erop gericht zijn, de geldhoeveelheid zorgvuldig te bewaken.

Daarbij zal ook de kredietverlening aan de particuliere sector langs de daartoe gebruikelijke wegen, alsmede de monetaire invloed vanuit het buitenland zoveel mogelijk worden beheerst.

Het kabinet zal een evenwichtige structuur en ontwikkeling van het Nederlandse bedrijfsleven bevorderen, waarbij de belangen van het milieubehoud en die van de ontwikkelingslanden in aanmerking zullen worden genomen. Een goed ondernemingsklimaat en het verbeteren van de structuur van de verschillende sectoren zijn daarbij essentieel. Het integratiebeleid voor het midden- en kleinbedrijf alsmede het beleid voor landbouw en visserij zullen op verantwoorde wijze worden ontwikkeld. De uitvoering van de fiscale oudedagsvoorziening voor zelfstandigen zal worden voortgezet.

In het kader van het regionale beleid zal de opbouw van een integraal structuurbeleid voor het noorden worden voortgezet. Het kabinet zal op korte termijn nagaan op welke wijze speciale maatregelen kunnen worden genomen tot opvang van de werkgelegenheid voor een industriële sector in het noorden, die bijzondere moeilijkheden ondervindt. Ook wordt verder gegaan met de opstelling van de perspectievennota voor Zuid-Limburg. Het kabinet stelt het op prijs met nadruk te verklaren, dat hem er in de komende periode veel aan gelegen zal zijn in het beleid de problematiek van deze gebieden tot haar recht te laten komen. Het spreidingsbeleid ten aanzien van de rijksdiensten zal daarom worden voortgezet. Het kabinet streeft ernaar de behandeling in de Kamer van de beleidsnota's over het noorden, over Zuid-Limburg en over de Haagse agglomeratie op korte termijn mogelijk te maken.

Het kabinet staat in grote lijnen achter de uitgangspunten van het thans bij de Tweede Kamer liggende ontwerp van wet selectieve investeringsregeling. Het beraadt zich nog over de wijze van uitvoering en de te hanteren middelen. Een spoedige totstandkoming van een regeling op dit terrein acht het van groot belang.

In verband met de op ons afkomende problemen rond de energievoorziening zullen een rationeler gebruik van energie, ontwikkeling en toepassing van nieuwe energievormen en de effecten daarvan op het milieu, alsmede de consequenties van de toenemende schaarste op de prijzen van de diverse energiedragers bij de beleidsvorming een belangrijker plaats gaan innemen.

Alle medewerking zal worden gegeven om in internationaal verband te voorkomen dat een uitzichtloze wedloop om de olievoorraden ontstaat. Het kabinet overweegt wettelijke maatregelen, ten einde de centrale overheid grotere bevoegdheden te geven bij het vaststellen van energieprijzen.

Het kabinet beoogt - daarmee kom ik op enkele aspecten van het financiële beleid - de uitvoering van zijn plannen stelselmatig te plaatsen in het kader van een langere-termijnbeleid. Daarbij past ook een nauwgezet vasthouden aan de grondgedachten van het structurele begrotingsbeleid.

Over het kwantitatieve kader daarvan en met name over de feitelijke omvang van het toelaatbare begrotingstekort zal het kabinet beslissen nadat het rapport hierover door de desbetreffende studiegroep is uitgebracht.

Bij de opstelling van de begroting-1974 waartoe het kabinet zich de komende weken hoopt te zetten, zal met deze beslissing rekening worden gehouden.

Bij de uitvoering van de begroting zullen de regels van het stringente begrotingsbeleid strak worden toegepast.

Ten einde de uitgavenontwikkeling binnen aanvaardbare grenzen te houden en tevens ruimte te scheppen voor nieuwe activiteiten en intensiveringen zullen op andere terreinen herzieningen van beleid tot stand moeten worden gebracht. Het kabinet ziet hier mogelijkheden op grond van een bij zijn politieke visie aansluitende andere afweging van prioriteiten.

Nieuwe technieken van beleidsanalyse kunnen bij deze afweging mede dienstbaar zijn. Bij een en ander zal intensief worden gelet op een zo groot mogelijke efficiency van de rijksdienst.

Minister-President Den Uyl

De korte tijd, die voor de voorbereiding van de begroting-1974 beschikbaar is, maakt het niet mogelijk bij die voorbereiding al meteen tot meerjarenafspraken te komen. Wel zullen in de in te dienen miljoenennota geëxtrapolerde ramingen voor 1975, 1976 en 1977 op basis van de ontwerp-begroting-1974 worden opgenomen. Het is de bedoeling, dat het kabinet in de herfst van dit jaar meerjarenafspraken zal maken en dat het de Kamer daarvan uiteraard op de hoogte zal stellen.

In aansluiting op het overzicht over de stand van zaken bij de uitvoering van de begroting-1973, dat de Kamer verleden week werd toegezonden, zal de Kamer op korte termijn een vervolgnota worden toegezonden, waarin wordt uiteengezet de wijze, waarop de tot dusver opgetreden overschrijdingen van de begroting-1973 binnen het kader van het stringente begrotingsbeleid zullen worden gecompenseerd. Tegelijk met die vervolgnota zal de Kamer voorstellen ontvangen met betrekking tot de door het kabinet alsnog noodzakelijk geachte wijzigingen in de begroting-1973 en de dekking daarvan. Het kabinet streeft ernaar, de desbetreffende voorstellen tot verhoging respectievelijk verlaging van een aantal posten, welke onder andere betrekking hebben op de begrotingen van CRM, Ontwikkelingsamenwerking, Volkshuisvesting en Defensie, nog voor het voorgenomen reces bij de Kamer in te dienen.

Thans kom ik op enkele beleidsvoornemens op het terrein van het behoud en de verbetering van het leefmilieu.

Velen in onze welvaartsstaat verlangen nog steeds naar een voor hen geschikte woning om op een aanvaardbare manier te kunnen leven, ook in de eigen buurt of wijk waarmee men zich vertrouwd voelt.

Het kabinet wil de onevenwichtigheden in de omvang en in de kwaliteit van de woningproductie verminderen door tijdig, in het stadium van de beleidsvoorbereiding, de verschillende verlangens van de burgers te horen en te verwerken.

Het kabinet zal een onderzoek doen instellen niet alleen naar de omvang, maar vooral naar het karakter van de woningbehoefte. Reeds nu zal de klemtoon bij de woningbouw worden verlegd in de richting van groepen met bijzondere behoeften, zoals die aan kleinere woningen. Woningen voor deze groepen zullen zoveel mogelijk worden opgenomen in de normale bebouwing met vermindering van te grote concentraties.

Bij de voortzetting van de woningbouw zal extra aandacht worden gegeven aan gebieden, waar de woningnood zich blijkt te concentreren.

In afwachting van voorstellen tot invoering van een nieuw huur- en subsidiebeleid, zal de liberalisatie niet verder worden uitgebreid. Het kabinet zal ten spoedigste een nota bij de Kamer indienen, waarin vraagstukken als de toepassing van de huurharmonisatie en de invoering van de bevoegdheid van de Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening tot het instellen van een maximum of maxima voor huurverhogingen worden behandeld.

Voor bepaalde gemeenten en voor bepaalde categorieën van woningen wenst het kabinet de Woonruimtetwet weer in te voeren. Bij het streven naar versterking van de rechten en de zeggenschap van huurders zal gepoogd worden, hen intensiever te betrekken bij de samenstelling en het werk van de huuradviescommissies.

De versterkte bestrijding van de woningnood onder de sociaal zwakkere groepen maakt het in het bijzonder nodig, de inspanning te richten op de oude woonwijken. In het beleid ten aanzien van die wijken zullen trouwens de samenlevingsopbouw en bij voorbeeld de monumentenzorg belangrijke bijdragen kunnen leveren.

Subsidieregelingen zullen meer dan tot dusver reeds het geval is, moeten worden toegesneden op het stimuleren van stadsvernieuwing; de bevordering van woning- en wijkverbetering en het tegengaan van onvoldoende gemotiveerde afbraak. Een voorontwerp van een wet op de stadsvernieuwing zal dit jaar worden gepubliceerd.

In het kader van de nieuwe grondpolitiek zal, om speculatie tegen te gaan, aan de overheid, met name aan de gemeenten een voorkeursrecht worden toegekend en zal in beginsel bij onteigening de gebruikswaarde worden vergoed, met correcties voor onbillijkheden, die bij voorbeeld bij noodzakelijke vervanging kunnen optreden.

Het kabinet zal ter voorbereiding van de derde Nota Ruimtelijke Ordening nog dit jaar de aangekondigde oriënteringsnota aan het parlement aanbieden. Ter bescherming van het groene hart van de randstad zal de uitstraling naar kerren in het omliggende gebied worden bevorderd. De verstedelijking van het platteland zal worden beteugeld.

Bijzondere aandacht zal worden gegeven aan de positie van ondernemers in het midden- en kleinbedrijf bij het proces van stadsvernieuwing en bij het planologisch beleid in het algemeen.

In het kader van de noodzakelijke herstructurering in de landelijke gebieden zal de Regering met voortvarendheid een landinrichtingswet voorbereiden, die de Ruilverkavelingswet kan vervangen. De nieuwe wet zal – uitgaande van de algemene beginselen van de ruimtelijke ordening – de mogelijkheid moeten bieden voor een evenwichtige behartiging van zowel de belangen van de landbouw als van natuur en landschap. Onvervangbare natuurgebieden zullen worden beschermd.

Ter bevordering van de openheid bij de voorbereiding van het ruimtelijke beleid zal de Regering bij maatregelen met ruimtelijke consequenties van nationale betekenis de procedure van de planologische kernbeslissingen gaan hanteren. Met spoed wordt gewerkt aan de nieuwe beleidslijnen die in de oriënteringsnota aan de derde nota Ruimtelijke Ordening zullen worden getrokken. Het kabinet zal tegen die achtergrond niet aarzelen, diverse voorgenomen en in uitvoering zijnde openbare werken opnieuw in overweging te nemen.

Naar wordt verwacht zal de studie over een tweede nationale luchthaven aan het einde van dit jaar gereed zijn. Dan zal snel een beslissing worden genomen.

Hetzelfde geldt ten aanzien van de vraag of de Markerwaard al of niet ingepolderd moet worden en zo ja, in welke omvang.

De Minister van Verkeer en Waterstaat zal de Kamer op korte termijn een nota over alle aspecten van de Oosterscheldewerken voorleggen. In deze nota zal de instelling van een commissie worden voorgesteld die de mogelijkheid zal onderzoeken om de noodzakelijke bescherming tegen stormvloedrampen in overeenstemming met het behoud van het natuurlijk milieu te brengen. De nota zal behalve over de taakomschrijving ook een voorstel doen over de samenstelling van de commissie.

Het kabinet zal, in het raam van een integrale aanpak van het verkeer en vervoer, de bevordering van het openbaar vervoer centraal stellen. Nieuwe railverbindingen moeten tot stand komen waar essentiële schakels in het vervoersysteem ontbreken. Daarom heeft het kabinet besloten, het sein voor de aanleg van de Schiphollijn thans op groen te zetten, zodat tot aanleg kan worden overgegaan.

De verkeersveiligheid zal rigoureus worden aangepakt. Op korte termijn zal een verkeersveiligheidsdienst worden ingesteld.

Bij het beleid ter zake van de milieuhygiëne gaat het, behalve om maatregelen ter voorkoming en bestrijding van schadelijke effecten, ook om wetenschappelijk onderzoek naar aanvaardbare normen voor de kwaliteit van het milieu. Mede is hierbij een doelmatige inspraak van de bevolking van wezenlijk belang.

Als beleidsvoornemens noem ik:

– in de loop van dit jaar zal de eerste fase van het saneringsplan voor de luchtverontreiniging in Rijnmond worden vastgesteld;

– met de registratie in Nederland van de uitworp van verontreinigende stoffen wordt dit jaar in samenwerking met TNO een begin gemaakt;

Minister-President Den Uyl

– op korte termijn zal een wet chemische afvalstoffen worden ingediend;

– dit jaar wordt een nota over de milieuhygiënische aspecten van de kernenergie uitgebracht, als antwoord op de kamerbehandeling van de nota inzake het kernenergiebeleid, waaruit de behoefte aan een fundamentele doordenking van het kernenergiebeleid is gebleken;

– dit jaar wordt een Centrale Raad voor de Milieuhygiëne ingesteld.

De kosten van de gezondheidszorg maken ingrijpende hervormingen noodzakelijk.

Een bevredigende regeling van de verzekering tegen ziektekosten is naar het oordeel van het kabinet alleen mogelijk door middel van een volksverzekering tegen ziektekosten. Hierover zal een gericht advies worden gevraagd aan de daarvoor aangewezen adviesorganen. Maatregelen, gericht op een betere beheersing van de uitgaven – ik sprak hierover reeds met betrekking tot het gehele terrein van de sociale zekerheid – dienen zich naar het oordeel van het kabinet niet uit te strekken tot het invoeren van een eigen risico in de ziekenfondsverzekering. Met het oog hierop is de adviesaanvraag betreffende invoering van een gedifferentieerd beperkt eigen risico in de ziekenfondsverzekering teruggedenomen.

Het kabinet is voornemens jaarlijks een investeringsplafond vast te stellen voor de bouw van ziekeninrichtingen.

Om de extra-murale gezondheidszorg op een verantwoorde wijze te stimuleren en tegelijkertijd af te stemmen op de intramurale gezondheidszorg, zal het kabinet een ontwerp van wet gezondheidsvoorzieningen indienen. Ook de preventieve gezondheidszorg en de totstandkoming van gezondheidscentra, die de gezondheidszorg zo direct mogelijk bij de betrokkenen brengen, zullen worden bevorderd.

Wat betreft een wettelijke regeling ter zake van zwangerschapsverbreking wacht de intrekking van het thans aanhangige regeringsontwerp door het kabinet op de indiening van een eigen initiatief-ontwerp van christen-democratische zijde.

Mijnheer de Voorzitter! Het kabinet zal in het komende jaar een nota aan de Kamer zenden over de harmonisatie van het welzijnsbeleid en over de wetgeving op dit terrein. Hierin zal een aantal knelpunten worden gesignaleerd en de mogelijkheid van een kaderwet aan de orde worden gesteld.

Voor de wetenschappelijke voorbereiding van het welzijnsbeleid zal over enige maanden het Sociaal en Cultureel Planbureau van start gaan.

Op korte termijn zal de Kamer een voorstel voor begrotingswijziging bereiken over het beschikbaar stellen van aanvullende middelen voor het welzijnswerk. Hierbij zijn in beeld: kunstbeoefening, monumentenzorg, jeugd- en jongerenwerk, volksontwikkeling, sport, samenlevingsopbouw en maatschappelijke dienstverlening, o.a. voor bejaarden. Voor deze laatste zal op grondslag van een wettelijk geregeld, door de gemeenten centraal geleid opnamebeleid een rechtvaardiger verdeling komen van de beschikbare ruimte in bejaardenoorden.

Het kabinet neemt zich voor, binnen afzienbare tijd te beslissen over een verhoging van de bijstandsnorm tot het niveau van het netto-minimumloon en de A.O.W.

Het streeft naar een jeugdbeleid waarin bijzondere jeugdzorg en jeugdbescherming beide een plaats vinden.

Het wenst een samenhangend media-beleid te voeren. Het acht een ruime verscheidenheid van meningsuiting en daarmee een gevarieerde pers van bijzonder belang.

Het overweegt op welke wijze op basis van de uitgangspunten van de Omroepwet meer dan tot dusver kan worden voorzien in de gebleken behoeften aan een continu – dus licht – programma, dat overwegend gericht is op jeugdiger luisteraars.

Het kabinet zal hoge prioriteit verlenen aan maatregelen, gericht op de vermaatschappelijking van het onderwijs, zowel naar mate van deelname als naar inhoud.

Voorbereidingen worden getroffen voor een zo spoedig mogelijke uitbreiding van de voorzieningen van onderwijs en vor-

ming voor werkende jongeren. Deze zullen in eerste instantie zijn gericht op de integrale invoering op 1 augustus 1974 van twee dagen partiële leerplicht voor 15-jarigen. In overleg met de betrokken organisaties zijn daartoe nu reeds een aantal maatregelen genomen.

Nog dit najaar zal een begin worden gemaakt met proefnemingen met betrekking tot de integratie van het kleuter- en basisonderwijs. Tegelijkertijd zullen proefnemingen een aanvang nemen met geïntegreerd onderwijs voor 12- tot en met 15-jarigen. Mede in dit verband zullen de docentenopleidingen verder worden vernieuwd.

Voor een geleidelijke verlaging van de leerlingenschaal bij het kleuter- en basisonderwijs zullen maatregelen worden voorbereid met voorrang voor maatregelen ten gunste van gebieden met bijzondere onderwijsproblemen.

Mede met het oog op een te verwachten overschot aan onderwijzers, zal het kabinet nog voor het komend schooljaar de mogelijkheid tot het aanstellen van boventallige leerkrachten vergroten.

Activiteiten, die kunnen leiden tot een grotere samenhang tussen wetenschappelijk onderwijs en hoger beroeps onderwijs, zullen worden bevorderd.

Het wetenschappelijk onderwijs zal spoedig worden geherstructureerd. De mede in het kader van de studieduurverkorting noodzakelijke herprogrammering zal worden bevorderd en er zullen tevens vormen van postacademisch onderwijs worden ontwikkeld.

Het kabinet zal de ontwikkeling stimuleren van een stelsel van opvoedkundige voorzieningen die scholing en vorming na en naast het dagonderwijs mogelijk maken. Daarbij zal ook de aandacht gericht zijn op de oprichting van een zgn. open universiteit.

De vele maatschappelijke veranderingen en de invloed daarvan op de functie van het onderwijs in de samenleving hebben zodanige ingrijpende gevolgen voor de structuur, de inrichting en de financiering van het onderwijs, dat de uitwerking van een nationaal plan voor onderwijsvernieuwing noodzakelijk is. Dit plan zal het raam moeten vormen, waarbinnen de onderwijsvernieuwing systematisch ter hand kan worden genomen en het zal tevens gericht zijn op een verbetering van het overleg, de verzorgingsstructuur en de planning van het onderwijs. Het kabinet is voornemens nog dit jaar, in nauw overleg met de onderwijsorganisaties, een aanvang te maken met de ontwikkeling van een dergelijk plan.

Met name voor het wetenschappelijk en het hoger beroeps onderwijs zal vooralsnog een bijdrage in de kosten voor degenen die onderwijs genieten, in enigerlei vorm noodzakelijk zijn. Deze bijdrage zal onderdeel uitmaken van een nieuw stelsel van studiefinanciering, dat met ingang van het studiejaar 1974/1975 zal worden ingevoerd; als eerste aanzet daartoe zal voor het studiejaar 1973/1974 de mogelijkheid worden geopend, leningen tot een bedrag van f 500 te sluiten ter dekking van de bijdrage in de onderwijskosten in dat jaar ten bedrage van f 500. Deze leningen zullen na afloop van de studie, afhankelijk van het inkomen dat dan genoten wordt, dienen te worden terugbetaald. Over de mogelijkheid van verrekking van het collegegeld over het lopende studiejaar in het kader van de nieuwe studiefinanciering zal de Kamer nog nader worden ingelicht.

Het door de overheid te voeren wetenschapsbeleid dient te worden afgestemd op de prioriteiten die vanuit de samenleving worden gesteld.

Om daarbij tot een verantwoorde afweging te komen is een doeltreffende samenhang van het wetenschapsbeleid en het wetenschappelijk onderzoek evenals coördinatie van de resultaten daarvan gewenst.

Om deze reden heeft het kabinet besloten een aparte minister met de coördinatie van dit wetenschapsbeleid te belasten.

De mogelijkheden tot stimulering of afremming van wetenschappelijk onderzoek kunnen vooralsnog bij het overheidsonderzoek meer direct zijn dan bij het bedrijfsleven mogelijk is.

Minister-President Den Uyl

In nauwe samenwerking met de Minister voor het Wetenschapsbeleid zal de Minister voor Onderwijs en Wetenschappen er voor waken dat binnen de universiteiten en hogescholen het onderwijs en het onderzoek in goed evenwicht op elkaar zijn afgestemd.

In de loop van 1974 zal de Minister voor het Wetenschapsbeleid in een nota aan de Kamer de doelstellingen van het te voeren beleid nader uiteenzetten. Daaraan zal een zeer intensief overleg met de wetenschapsorganen en andere daarbij betrokkenen voorafgaan.

Ik kom tot de beleidsvoornemens van het kabinet op het terrein van de democratisering. De noodzaak van verdergaande democratisering, zoals deze in de uitgangspunten van het kabinetsbeleid is uiteengezet, vormt een aansporing spoed te betrachten met de vernieuwing van het staatsrechtelijk bestel. Het kabinet acht de voorbereiding van een algehele grondwetsherziening urgent. De voorstellen van de Staatscommissie Cals-Donner vormen daarbij een belangrijk gegeven met name ten aanzien van de vraag hoe bereikt kan worden, dat bij verkiezingen de kiezers een uitspraak doen over de te vormen regering. Het kabinet stelt zich voor het overleg met de Staten-Generaal over zijn voornemens ter zake in te leiden door aan beide Kamers een nota daarover voor te leggen.

Voor een doeltreffend functioneren van de parlementaire democratie dient de volksvertegenwoordiging de centrale plaats in te nemen, die haar in dit stelsel toekomt. Bij de noodzakelijke versterking van haar positie denkt het kabinet niet alleen aan een betere bewerktuiging, maar ook aan een scherpere afbakening en erkenning van de bevoegdheden van het parlement tegenover andere publiekrechtelijke organen en machtige belangengroeperingen.

Het kabinet staat positief tegenover de gedachte om vormings- en opleidingsactiviteiten van politieke partijen te ondersteunen. Het beraadt zich nog over de modaliteiten hiervan.

Het kabinet zal zo spoedig mogelijk de wettelijke basis scheppen voor de instelling van een onafhankelijke ombudsman, ten einde de mogelijkheid te verruimen tot onderzoek naar de wijze waarop de centrale overheid tegenover de burger haar taak vervult.

Het streven naar grotere mondigheid van de burger moet verder tot uiting komen in een voortzetting van het democratiseringsproces in het bedrijfsleven.

Een wetsontwerp strekkende tot de invoering van een ontslagverbod wegens huwelijk, zwangerschap en bevalling wordt nog deze week bij de Staten-Generaal ingediend.

Het kabinet zal spoedig een advies vragen aan de SER over het functioneren van de ondernemingsraden, hun structuur en samenstelling, uitbreiding van hun bevoegdheden en hun verhouding tot het bedrijvenwerk. Daarbij is het beleid erop gerichtste bevorderen dat nieuwe regelingen, eventueel partieel, niet later dan in 1975 worden gerealiseerd.

Een wetsvoorstel, houdende toekenning aan de ondernemingsraad van het recht van beroep tegen kennelijk onredelijke beslissingen van de leiding van de onderneming, wordt inmiddels voorbereid. Ten behoeve van de individuele werknemer zal een klachtrecht worden ingevoerd.

Met betrekking tot de inspraak van werknemers door middel van overleg op het werk, binnen de werksituatie zelf, wil het kabinet wetenschappelijk begeleide experimenten stimuleren, in nauw overleg met het georganiseerde bedrijfsleven.

De functionering van het bedrijfsleven kan, juist gezien van uit een oogpunt van democratisering, tot betere resultaten leiden, door meer recht te doen aan de plaats van de consument en de consumentenorganisaties. Dit vraagt ook verbeterde voorzieningen ten aanzien van de toetsing van de kwaliteit van het produkt en de informatie daarover.

Het kabinet zal op korte termijn aan de Kamer zijn standpunt mededelen over een wettelijke regeling van het stakings-

recht in het algemeen en over het stakingsrecht van ambtenaren in het bijzonder.

Door wijziging van het vennootschapsrecht zal een grotere openbaarheid van de financiële gegevens van grote ondernemingen worden bevorderd. Onlangs is naar aanleiding van het ontwerp van de vierde EEG-richtlijn over de coördinatie van het vennootschapsrecht aan de SER gevraagd welke categorieën ondernemingen tot publikatie van de jaarstukken moeten worden verplicht.

Nederland kent gelukkig een milde strafrechtspleging. Deze verworvenheid te bewaren wordt moeilijker, naarmate de toename van met name gevaarlijke vormen van criminaliteit verontrusting onder de bevolking oproept. Het voorkomen van strafbaar gedrag behoeft ook om die reden bijzondere zorg. In de eerste plaats wordt hierbij gedacht aan het verbeteren van de welzijnsvoorzieningen.

De personele en materiële uitrusting van de politie moet worden uitgebreid en haar organisatievorm moet worden aangepast, ten einde haar in staat te stellen haar maatschappelijke taak beter te vervullen.

De sanctie van vrijheidsbeneming kan helaas niet geheel worden gemist, maar voor de bestraffing van lichtere delicten kunnen – en veelal beter – andere middelen worden toegepast. Daarbij denkt het kabinet in eerste instantie aan een nieuwe regeling van de vermogensstraffen.

Een belangrijke welzijnsvoorziening is de rechtsbijstand, niet alleen in procedures, maar ook daarbuiten. In overleg met de advocatuur wil het kabinet daarvoor projecten tot ontwikkeling brengen, in samenhang met andere vormen van maatschappelijke dienstverlening, zoals de gemeentelijke sociale raadslieden en de instellingen van reclassering.

Bijzondere aandacht vergt de problematiek van de democratisering ten aanzien van de krijgsmacht. De steeds groter wordende afstand tussen de specifieke eisen die een organisatie als de krijgsmacht stelt en de veranderende levensopvattingen in de maatschappij, met name onder de jeugd, vormen een groot probleem. Het kabinet wil hier een brug slaan door aan begrippen als democratisering, menselijke ontplooiing en functioneel leiderschap een meer concrete inhoud te geven.

De volgende maatregelen zullen daarbij voorrang genieten:

- verkorting van de eerste oefentijd;
- herziening van de Wet gewetensbezwaren militaire dienst en vereenvoudiging en verkorting van de procedure voor de behandeling van beroepsschriften;
- verwezenlijking en handhaving van een goede verstandhouding en samenwerking met belangenorganisaties van het personeel, met inbegrip van de VVDM;
- herziening van het militaire straf-, strafproces- en tucht-recht;
- waarborging van de vrijheid van meningsuiting binnen de krijgsmacht.

Wat de democratisering van het bestuur betreft moet worden opgemerkt, dat de positie van de lagere overheid in de laatste decennia is verzwakt. Het kabinet streeft ernaar daarin verbetering te brengen. In verband daarmee zal het spoedig een standpunt bepalen ten aanzien van het reeds ingediende ontwerp van Wet houdende voorschriften met betrekking tot de gewesten en een eventuele herziening van de Wet openbaar lichaam Rijnmond.

De bestuurders van de lagere organen zullen mogelijkheden moeten krijgen, die meer in overeenstemming zijn met de belangrijke taken, die hun als directe vertegenwoordigers van de bevolking toevallen.

Zeernstige structurele sociale problemen doen zich voor in onze steden – ik heb het reeds eerder gememoreerd – in het bijzonder in de oudere delen daarvan. Vraagstukken op het gebied van de volkshuisvesting, stadsvernieuwing, beheersing van de ontwikkeling van het verkeer, het openbaar vervoer, het onderwijs, het wegvloeiën en de vergrijzing van de bevolking, de zorg voor speciale groepen ook van buiten

Minister-President Den Uyl

de landsgrenzen en vooral ook de welzijnstaak in oude stads-wijken eisen een krachtige samenhangende aanpak op vele gebieden van de overheidstaak. Het kabinet stelt zich voor aan deze problematiek bundeling en voorrang te geven. Ter verbetering van de samenhang van het beleid van de centrale overheid met betrekking tot de lagere publiekrechtelijke lichamen zal aan het Departement van Binnenlandse Zaken een coördinerende taak worden toegekend bij de behandeling van belangrijke aangelegenheden, waarbij de financiën van de lagere overheid zijn betrokken.

Na ontvangst van het advies van de Koninkrijkscommissie zal de Regering het overleg openen met de regeringen van Suriname en de Nederlandse Antillen, ten einde tot een eindsbeslissing over het tijdstip van onafhankelijkheid van deze landen te geraken. De aan Suriname en de Nederlandse Antillen te verlenen ontwikkelingshulp zal in het bijzonder gericht zijn op de bevordering van een zo spoedig mogelijke economische zelfstandigheid.

Het kabinet ziet het streven naar wapenbeheersing en wederzijdse ontwapening als essentiële elementen van een modern veiligheidsbeleid. Het spreekt zich uit voor een aanvaarding door alle staten van het verdrag inzake het verbod van bovengrondse proefnemingen met kernwapens, en acht een spoedige totstandkoming gewenst van een verdrag tot beëindiging van ondergrondse proefexplosies met kernwapens, als bijdrage tot het afremmen van de nog steeds voortdurende kwalitatieve bewapeningswedloop.

Het kabinet stelt zich voor op korte termijn een adviesaanvraag te richten tot het Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken over de rol van de nucleaire wapens in de NAVO-strategie van het aangepaste antwoord. In dat advies zal met name ook aandacht moeten worden besteed aan de betekenis en consequenties van eventuele verklaringen van NAVO en Warschaupact niet als eerste kernwapens te zullen gebruiken, zulks mede in het licht van de conventionele krachtsverhoudingen in Europa.

Het kabinet wijst een Europese kernmacht af. Het spreekt zich eveneens uit tegen een uitbreiding van het verdragsgebied van de NAVO, die overigens momenteel niet aan de orde is.

De voortzetting van het lidmaatschap van de NAVO ziet het kabinet in het perspectief van het streven naar veiligheid en ontspanning. Tegen deze achtergrond kent het een centrale betekenis toe aan de zich ontwikkelende dialoog tussen Oost en West. Het doel moet zijn te komen van confrontatie tot coöperatie, en van overbewapening tot wapenvermindering. De contacten tussen de volkeren moeten worden gestimuleerd. In deze geest is de regering werkzaam bij het voorbereidend be raad over een confrontatie inzake wederzijdse en evenwichtige vermindering van strijdkrachten en over een conferentie voor veiligheid en samenwerking in Europa.

Het kabinet acht het van groot belang dat tussen West-Europa en de Verenigde Staten en Canada constructief overleg tot stand komt over militaire, financiële, monetaire, handelspolitieke en energievraagstukken. Voor elk van deze vraagstukken geldt dat telkens oplossingen gezocht moeten worden in de daarvoor meest geschikte internationale organisaties.

Binnen het Atlantisch bondgenootschap zal het kabinet zijn beleid richten op:

- bevordering, in samenwerking met gelijkgezinde NAVO-landen, van de totstandkoming van democratische verhoudingen en eerbiediging van de rechten van de mens in de lidstaten, zulks in overeenstemming met de in de Preambule van het Noordatlantisch verdrag vermelde beginselen;

- rationalisatie van de conventionele verdediging van West-Europa door middel van taakverdeling of specialisatie tussen de verschillende staten en door gemeenschappelijke aankoop en productie van wapens;

- het leveren van een evenredig en redelijk aandeel in de gemeenschappelijke verdediging, waarbij de nadruk zal worden gelegd op de kwaliteit van onze defensie-inspanning.

In dit kader valt aan de Nederlandse defensie de taak toe bij te dragen tot het voorkomen van oorlog en het beheersen van crisissituaties.

Twee problemen vragen thans bijzondere aandacht:

- het bepalen van de prioriteit van de uitgaven voor defensie, rekening houdend met het totaal der rijksuitgaven;

- de verhouding tussen exploitatiekosten en investeringen binnen het totaal van de defensiebegroting.

Voor wat betreft deze problematiek zal het kabinet - onvoorziene omstandigheden en gebeurtenissen voorbehouden - in de periode 1974-1977 zódanige beleidsombuigingen tot stand brengen, dat de groei van de defensie-uitgaven geen gelijke tred zal behoeven te houden met de groei van het nationale inkomen. Binnen het nader vast te stellen defensiebudget voor de komende vier jaren dient een verschuiving te worden aangebracht ten gunste van het bedrag, beschikbaar voor investeringen. De hiertoe aan te wenden middelen zijn:

- een herstructurering van de krijgsmacht, gericht op een doelmatiger uitvoering van de hoofdtaken en afstoting van niet-wezenlijke taken;

- het tot stand brengen van een betere samenwerking door taakverdeling en/of integratie met name tussen de Westeuropese NAVO-landen.

De nadere uitwerking van de hiermee samenhangende structurele beleidsbeslissingen op het gebied van organisatie, materieel en personeel zal worden neergelegd in een defensie-nota die het kabinet aan het eind van dit jaar aan de Staten-Generaal hoopt aan te bieden.

Indien de aard en het tijdstip van uitvoering der te nemen beslissingen bondgenootschappelijk overleg met zich mede brengen, zal dit in een zo vroeg mogelijk stadium worden geopend.

Het kabinet neemt zich voor bij de bondgenoten nieuwe initiatieven aan de orde te stellen, zulks mede tegen de achtergrond van een groeiende eenwording van Europa op economisch, monetair en sociaal terrein.

Aan de defensie-planning op lange termijn zal (in overleg met het Ministerie van Buitenlandse Zaken) bijzondere aandacht worden geschonken.

Waar 1973 reeds ver is gevorderd zal verlaging van de defensie-uitgaven over het lopende jaar slechts in beperkte mate mogelijk zijn. Het kabinet zal hierover nadere voorstellen indienen.

Het kabinet is bereid mede te werken aan de uitvoering van het programma, dat in de besluiten van de Europese topconferentie van oktober 1972 is neergelegd. Daarbij zal met name moeten worden gestreefd naar een zodanige opbouw van de economische en monetaire unie, dat aan een rechtvaardige verdeling van de welvaart en de zorg voor het welzijn een centrale plaats wordt toegekend. Alleen daardoor en door een verdere democratisering zullen bredere lagen van de bevolking zich bij de Gemeenschap betrokken kunnen gaan voelen. In deze zin zal de Europese eenwording in het kabinet een pleitbezorger vinden.

Het kabinet acht de voorstellen van de Europese Commissie inzake de tweede fase van de economische en monetaire unie ontoereikend. Het acht verdergaande stappen ter coördinatie van het financieel-economisch beleid van de lidstaten geboden, maar ziet tegelijkertijd een onverbreekelijk verband tussen voortgang op dit gebied en de versterking van de bevoegdheden van het Europese Parlement. Het kabinet stelt zich voorts op het standpunt dat met de besluitvorming inzake de rechtstreekse verkiezing van het Europese Parlement niet nog langer kan worden gewacht. Sterke, maar bovenal democratische instellingen zijn een noodzakelijke voorwaarde voor de totstandkoming van een Europese Unie, waarin de gezamenlijke politieke en economische betrekkingen van de lidstaten vóór het einde van de zeventiger jaren zullen moeten worden omgezet.

Minister-President Den Uyl

Het kabinet is verontrust over het nog voortduren van oorlogshandelingen in Vietnam, ondanks de gesloten akkoorden, en over het uitblijven van een bestand in Cambodja.

Het kabinet zal, zonder bepaalde vormen van dialoog uit te sluiten, naar vermogen bijdragen tot het doen verdwijnen van rassendiscriminatie en kolonialisme. Het zal het toezicht verscherpen op naleving van de embargo's van de V.N. ten aanzien van zuidelijk Afrika en van de sancties tegen Rhodesië. De financiële steun aan de emigratie naar Zuid-Afrika zal worden beëindigd.

Bevrijdingsbewegingen in de koloniale gebieden van zuidelijk Afrika zullen worden gesteund. Deze steun zal – bij voorkeur via multilaterale en regionale organisaties – met name worden gegeven voor humanitaire en ontwikkelingshulp-projecten op het terrein van onderwijs en gezondheidszorg ten behoeve van de bevrijde gebieden.

De omvang van de Nederlandse ontwikkelingsbijstand zal voor het lopende jaar 1973 worden vergroot met een nader vast te stellen bedrag, dat in de eerste plaats zal worden bestemd voor het te hulp komen bij nieuwe noden.

Het kabinet heeft zich verenigd op de doelstelling dat in 1976 het brutobedrag voor de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking, ongeacht dan eventueel noodzakelijke bezuinigingen op het overheidsbudget, verhoogd zal zijn tot anderhalf procent van het netto nationaal inkomen tegen factorkosten. Dit bedrag zal zowel betrekking hebben op de directe ontwikkelingshulp aan ontwikkelingslanden als op andere uitgaven ten behoeve van ontwikkelingssamenwerking. Voor de definitie van wat onder directe ontwikkelingshulp wordt verstaan, baseert het kabinet zich op internationaal overeengekomen normen.

De ontwikkelingsinspanning blijft op meerjarige basis beprogrammeerd. Niet alleen aan de omvang, maar ook aan de samenstelling en de kwaliteit van de ontwikkelingshulp zal bijzondere aandacht worden besteed.

De kritische analyses van de rol van buitenlandse particuliere investeringen en van multinationale ondernemingen in ontwikkelingslanden, welke thans door internationale organisaties worden ondernomen, zullen worden aangevuld met beleidsgericht onderzoek op nationale basis.

Het kabinet is zich ervan bewust dat een dergelijk beleid, gericht op vrede en welvaart in de derde wereld, offers vraagt die men niet zal willen brengen zonder te beseffen waarom. Voor het slagen van het ontwikkelingsamenwerkingsbeleid is daarom een duidelijke bewustwording nodig van de Nederlandse bevolking van wat de problemen van de ontwikkelingslanden betekenen en van de wisselwerking tussen deze problemen en die in onze eigen samenleving. Voor het bevorderen van deze bewustwording zal zoveel mogelijk gebruik worden gemaakt van zowel overheidskanalen als van particuliere instanties.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ben de Kamer dankbaar dat zij zo onredelijk veel aandacht heeft willen geven aan zo onredelijk veel gevraagde tijd. De Kamer veroorloof me een enkele wellicht iets meer persoonlijk gerichte opmerking tot slot. Die opmerkingen raken de intentie van dit kabinet.

Ik ben mij ervan bewust dat ondanks voornemens tot beperking, de aan de Kamer voorgedragen lijst van beleidsvoornemens rijkelijk lang is geworden. Ik hoop niet dat dit een voorbeeld ervan is, hoe goede voornemens in duigen kunnen vallen. Sommige van de beleidsvoornemens leggen beslag op nationale dan wel overheidsmiddelen. Ik meen echter toch dat bij de vele beleidsvoornemens die ik namens het kabinet heb voorgedragen, de nadruk is gevallen op het streven, in onze samenleving tegemoet te komen aan immateriële verlangens, aan het verlangen naar spreiding van macht, naar meer zeggenschap, naar meer doorzichtigheid, naar meer mogelijkheden om zich thuis te voelen in deze samenleving.

Waar voorzieningen in het geding zijn die geld kosten – ook daarvan heb ik er talrijke opgenoemd – wil ik de Kamer

Minister-President Den Uyl e. a.

de verzekering geven dat dit kabinet hoopt waar te maken, dat het een verantwoord financieel beheer wenst te voeren. Waar het om maatregelen gaat die beogen te voorzien in een verlangen naar mondigheid, zeggenschap en zelfbestuur van onze samenleving, ben ik mij ervan bewust dat ze niet kunnen worden uitgevoerd zonder de medewerking van velen. Hoe moeizaam dit kabinet tot stand is gekomen, hoe groot de aarzeling en terughoudendheid bij velen, hoe kwetsbaar in menig opzicht de positie van het kabinet mag zijn, het kabinet heeft wel een pretentie. Het heeft de pretentie dat het een beleid wil voeren tot leniging, voorziening in de noden van elke dag in het perspectief van gestage, hardnekkig volgehouden arbeid aan een meer fundamentele vernieuwing van de samenleving, in solidariteit met de mensen aan de onderkant van de samenleving hier en in de wereld.

Ik hoop dat in deze regeringsverklaring iets heeft doorgeloken van wat de spreukendichter in het Oude Testament bedoelde met de woorden: „Waar visie, waar uitzicht ontbreekt, komt het volk om”.

Ik hoop dat diegenen in verschillende kring die deze overtuiging delen iets daarvan zullen hebben herkend in uitgangspunten en beleidsvoornemens van dit kabinet en het daarom zullen willen steunen.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, overeenkomstig mijn reeds te kennen gegeven voornemen, de beraadslaging over de zojuist afgelegde verklaring te doen aanvangen hedenmiddag te 16.00 uur en voort te zetten op dinsdag 29 mei 1973 te 10.00 uur, met voortzetting des avonds en op woensdag 30 mei 1973 te 10.00 uur.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt te 13.07 uur geschorst en te 16.00 uur hervat.

De Voorzitter: Ik geef het woord aan het lid Franssen, tot het uitbrengen van verslag namens de commissie voor het onderzoek van de geloofsbrieven.

De heer Franssen, voorzitter der commissie: Mijnheer de Voorzitter! De commissie voor het onderzoek van de geloofsbrieven heeft de eer te rapporteren, dat zij, na onderzoek van de in haar handen gestelde stukken, eenparig tot de conclusie is gekomen, dat de heer C. Boertien te Geldrop terecht benoemd is verklaard tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal in de vacature, ontstaan door de beëindiging van het lidmaatschap van de heer A. Veerman te Rijswijk (Z.-H.).

De commissie heeft derhalve de eer voor te stellen als lid der Kamer toe te laten de heer C. Boertien, nadat hij de voorgeschreven eden (verklaring en beloften) zal hebben afgelegd.

De commissie verzoekt u, het volledige rapport in de *Handelingen* op te nemen.

De Voorzitter: Ik dank de commissie voor haar verslag en stel voor, dienovereenkomstig te besluiten.

Daartoe wordt besloten.¹⁾

De Voorzitter: Het nieuwbenoemde lid is in het gebouw van de Kamer aanwezig. Ik verzoek de heer griffier hem binnen te leiden.

Nadat het nieuwbenoemde lid door de griffier is binnengeleid, legt hij in handen van de Voorzitter de bij de Grondwet en het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden voorgeschreven eden af.

¹⁾ Voor noot zie blz. 1574.

Voorzitter e. a.

De **Voorzitter**: Ik wens het lid Boertien geluk met zijn benoeming en verzoek hem, wederom in ons midden plaats te nemen.

Aan de orde is de beraadslaging over de **regeringsverklaring**.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! Ik wil mijn betoog beginnen met een woord van persoonlijke dank – de Minister-President zal begrijpen waarom – voor het feit, dat hij bereid is geweest, heden de regeringsverklaring af te leggen en niet volgende week.

Minister **Den Uyl**: Dat had veel diepere redenen dan u vermoedt.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): U weet helemaal niet op welke redenen ik doel, mijnheer de Minister-President.

Ik wil mijn betoog in vieren indelen, mijnheer de Voorzitter. In de eerste plaats wil ik spreken over het verloop van deze formatie. In de tweede plaats zal ik enige woorden aan ieder van de Ministers wijden. In het derde gedeelte van mijn betoog komt het beleid waarmee dit kabinet van plan is te komen, aan de orde en ik wil afsluiten met het trekken van onze conclusies ten aanzien van dit kabinet.

Het kabinet-Den Uyl, dat hier vandaag voor ons zit, mijnheer de Voorzitter, is in vereniging en met voorbedachten rade in het zadel gebracht. De eerst-verantwoordelijke voor deze zaak van gesmokkel met programma's, misleiding van de kiezers en verduistering van de politieke helderheid is de heer Ruppert.

Noot van blz. 1573.

1) Mijnheer de Voorzitter!

De commissie voor het onderzoek van de geloofsbrieven met bijbehorende stukken van de heer dr. C. Boertien heeft de eer het volgende te rapporteren.

In handen van de commissie zijn gesteld, behalve zijn geloofsbrief de volgende missives van de voorzitter van het Centraal Stembureau voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal:

een, ten geleide van een afschrift van zijn besluit waarbij de heer dr. C. Boertien te Geldrop wordt benoemd verklaard tot lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal;

een, houdende mededeling dat hij hem heeft bericht dat hij zijn benoeming aanneemt.

Volgens het in handen van de commissie gestelde besluit van de voorzitter van het Centraal Stembureau is hij benoemd verklaard tot lid van de Kamer met inachtneming van de volgorde, vastgesteld overeenkomstig artikel N 10 van de Kieswet. Deze rangschikking is opgenomen in het besluit van het Centraal Stembureau, voorkomende in het bijvoegsel van de *Nederlandse Staatscourant* van 7 december 1972. Hieruit is gebleken dat hij terecht benoemd is verklaard.

Uit het feit dat hij reeds lid der Kamer was blijkt dat hij de vereiste leeftijd heeft bereikt.

Uit de bij de geloofsbrieven gevoegde stukken blijkt voorts, dat hij geen betrekkingen bekleedt, welke onverenigbaar zijn met het lidmaatschap der Kamer, terwijl de commissie ten aanzien van hem niet van enige omstandigheid is gebleken, welke zijn Nederlanderschap in twijfel zou moeten doen trekken, noch van enige andere omstandigheid, ten gevolge waarvan hij op grond van artikel 94 van de Grondwet van de verkiesbaarheid ontzet zou zijn.

De commissie heeft derhalve de eer voor te stellen als lid der Kamer toe te laten de heer dr. C. Boertien, nadat hij de voorgeschreven eden (verklaring en beloften) zal hebben afgelegd.

Zitting 1972–1973

Wiegel

Onder de vlag van objectief informateur is hij opgetreden als makelaar tussen de rode drie en de confessionelen.

In tegenstelling tot wat door de Minister-President in de regeringsverklaring is gezegd – wij hebben die regeringsverklaring overigens vanochtend al in de zich als vroege editie van de *Staatscourant* ontpopt hebbende „Volkskrant” kunnen lezen – is mijn fractie van mening, dat een herstel van de coalitie van K.V.P., A.R.P., C.H.U., V.V.D. en DS'70 door de heer Ruppert onvoldoende is onderzocht.

De Minister-President heeft in de regeringsverklaring gezegd, dat door geen van de betrokken fractievoorzitters protest is aangetekend tegen de conclusie van de informateur, dat een voortzetting van het overleg tussen de oude vijf niet zinvol was. Voor mijn fractie bestrijd ik dat. Direct na het openbaar maken van deze conclusie door de informateur is daarop publiekelijk door ons scherpe kritiek uitgeoefend.

De uitspraak van de Minister-President, dat dit kabinet van deze samenstelling „het enige kabinet is, dat in de werkelijkheid van de Nederlandse politieke verhoudingen bepaald door de verkiezingsuitslag van 29 november 1972, geacht kan worden in voldoende mate steun in de volksvertegenwoordiging te zullen ondervinden” is om die reden een onbewezen stelling.

Twee maanden lang heeft de heer Ruppert werk gehad om zijn taxatie te verrichten. Het resultaat was er niet naar. De eindconclusie van de informateur, dat er een socialistisch formatie moest komen, werd door hem gegrond op drie overwegingen die ik – zacht gezegd – „uiterst mager” zou willen noemen. De overwegingen waren:

1° De fractie van de P.v.d.A. is de grootste fractie in de Tweede Kamer. Dat wisten we op 29 november al.

2° Van de zijde van de linkse drie was de aanwijzing van een formatie uit de kring van de P.v.d.A. bepleit. Ook dat wisten we ver voor eind januari.

3° De P.v.d.A. heeft bij de laatste verkiezingen belangrijke zetelwinst geboekt. De P.v.d.A. was niet de enige partij, die zetelwinst boekte en boekte ook niet de grootste winst.

De slotsom van de heer Ruppert komt helemaal in een merkwaardig licht te staan, aangezien door hem in zijn eindrapport ook werd vastgesteld, dat noch een parlementair, noch een extra-parlementair kabinet van de linkse drie en de confessionele drie gezamenlijk er in zou zitten. Mijn fractie heeft daarom wel tot de conclusie moeten komen, dat de heer Ruppert zich niet objectief heeft opgesteld, maar heel duidelijk zijn eigen politieke voorkeur heeft laten spreken.

Als compagnon van de heer Ruppert is de heer Burger opgetreden. Door hem is alles op alle mogelijke manieren gedaan om de heer Den Uyl aan de macht te brengen.

Hij heeft de confessionelen dreigbrieven geschreven; hij heeft, achter de rug van de leiders van de confessionele partijen om, geprobeerd mensen voor zijn kabinet te strikken; hij heeft één van de confessionele partijen een „notoir blok aan het been” genoemd. Mijn fractie heeft de formatiepoging van de heer Burger gevolgd met een mengeling van verbazing en „bewondering”. Zijn werkwijze was van een macabere schoonheid. Macaber, omdat de confessionelen zich als voetveeg lieten gebruiken, accepteerden dat zij om de oren werden geslagen, op elke brief van Burger timide reageerden. Alleen de C.H.U. – „klein maar dapper” heb ik haar genoemd – en een deel van de A.R.P. zeiden onomwonden de handelwijze van de formatie niet te accepteren. De rest van de A.R.P. en vooral de K.V.P. lieten het bij het open laten van de mogelijkheid een kabinet-Den Uyl op belangrijke beleidspunten de voet dwars te zetten. Minder aan hen dan aan – dat wil mijn fractie graag aan het adres van de formatie zeggen – het juiste gevoel van de heer Burger voor de inhoud van de opdracht, die hij van de Koningin gekregen had, heeft het gelegen, dat de heer Burger zijn opdracht neerlegde.

Na de mislukking van de heer Burger als formatie werd geen nieuwe koers ingezet. Het doel bleef hetzelfde: de vorming van een kabinet-Den Uyl. De heren Van Agt en Albada

TWEDE KAMER

Wiegel

traden als helpers in de tweede ronde op. In het werkdocument, dat zij opstelden, werden geen knopen doorgemaakt. De verschillen tussen de socialisten en de confessionelen werden er niet uit de doeken gedaan, maar weggemoffeld. „Een knullig stuk”, om met de huidige Minister van Binnenlandse Zaken te spreken.

De opzet ervan was duidelijk. Zomin de rode drie als de A.R.P. en de K.V.P. mochten gezichtsverlies lijden. Het werkdocument van de heren Van Agt en Albada moest alle partijen een alibi leveren. Deze term zal de Minister aanspreken. Maar het omgekeerde werd bereikt; de aanvaarding van het werkdocument is een schuldbekentenis van alle betrokkenen. De K.V.P. en A.R.P. zijn op belangrijke punten voor de P.v.d.A. door de knieën gegaan. En de linkse drie slikten – in tegenstelling tot hun beloften aan de kiezers – dat het confessionele program als „gelijkwaardig” zou worden beschouwd.

Mijnheer de Voorzitter! Na de activiteiten van de heren Van Agt en Albada traden de heren Ruppert en Burger daarna gezamenlijk op als formateur. Wijselijk liet de heer Burger het dit keer aan de heer Ruppert over om het vonnis over de confessionelen te voltrekken. De antirevolutionair Ruppert dwong de A.R.P. en K.V.P. genoeg te nemen met het zijn van randversiering. Maar noch hij, noch de heer Burger, noch de heren Van Agt en Albada, zijn de hoofdschuldigen van het achter ons liggende – voor het aanzien van de politiek zo vernederende – schouwspel van deze kabinetsformatie. Werkelijke schuldigen zijn enerzijds de huidige Minister-President en zijn twee meelopers de heren Van Mierlo en De Gaay Fortman jr. en anderzijds het duo de heren Aantjes-Andriessen. De heer Den Uyl zei vóór de verkiezingen, dat hij na de verkiezingen niet zou onderhandelen met partijen waarmee geen stembusakkoord gesloten was. Vlak na de verkiezingen schreef de heer Den Uyl in zijn advies aan de Koningin:

„De progressieve drie hebben zich gebonden geen regeringscombinatie aan te gaan, die niet vooraf aan het oordeel van de kiezers is onderworpen.”

We zien wat er daarna gebeurd is. Dat wat door de linkse drie aan de kiezers was beloofd, werd overboord gezet. Het onaantastbare „keerpunt-1972” werd: „gefaseerd, geactualiseerd en geprioriseerd”. Ingewikkelde woorden, die niet anders betekenen dan dat er, om „Vrij Nederland” maar eens aan te halen, is „gesjoemeld, gescharreld en geschipperd”. Vóór de verkiezingen beloofden de rode drie per advertentie een ogenblikkelijke stop van de huurliberalisatie, geen schoolgelden voor kleuters en leerplichtigen, afschaffing van de f 1000 collegegeld en onmiddellijke verlaging van de defensie-begroting met 300 miljoen gulden. Een schoolvoorbeeld – dat blijkt nu – van misleidende reclame. Ik heb voor deze handelwijze van de P.v.d.A., P.P.R. en de D'66 maar één eenvoudige doch klare conclusie: er is door de linkse drie in deze formatie kiezersbedrog gepleegd.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! In een recent interview met de heer Wiegel heb ik gelezen, dat hij zich had voorgenomen om niet te overdrijven. Is dat juist?

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Dat is juist en dat hebt u dan ook kunnen constateren.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Ik constateer dat de heer Wiegel, nu hij dit soort termen meent te kunnen gebruiken en tegelijkertijd aan de heren Aantjes en Andriessen het verwijt richt dat zij door de knieën zijn gegaan en dat zij geen ruggegraat hebben gehad, òf naar de ene kant òf naar de andere kant overdrijft.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! Ik meen niet, dat de heer Van Thijn zijn nieuwe taak zo moet opvatten, dat hij de heren Aantjes en Andriessen hier moet verdedigen.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Ik sta ù te beschermen tegen overdrijving!

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Daartoe ben ik zelf wel in staat. Uw verkiezingsprogram, mijnheer Van Thijn, is concreet neergelegd in die advertentie. Deze advertentie heb ik vergeleken met wat er tijdens de formatie is gebeurd en met de regeringsverklaring. Uit die vergelijking blijkt toch zonneklaar, dat de Partij van de Arbeid op een aantal beleidspunten heeft toegegeven?

Mijn hoofdverwijt tegen de fractie van de Partij van de Arbeid richt zich niet op de concretisering van beleidspunten, maar op de algemene lijn van de handelwijze van deze fractie, die vóór en na de verkiezingen heeft gezegd: Wij gaan niet onderhandelen. Zij zijn zes maanden bezig geweest; zij zijn bij de heer Ruppert en bij de heer Burger binnengelopen. Hebben zij daar zitten klaverjassen of hebben zij daar zitten onderhandelen, mijnheer de Voorzitter? Men heeft onderhandeld bij het leven! Dit mag men doen, maar laat men dit dan ook zeggen. Dat is mijn grote bezwaar tegen het beleid, zoals dit door de fractie van de Partij van de Arbeid is gevoerd.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Ik kom daarop straks nog terug!

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Dat hoop ik, want ik heb graag nog iets voor mijn tweede termijn.

Mijnheer de Voorzitter! Het zijn overigens niet alleen de rode drie, die het aanzien van de politiek hebben geschaad. De heer Van Thijn heeft er reeds op gewezen, dat ook schuldig zijn de K.V.P. en de A.R.P. Ik zou ook graag over deze partijen iets willen zeggen. Zij hebben geen kiezersbedrog gepleegd. Dit heeft de Partij van de Arbeid wèl gedaan. De confessionele partijen hebben zeer duidelijk opengelaten de mogelijkheid dat zij na de verkiezingen met de Partij van de Arbeid in zee zouden gaan. Ik geloof dat – als de heer Andriessen dit demagogie noemt, hoor ik dit wel van hem – het een feitelijke constatering is dat de K.V.P. en de A.R.P. genoeg hebben genomen met het zijn van een randversiering en dat zij hun beste mensen hebben laten vallen. Zouden de anti-revolutionaire kiezers hebben kunnen vermoeden dat het stemmen op de heer Biesheuvel zou leiden tot het brengen van de heer Den Uyl in het Catshuis en zouden zij hebben verwacht dat hun partijvoorzitter, de heer Veerman in de situatie, waarin zijn partij op dit moment verkeert, zijn post zou hebben verlaten en Staatssecretaris in dit kabinet zou zijn geworden?

De heer **De Gaay Fortman** (P.P.R.): Wellicht heeft het stemmen op de heer Wiegel met zijn leuze „Den Uyl nooit in het Catshuis” juist geleid tot deze niet beoogde situatie.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! Dit is een diepe gedachte, waar ik niet zo in geloof, omdat bij voorbeeld ook leden van de fractie van de A.R.P., die zakelijk gezien liever met de Partij van de Arbeid dan met de V.V.D. regeren, van deze formatie hebben gezegd, dat zij deze in de huidige situatie niet zo hebben gewild. Ik meen dat dit een feitelijke weerlegging is van de suggestie, die de heer De Gaay Fortman heeft gedaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil nu mijn betoog voortzetten. Zouden de kiezers, die hebben gestemd op de heer Andriessen, dit hebben gedaan in de hoop en in de verwachting dat de kwame K.V.P.'ers, zoals de heren Nelissen en Schmelzer, uit de politiek zouden verdwijnen? Ik vind dat de heren Aantjes en Andriessen met degenen die hen steunen zich voor de Partij van de Arbeid in het stof hebben gebogen. De Minister-President heeft hen dit vanochtend nog eens ingewreven. Hij heeft gezegd: Dit kabinet is een progressief kabinet. Hij heeft daarmee nog eens onderstreept dat hij dit kabinet een progressief kabinet noemt. Hij heeft het woord „progressief” niet al-

Wiegel

leen gebruikt, omdat dit woord nu eenmaal bestaat, maar omdat hij dit woord voor zijn groepering heeft binnengehaald: „De progressieve drie”.

Mijnheer de Voorzitter! Ik constateer dan ook, dat de confessionele partijen een zetelverdeling hebben aanvaard, die niets of, nu de C.H.U. niet meer meedoet, niet zoveel te maken heeft met gelijkwaardigheid. Ik constateer ook, dat mede als uitgangspunt van dit kabinet wordt genomen „Keerpunt '72”, waarin het beleid van het kabinet-Biesheuvel behoudend is genoemd en waarin ook is gezegd, dat dit kabinet in gebreke is gebleven, dat de achter ons liggende kabinetscrisis een ineenstorting van een slecht beleid is. Dit program gaat nu mede door de confessionele bewindslieden worden uitgevoerd.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Andriessen heeft vlak voor de verkiezingen gezegd, dat hij de heer Den Uyl onbekwaam achtte voor het minister-presidentschap. Hij achtte een premierschap van de huidige Minister-President volstrekt uitgesloten.

Ook de heer Aantjes sputterde kort geleden nog een beetje tegen het premierschap van de heer Den Uyl. U, mijnheer de Voorzitter, zult straks beide heren hun steun aan de huidige Minister-President horen betuigen.

Ik kom daarmee tot het tweede deel van mijn betoog. Toen ik mij voorbereide op mijn speech heb ik nog eens nagelezen, wat mijn grote voorganger, professor Oud, in 1956 bij het optreden van het laatste kabinet-Drees heeft gezegd. De heren lachen, mijnheer de Voorzitter, maar het lachen zal hun vergaan. Ik heb dat gedaan, omdat er veel parallellen zijn tussen de formatie van 1956 en de formatie, die wij nu achter de rug hebben. Beide formaties duurden lang. Zowel in 1956 als in 1973 was de heer Burger er in een beslissend stadium nauw bij betrokken.

In 1956 was de grote strijd bij de verkiezingen gegaan tussen de heren Drees en Romme. Niemand – zo zei Oud in 1956 – had kunnen verwachten, dat het na die felle strijd een kabinet van Drees en Romme zou worden. Bij de laatste verkiezingen bevochten, nog harder dan in 1956, confessionelen en socialisten elkaar. De uitkomst is ook nu een rood/rooms-kabinet. Juist vanwege die parallellen tussen 1956 en 1973 wil ik, net als de fractievoorzitter van mijn partij in 1956, aan ieder van de optredende Ministers een passend welkomstwoord wijden.

Ik begin graag met de senior in dit kabinet: de heer De Gaay Fortman. Hij is een man, die in de Eerste Kamer, waarvan hij jaren deel heeft uitgemaakt, groot aanzien genoot. Bij het optreden van het kabinet-Biesheuvel heb ik aan het adres van Minister Van Agt gezegd, dat ik hoopte, dat hij het beleid van zijn liberale voorganger zou voortzetten. Aan het adres van de heer De Gaay Fortman wil mijn fractie thans hetzelfde zeggen. Dat geldt met name voor de problematiek van Grond- en Kieswet. Mijn fractie staat onverkort op het beginsel van de evenredige vertegenwoordiging. Tussen ons en de confessionelen was in 1971 in het regeerakkoord-Steenkamp overeengekomen, dat „bij de herziening van het kiesrecht het beginsel van de evenredige vertegenwoordiging zou worden gehandhaafd”. K.V.P., A.R.P., C.H.U., V.V.D. en DS'70 waren het erover eens geworden, dat het nieuwe kabinet geen medewerking zou verlenen aan de invoering van het districtenselsel.

Heel interessant vindt mijn fractie het, dat in de regeringsverklaring van vandaag niet concreet wordt gesproken over de eventuele invoering van een vorm van districtenselsel. Wel komt – zij het omfloerst – de gekozen formateur ter sprake. Nadere opheldering daarover van de Minister-President achten wij gewenst.

Over Minister Boersma zeg ik vandaag niets. Mijn fractie heeft nauwelijks woorden voor datgene, wat hij tijdens de formatie heeft gedaan. De woorden, die wij thans aan de heer Boersma hadden willen wijden, willen wij – nu hij hier niet in ons midden is – niet uitspreken. Hij houdt ze van ons te goed.

Ik kom dan nu tot de ministers van de K.V.P. Voor het werk, dat Minister Van Agt – de huidige Vice-Minister-President – in het kabinet-Biesheuvel heeft verricht, heeft mijn fractie waardering. Wij wisten en wij weten, dat hij aan samenwerking van zijn partij met de P.v.d.A. de voorkeur geeft boven samenwerking met de V.V.D. Deze Minister is – anders dan de heer Boersma – echter ook een man, die de moed heeft getoond, ons eerlijk te behandelen. Wij hopen, dat het vertrouwen, dat wij in deze Minister stellen, ook in de toekomst niet zal worden beschaamd.

Uit de regeringsverklaring heeft mijn fractie begrepen, dat waar het gaat om competentiegeschillen in de Ministerraad de heer Van Agt als waakhond voor de heer Den Uyl zal optreden. Wij wensen hem sterkte.

Het voordeel van de twijfel geven wij graag aan de heer Lubbers. Hij staat bekend als een bekwaam ondernemer en is afkomstig uit de kring van de metaalwerkgevers, bij wie – zoals bekend – het program „Keerpunt '72” brede aanhang geniet. In de politiek is deze Minister een onbekende. Dat hoeft over zijn welslagen als bewindsman niets te zeggen. Zijn voorganger, onze partijgenoot de heer Langman, heeft dat bevestigd. Toets voor ons oordeel over zijn persoon en zijn beleid zal zijn de uitvoering van de nota's Noorden des Lands en Limburg.

Met het opstellen van deze nota's heeft het kabinet-Biesheuvel een belangrijke aanzet gegeven voor de verbetering van de welvaart in die gebieden. Mijn fractie eist – dit is een minimum voorwaarde – dat de beloften, die door het vorige kabinet aan het noorden en aan Limburg zijn gedaan, in daden zullen worden omgezet. Als door het kabinet daarnaast verdere verbeteringen voor de positie van de zwakkere regio's in ons land zullen worden voorgesteld – ik proef uit de regeringsverklaring dat dit erin zit – zullen wij daaraan ook graag onze steun geven.

Wij zouden graag opheldering verkrijgen over het standpunt van het kabinet ten aanzien van de selectieve investeringheffing. In de regeringsverklaring staat, dat het kabinet achter de uitgangspunten van het desbetreffende wetsontwerp staat. Betekent dit, dat wijzigingen niet uitgesloten zijn en zo ja, zou men dit al enigszins kunnen concretiseren?

Mijnheer de Voorzitter! Mijn partij heeft zich tegenover het wetsontwerp, dat hieromtrent door het vorige kabinet is ingediend, zeer kritisch opgesteld. Als wij goed geïnformeerd zijn dan heeft, net als wij, ook de huidige Minister van Economische Zaken zijn bedenkingen. Wij zouden daarover graag iets meer vernemen.

Over het optreden van de heer Brouwer op Landbouw en Visserij zouden wij verheugd kunnen zijn. Hij behoort – althans dat is onze indruk – niet tot de uiterste linkervleugel van de K.V.P. Ik heb begrepen dat hij tijdens de eerste formatiepoging van de heer Burger zelfs een van de niet-gedogers van het kabinet-Den Uyl in zijn fractie is geweest. Dat is interessant. De vraag is, of de groep waaruit de heer Brouwer afkomstig is, reden heeft, verheugd te zijn over zijn optreden. Ik doel hiermee op de grondpolitiek van het kabinet-Den Uyl, waarvan Minister Brouwer als één van de uitvoerders mag optreden. In een volgend deel van mijn betoog kom ik daarop terug.

Mijnheer de Voorzitter! Nu ik enkele woorden heb gewijd aan drie van de vier bewindslieden van de K.V.P., neem ik aan, dat de heer Westerterp thans klaar wakker achter de tafel zit. Hij heeft andere momenten gekend! Slaperigheid in de nacht van Schmelzer, draaijerij – men zou kunnen zeggen: flexibele opstelling – tijdens de formatiepoging van de heer Burger. Het is onbegrijpelijk dat hij door de P.v.d.A. is geaccepteerd. Gezien de hele gang van zaken gedurende deze formatie is het – laat ik mild zijn – toch niet zo onbegrijpelijk. De socialisten en de K.V.P. en de A.R.P. hebben ook hier een fraaie „deal” gesloten. De heer Westerterp werd door de P.v.d.A. aanvaard, mits de heer Gruijters door de K.V.P. zou worden geaccepteerd.

Wiegel

Ik ben daarmee gekomen bij de man, van wie de ook vaak genoemde ministerskandidaat de heer Van Zeil heeft gezegd, dat hij voor hem onaanvaardbaar was op grond van de uitspraken jegens de katholieken. De heer Van Zeil heeft in een interview gezegd: „Grujters is zo grof en beledigend geweest, dat hij bepaald niet te accepteren is”. Wij zien wat er is gebeurd: de heer Grujters werd Minister en de heer Van Zeil bleef kamerlid. De heer Van Zeil – dit wil ik toch ook wel zeggen – heeft thans een nieuwe indrukwekkende taak op zich genomen, namelijk het gooien van zuidvruchten naar landkaarten.

De heer Andriessen heeft het een blunder genoemd, dat de heer Grujters Minister is geworden. Hij heeft excuses geëist voor diens beledigingen aan het adres van de confessionelen. Deze excuses zijn niet gekomen. Wat gebeurt er? Dwingt de heer Andriessen de heer Grujters tot aftreden? Laten de kiezers van de K.V.P. zich geen illusies maken. De heer Andriessen zal straks misschien nog wat tegensputteren, maar hij laat zich zelf en zijn kiezers rustig beledigen. Mijnheer de Voorzitter! Over beide bewindslieden van de P.P.R., de heren Trip en Van Doorn, zeg ik vandaag niets. Hun fractievoorzitter, de heer De Gaay Fortman jr., heeft al gezegd dat hij het niet uitgesloten achtte dat zij in de problemen zouden geraken. Wie zijn wij, dat wij daarin nu reeds zouden treden?

Ten slotte de bewindslieden van de Partij van de Arbeid. Ik begin dan met de heer Pronk, toekomstig aanvoerder van de Partij van de Arbeid. Nauwelijks zit de heer Den Uyl in het Catshuis of er wordt al over zijn opvolging als politiek leider van de P.v.d.A. gesproken. Leuk is dat! De Minister heeft uitbundig verklaard, het program Keerpunt 1972 te zullen gaan uitvoeren. Fijn voor de confessionele fracties!

In de regeringsverklaring wordt betoogd, dat het kabinet zich met name zal richten op steun aan bevrijdingsbewegingen in zuidelijk Afrika. Wij vinden dit een voorbeeld van selectieve verontwaardiging. De heer Pronk gaat voorts zijn sporen proberen te verdienen door in een hard gevecht met de Minister van Financiën voldoende geld te krijgen om datgene, wat hij als kamerlid heeft bepleit, waar te maken. Het zal een hard gevecht worden, waarbij wij ons, als de Minister van Financiën dat gevecht aangaat – ik ben na het aanhoren van de regeringsverklaring bang, dat dit niet gaat gebeuren – aan de kant van de Minister van Financiën zullen opstellen. Deze Minister, de heer Duisenberg, is – in tegenstelling tot bijna al zijn ambtsvoorgangers – in de politiek een volslagen nieuweling. Nu is politieke ervaring uiteraard niet alleen zaligmakend, ook niet alleen zaligmakend voor het welslagen als bewaker van de schatkist. Ik hoop, dat de bewindsman er enig begrip voor zal hebben, dat wij wat aarzelend tegenover hem staan, juist omdat hij in de praktische politiek zo'n onbeschreven blad is.

Wij zijn er wel zeer verheugd over, dat de Minister-President heeft aangekondigd, dat hij bij de uitvoering van de rijksbegroting de regels van het stringente begrotingsbeleid strak zal toepassen. Bij de uitvoering van dit beleid zal de Minister van Financiën op de onverkorte steun van mijn fractie kunnen rekenen. Is deze toezegging echter wel zoveel waard? In de regeringsverklaring wordt namelijk ook medegedeeld, dat het kabinet het kwantitatieve kader en de feitelijke omvang van het toelaatbare tekort nog moet vaststellen; als dit zo is, betekent dat dan niet, dat deze harde toezegging van de Minister-President achteraf best eens niet zo hard zou kunnen blijken te zijn? Graag enige opheldering hierover.

De Minister wordt in ieder geval bijgestaan door twee parlementaire ervaren Staatssecretarissen, de heer Van der Stee – evenals de heer Brouwer een man van uiterst links in de K.V.P. – die, zoals zijn collega-Staatssecretaris heeft laten weten, nu een kans krijgt om het program Keerpunt-72 uit te voeren (hij krijgt van de heer De Goede het voordeel van de twijfel) en de heer De Goede, die nu een dikke kans loopt, het eerste werkelijke begrotingsgat te ontdekken. Aan het maken ervan mag hij zelf helpen meedoen.

Mijnheer de Voorzitter! Is het waar – hierover zijn enkele berichten verschenen – dat de Minister van Financiën zich vooral zal toeleggen op het monetaire beleid en het opstellen – maar vooral ook het nauwkeurig uitvoeren van de rijksbegroting – aan zijn Staatssecretarissen zal overlaten? Tegen zo'n delegatie zou mijn fractie grote bezwaren hebben.

Evenals de Minister van Financiën is de nieuwe bewindsman van Onderwijs een politieke onbekende. Hij staat bekend als zeer bekwaam. Hem wordt de verantwoordelijkheid voor het grootste begrotingshoofdstuk gegeven, een zware taak, die door zijn voorganger voortreffelijk is vervuld.

Een heel interessant aspect van de benoeming van Minister Van Kemenade vindt mijn fractie, dat voor het eerst sinds vele jaren de confessionele partijen hun directe invloed op het Departement van Onderwijs en Wetenschappen kwijt zijn. Mijn fractie beperkt zich tot een neutraal welkom voor de Minister van Onderwijs.

Mijnheer de Voorzitter! Een vraag aan de Minister-President: Wie wordt de eerst-verantwoordelijke bewindsman voor de verbreking van de kiezersbelofte van de rode drie, de f 1000-collegegeld ongedaan te maken: Minister Van Kemenade of Staatssecretaris Klein? Het Landelijk Overleg Grondraden, dat al heeft gezegd, zich – ik gebruik dit onparlementaire woord maar; ik geloof wel, dat het inhoudelijk klopt – „belazerd” te voelen door het gedrag van de linkse drie, zal ongetwijfeld voor een hartelijk welkom zorg dragen.

Mijnheer de Voorzitter! De Ministers Van der Stoel en Vredeling zijn goede bekenden in deze Kamer. In hun opvattingen over de buitenlandse politiek staan zij ver af van de linker-vleugel van hun partij.

Er zijn echter ook duidelijke verschillen tussen beide bewindslieden.

Over de oprichting van een eventuele Europese kernmacht hebben zij in het verleden uiteenlopende visies laten horen. Dat vraagstuk is er een van buitengewoon belang. Het kabinetsstandpunt ter zake is naar onze opvatting uit de regeringsverklaring volstrekt duidelijk geworden.

De Minister-President wijst in zijn verklaring de vorming van een Europese kernmacht af. Wij zijn daar verheugd over. Verduidelijking zou mijn fractie gaarne ontvangen met betrekking tot de vraag hoe dit kabinet zich gaat opstellen ten aanzien van de positie van Griekenland en Portugal binnen de NAVO. Minister Van der Stoel heeft doen weten, dat hij deze zaak binnen de NAVO snel aan de orde zal stellen. Minister Vredeling heeft gezegd, dat op grond van machtspolitieke overwegingen verwijdering van Griekenland en Portugal uit de NAVO niet mogelijk is. Een en ander lijkt mij niet geheel met elkaar in overeenstemming. De regeringsverklaring spreekt in dit verband geen klare taal.

Er is nog een verschil tussen de heren Van der Stoel en Vredeling. De heer Van der Stoel is expert op het terrein waarop hij als Minister werkzaam zal zijn.

De heer Vredeling is dat niet. Met de heer Vredeling is, net als in het verleden wel eens is gebeurd, een landbouwingenieur op Defensie terechtgekomen. Over de persoon van de huidige bewindsman wil ik de staf niet breken. Hij staat net als de Minister van Buitenlandse Zaken en de Minister-President bekend als een man die persoonlijk geen afbraak van onze defensie wenst en die van oordeel is, dat Nederland binnen de NAVO moet blijven.

Of zij gedrieën in die houding zullen volharden, óf zij er ook voor zorg zullen dragen, dat Nederland een loyale NAVO-partner blijft, dan wel medeverantwoordelijkheid willen aanvaarden voor de verdediging van voor ons land levensgevaarlijke plannen van de linkervleugel van de P.v.d.A., zal nog moeten blijken.

Mijnheer de Voorzitter! Is de Regering bereid toe te zeggen, dat vóór het overleg binnen de NAVO over structurele beleidsbeslissingen wordt geopend, de Kamer wordt ingelicht over de beleidsvoornemens van dit kabinet?

Wiegel

Hoe is het plan van de Regering, om de diensttijd te verkorten, te rijmen met het voornemen van het kabinet de exploitatie-uitgaven terug te dringen?

Als slot van het gedeelte van mijn toespraak over de Europese politiek spreek ik de hoop uit, dat het kabinet het niet zal laten bij de voortreffelijke woorden die het aan de versterking van het Europese Parlement heeft gewijd.

Voordat ik kom te spreken over de Minister-President, wil ik een enkel woord over mevrouw Vorrink spreken. Politiek is een hard bedrijf. Ik hoop dat Minister Vorrink, die op een haar volslagen onbekend vakgebied werkzaam zal zijn, dat bij de aanvaarding van haar benoeming heeft beseft. Als ik haar zo zie zitten, brengt zij mij tot hetzelfde commentaar wat prof. Oud in 1956 wijdde aan mejuffrouw Klompé: „Een fleurige bloem in een triest geheel”. Ik zou hieraan willen toevoegen: „Een rode roos met doornen”, gezien vooral de voor de confessionele partijen zo prikkelende openbare uitlatingen van deze bewindsvrouw.

Zeer betreurt mijn fractie het, dat de adviesaanvraag betreffende de invoering van het eigen risico in de ziekenfondsverzekering is teruggenomen. Benieuwd is mijn fractie naar het standpunt van K.V.P. en A.R.P. ten opzichte van het voornemen van het kabinet te komen tot een volksverzekering tegen ziektekosten.

Ten slotte de Minister-President. Geen twijfel wil ik erover laten bestaan, dat hij een man van grote bekwaamheden is. De heer Den Uyl weet, dat ik hem persoonlijk zeer respecteer. Hij is een goed democraat en een man met een enorme werkracht. Ons standpunt in de verkiezingsstrijd en dus ons standpunt nu – mijn partij zegt nà de verkiezingen exact hetzelfde als ervóór – is, dat hij geen Minister-President zou moeten zijn. Dat is geen aanval op zijn persoon, maar op het beleid, dat hij voorstaat en op de wijze, waarop hij zijn beleid wil voeren. Anders dan de laatste socialistische Minister-President, die ons land heeft gekend, de heer Drees, heeft de heer Den Uyl tot nu toe niet getoond een eigen onafhankelijke koers te durven varen. Hij is de gevangene van de linker-vleugel van zijn partij en die beklemming zal door de politieke opvattingen van het aantal nieuwelingen, dat thans tot de fractie van de P.v.d.A. is toetreden, nog toenemen.

In oktober vorig jaar verzette de heer Den Uyl zich tegen de uitspraak van zijn partij, dat na de verkiezingen niet mocht worden onderhandeld met die partijen, met wie vóór de verkiezingen geen akkoord was gesloten.

Die uitspraak werd toen echter toch gedaan. En wat gebeurde er na de verkiezingen? De heer Den Uyl had twee dingen kunnen doen:

– óf zich houden aan de uitspraak van zijn partij en niet met de confessionelen om de tafel gaan zitten;

– óf dat wel doen, maar dat dan ook eerlijk en open zeggen. Hij deed nóch het een, nóch het ander. Hij onderhandelde wèl, maar bleef zeggen, dat hij het niet deed. Hij kwam niet rond uit voor wat hij aan het doen was, omdat hij niet de politieke moed had, dat te doen. Pas nu, in de regeringsverklaring, heeft de heer Den Uyl, in verpakte zinnen, toegegeven dat er wel onderhandeld is.

Moed, durf om te zeggen, waar het op staat, waar nodig tegen de eigen achterban in te gaan – de Minister-President herkent wellicht enige eigenschappen van bondskanselier Brandt – zijn voor een regeringsleider onmisbaar. Ons grote bezwaar, naast het bezwaar dat ik heb genoemd, tegen de Minister-President richt zich vooral tegen zijn programma, tegen de inhoud van het beleid, dat hij wenst te voeren. Ik ben daarmee gekomen tot het derde deel van mijn betoog, dat ik wil wijden aan een bespreking van enkele van de plannen waarmee dit kabinet zegt te zullen komen.

Een aantal door de Regering aangekondigde maatregelen en plannen spreekt mijn fractie aan. Dat geldt voor concrete zaken, zoals de instelling van het instituut van de ombudsman, de bevordering van de openbaarheid van het bestuur en de open opstelling ten opzichte van buitenparlementaire groepen.

Dat laatste mag een slagvaardig beleid uiteraard niet in de weg staan. Minister Westerterp heeft bij zijn bezoek aan Zeeland gezegd geen tijd te willen besteden aan het voeren van een gesprek met de actiegroep „Oosterschelde open”. Daar had hij geen tijd voor.

Minister Westerterp: Waar heeft u die uitspraak vandaan?

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Dat heeft heel duidelijk in de pers gestaan.

Minister Westerterp: En daarop heeft u uw inlichtingen gebaseerd?

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Uiteraard, want ik ga ervan uit, dat datgene wat in de Nederlandse pers staat, klopt.

Minister Westerterp: Dan is dat een foutieve interpretatie uwerzijds.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Niet alleen de heer Westerterp heeft over actiegroepen een mededeling gedaan. Ik meen – dat staat echter ook in de krant en dus klopt het misschien ook niet helemaal – dat Minister Vorrink heeft gezegd dat zij helaas geen tijd heeft om elke actiegroep te ontvangen. Ik ben ervan overtuigd dat indien het kabinet-Biesheuvel nog aan het bewind was geweest en ministers van dat kabinet zouden dit soort uitlatingen hebben gedaan, die uitlatingen door de linkerzijde in deze Kamer met hoongelach zouden zijn ontvangen.

Ook enkele van de hoofdlijnen van het regeringsbeleid – dus niet alleen de concrete punten – zoals uitgestippeld in de regeringsverklaring, spreken mijn fractie aan. Dat geldt voor de milieuproblematiek, waarvan ik hoop dat ook de internationale aspecten grote aandacht zullen verkrijgen. Dat betreft zeker ook het onderwijsbeleid, waarin het gevoerde beleid verder wordt doorgetrokken, en de bouwpolitiek.

Wordt de opvoering van het nieuwbouwprogramma, een voorzichtige en geleidelijke opvoering – het beleid dat in het verleden is gevoerd en dat door de Partij van de Arbeid, toen zij nog in de oppositie was, als onvoldoende werd betiteld – voortgezet, of gaat men het nieuwbouwprogramma terugschroeven? Als dat zo is, is er voldoende werk aan de winkel voor de heer Van den Doel, die een geweldige reputatie heeft opgebouwd in het aanvallen van bewindslieden die er niet of wel in zijn geslaagd het bouwprogramma verder op te voeren.

Op het huurbeleid kom ik straks nog terug.

Ik heb enkele opmerkingen over de defensiebegroting.

Vóór de verkiezingen zei de P.v.d.A., dat de defensieuitgaven in 1973 met 300 mln. zouden worden verlaagd. Die belofte werd op 19 februari tot 140 mln. gefaseerd. Tot welk bedrag wordt er nu geactualiseerd?

Confessionelen en liberalen in het kabinet-Biesheuvel zijn verantwoordelijk voor de defensiebegroting voor 1973, zoals die op de derde dinsdag van september vorig jaar is ingediend. Dat geldt ook voor de heren Van Agt en Boersma en Westerterp, die nu akkoord gaan met verlaging van de uitgaven. Confessionelen en liberalen in de Tweede Kamer hebben de begroting voor 1973 ongewijzigd aangenomen en hebben de afbrekende socialistische amendementen afgewezen. De V.V.D. doet ook nu geen stap terug. Ik neem aan, dat de confessionele kamerleden met verantwoordelijkheidsgevoel dat ook niet zullen doen.

De heer Aantjes heeft een dag of 14 geleden voor de radio verklaard er niet over te denken, mee te werken aan het terugdraaien van de beslissing, die de Tweede Kamer over de defensiebegroting voor 1973 heeft genomen. Betekent dit, dat de A.R.P.-fractie in geen geval de bezuinigingen op Defensie, die de Regering nog in 1973 wil doorvoeren, zal steunen? Ik zou dat graag van de heer Aantjes vernemen en ik ben zeer geïnteresseerd in het commentaar daarop van de Minister-President.

Wiegel

Een tweede hoofdpunt van beleid, waarvan mijn fractie zich afvraagt, of K.V.P. en A.R.P. onder het juk van de P.v.d.A. zijn doorgegaan, is de grondpolitiek. De heer Brouwer – die zich, zo begreep ik, in de speciale gunst van de Minister-President mag verheugen – schijnt mede dank zij de steun van de katholieke boeren Minister geworden te zijn. Als het hem lukt de socialistische plannen met betrekking tot de grondpolitiek buiten de deur te houden, is dat voor de K.V.P. bij de komende verkiezingen een sterke troef om het verlies, dat zij nu al verschillende keren heeft geleden, af te stoppen. Maar als Minister Brouwer zich laat pressen de grondpolitiek van de P.v.d.A. uit te voeren, verkeert de kans op stemmenbehoud voor de K.V.P. in haar tegendeel. Dan zouden de boeren die dit keer nog confessioneel hebben gestemd, zich wel eens massaal van K.V.P. en A.R.P. kunnen afkeren! De woorden die de Minister-President heeft gesproken over het hanteren van de gebruikswaarde als uitgangspunt bij onteigening, brengen mijn fractie voorshands tot de conclusie, dat de boeren en tuinders via één van hun vroegere voormannen de kans lopen ernstig te zullen worden benadeeld.

Net zo duister als het toekomstig grondbeleid van deze Regering is de huurpolitiek. De P.v.d.A. in Noord-Holland heeft daarvan kort geleden gezegd, dat op dit terrein geen concessies aan de confessionelen mochten worden gedaan. Wat gebeurt er nu? De overeenkomst die hier bereikt is, heeft de charme van een slecht compromis bij uitstek. Het huurliberalisatiebeleid wordt niet voortgezet, maar het wordt ook niet teruggedraaid. Nòch „Keerpunt '72”, nòch het confessionele program wordt uitgevochten. Het wordt uitgesteld. De hervatting geschiedt òf in de Kamer tussen coalitiepartners òf op het departement tussen de Minister en zijn Staatssecretarissen. Misschien zal dat gevecht dan ook gaan over de aankondiging van Staatssecretaris Schaefer – tot onze verbazing hebben wij daaromtrent niets van de Minister-President vernomen – dat er een woonbelasting zal moeten komen, waardoor iedereen met een inkomen boven de f 20 000, die minder dan 10 pct. daarvan aan zijn huis besteedt, zal worden getroffen. Hierover graag nadere opheldering van de Minister-President! Deze Staatssecretaris heeft overigens door zijn opmerkingen over het in elkaar slaan van huiseigenaren en over zijn partijgenoot, het Eerste-Kamerlid Meester, getoond – laat ik het zo zeggen – niet over de juiste instelling voor het ambt van bewindsman te beschikken.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Mag ik de heer Wiegel hier misschien even onderbreken? Ik heb er begrip voor, dat hij zijn taak zo opvat, dat hij hier als een bovenmeester rapportcijfers uitdeelt aan verschillende bewindslieden.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Daar heb ik niet zo'n verschrikkelijke reputatie mee.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Maar u probeert nu een reputatie op te bouwen, naar ik begrijp. Daar probeert u althans een begin mee te maken. Ik vind wel dat dat streven enigszins wordt geschaad, als u op een gegeven ogenblik een van de bewindslieden, met name de heer Schaefer, niet alleen een rapportcijfer uitdeelt, maar hem ook duidelijk terugzet en diskwalificeert op grond van verdachtmakingen, die u niet hard kunt maken. Als u zo doorgaat deze rol van bovenmeester te vervullen en zulke uitlatingen te hanteren, dan dient u naar mijn mening te worden overgeplaatst.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! De heer Van Thijn zegt, dat wat ik heb gezegd door mij niet is waar te maken. Er zijn interviews geweest met de heer Schaefer, waarin hij letterlijk heeft gezegd, wat ik hier heb geciteerd.

Mijn bezwaren tegen de heer Schaefer richten zich natuurlijk ook tegen zijn politieke opvattingen, maar daarnaast heb ik

ook nog andere bezwaren, die ik naar mijn mening toch wel mag uiten. Datgene, wat hij als bewindsman – als de heer Schaefer kamerlid zou zijn gebleven, zou ik dat ook over hem als kamerlid hebben gezegd – heeft gezegd, over de heer Meester en over de felicitatiecomités van huiseigenaren, vind ik niet alleen onjuist, maar ook beneden peil. Ik vind het mijn taak, althans mijn recht om dit te zeggen.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Ik zou het toch wel waarderen, als u wanneer u oppositie voert tegen dit kabinet, het bij politieke bezwaren wilt laten en mensen niet zoudt willen diskwalificeren.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Er wordt door mij niemand gediskwalificeerd. Ik constateer alleen, dat sommige politici zich zelf diskwalificeren. Daar gaat het om.

Niet alleen op het terrein van de defensie, de grondpolitiek, het huurbeleid – en zo zou ik nog wel even door kunnen gaan – zijn er duidelijke verschillen van opvatting tussen socialistische enerzijds en confessionelen en liberalen anderzijds. Die verschillen zijn er ook t.a.v. het hoogst belangrijke en laatste beleidsonderdeel, dat ik zou willen bespreken: de sociaal-economische en financiële politiek.

De Minister van Financiën staat voor een uiterst moeilijke taak. Hij heeft slechts kort de tijd om de begroting voor 1974 voor te bereiden en hij heeft te maken met een program van zijn partij, dat financieel niet haalbaar is. Zijn voorganger, de heer Nelissen – het P.v.d.A.-kamerlid de heer Dolman heeft dat enige tijd geleden sportief toegegeven – heeft bereikt, dat

„het financieringsbeleid van de overheid op beslissende wijze heeft bijgedragen tot het (althans voorshands) verdwijnen van de hardnekkige overbesteding, die de Nederlandse volkshuishouding gedurende een reeks van jaren heeft gekend.”.

(Citaat uit het laatste jaarverslag van de Nederlandsche Bank). Uit dat verslag blijkt, uit de harde cijfers, hoe gezond het financieel beleid van het kabinet-Biesheuvel is geweest. Dat dit beleid gevoerd kon worden, kwam omdat de kamermeerderheid alle geldverslindende wensen van de linkse drie heeft weggestemd. Als deze Minister net zo'n zuinig beleid voert als zijn voorganger, kan hij – daarvan ben ik overtuigd – rekenen op de steun van de meerderheid van de volksvertegenwoordiging. Professor Pen – ik heb hem al eens eerder instemmend kunnen citeren – heeft kort geleden geschreven, dat als Minister Duisenberg enigermate gezonde budgettaire verhogingen wil bewaren, hij de straffe lijn van zijn voorganger zal moeten volgen.

Zo is het. Als de Minister dat niet doet, en de verantwoordelijkheid neemt voor een scherpe stijging van de overheidsuitgaven en van de belastingdruk in de komende tijd – de rissen plannen van de Minister-President doen mij het ergste vrezen – dan vindt hij – als de confessionelen standvastig zijn – een meerderheid van de Kamer op zijn weg. Ik meen dat te kunnen zeggen, omdat mij uit de gesprekken, die tijdens de informatieperiode van de heer Ruppert tussen confessionelen, DS'70 en V.V.D. zijn gevoerd, is gebleken, dat bij alle vijf groeperingen de duidelijke wil om de stijging van de belastingdruk tot stoppen te brengen, aanwezig was. Bij verder praten hadden we het zeker eens kunnen worden; zo ver stonden we op dat punt niet van elkaar af. Daaruit spreekt wel, dat socialistische en A.R.P. en K.V.P. t.a.v. het vraagstuk van de belastingdruk – en hetzelfde geldt voor de premiedruk – niet zo dicht bij elkaar staan als de formateur heeft gesuggereerd.

Ons standpunt is duidelijk: wij achten een zo zuinig mogelijk beleid, herwaardering van de overheidsuitgaven, herbezuiniging van overheidstaken en een beleid dat aan de uiterste efficiency voldoet, noodzakelijk. Wij vinden, dat het uiterste moet worden gedaan om een verhoging van de belastingdruk te voorkomen; 79 pct. van het Nederlandse volk vindt de belastingen in ons land te hoog. Van de V.V.D.-aanhang vindt

Wiegel

81 pct. dat; van de P.v.d.A.-aanhang 82 pct. De kiezers van de P.v.d.A. tonen meer begrip voor de gevaren van hoge belastingen dan de kamerfractie van die partij de laatste jaren heeft gedaan. Als niet alles gedaan wordt om de stijging van de belasting- en premiedruk in te perken, wordt de inflatie verder aangewakkerd.

Als het confessionele program, dat spreekt van een gelijke verdeling van de stijging van de belastingdruk tussen directe en indirecte belastingen, wordt doorgevoerd, moet dat als gevolg hebben, dat de extra verzwaring van de belastingdruk in de indirecte sfeer zal plaatsvinden.

De Regering zegt in haar verklaring, dat het kabinet wil afzien van voorstellen, die ertoe zullen strekken de omzetbelasting in 1974 te verhogen. Er staat wel in de regeringsverklaring welke belastingen niet zullen worden verhoogd, maar er staat niet zo concreet in, wat er wel gaat gebeuren. Ik zou willen vragen: Aan welke belastingen denkt de Regering dan? Denkt zij aan de directe belastingen? Zo ja, aan welke directe belastingen denkt zij dan? Wij vinden een optrekking van de druk van de directe belastingen, waarmee wij binnen Europa nu niet bepaald behoren tot de houders van het laagterecord, gevaarlijk en wij wijzen die optrekking af. Als het zo is, dat de Regering voornemens is niet met verhoging van de omzetbelasting te komen en optrekking naast de automatische verhoging te zoeken in de directe sfeer, dreigen, zo is mijn indruk, op dit belangrijke punt van de onderverdeling binnen het totaal van de belastingdruk de K.V.P. en de A.R.P. voor de P.v.d.A. door de knieën te gaan.

Mijnheer de Voorzitter! Bestrijding van de inflatie behoort de hoogste voorrang te verkrijgen. Welke politiek met betrekking tot de inflatiebestrijding denkt het kabinet te gaan voeren? Ik spits dit toe op deze vraag: Wordt binnenkort beraad hierover met het bedrijfsleven gestart? Als dit gebeurt, verneem ik graag hoe het beleid zal worden gevoerd. De Minister-President heeft vanochtend verklaard, dat is besloten tot een verscherping en verstrakking van de prijsvoorschriften. Hij heeft ook gezegd, dat daarover heden een gesprek met de betrokken organisaties plaatsvindt. Onze vraag is: Is dat gesprek met deze buitenparlementaire groepen een reëel overleg of alleen maar het aanhoren van een dictaat?

Als ik spreek over het beleid ten aanzien van de inflatiebestrijding heb ik daar nog deze concrete vraag bij: Streeft de Regering voor het jaar 1974 naar een allesomvattend sociaal akkoord, waarvan de heer Boersma zo'n fervent voorstander is? Ik vraag dit, omdat de vakbeweging andere geluiden heeft laten horen. Ik hoor graag de opvatting van het kabinet ter zake.

Mijnheer de Voorzitter! Wij hebben niet alleen zorgen over de stijging van de belastingdruk. Wij hebben ook zorgen met betrekking tot de premiedruk. In de regeringsverklaring zegt het kabinet uit te zullen gaan van een drieprocentnorm tot 1977. Ook zegt het kabinet, dat het tot stand brengen van de volksverzekering arbeidsongeschiktheid daarbuiten moet blijven. Geldt dit ook voor het plan van het kabinet om te komen met een volksverzekering tegen ziektekosten? Dan is die drie procent misschien wel een normstelling, maar eigenlijk een abnormale, een normloze normstelling.

Als de strijd tegen de inflatie niet of niet krachtig genoeg wordt geleverd – en mijn fractie is, gezien de belastingplannen van het kabinet, daarover zeer bezorgd – zal nog meer dan nu iedereen proberen zijn lasten op anderen af te wentelen. Van de gevolgen van verdere opvoering van de belastingdruk zullen juist de zwakkeren de dupe zijn. Dit geldt niet alleen voor de bejaarden, maar ook voor diegenen, die de dupe kunnen worden van een toeneming van bedrijfssluitingen en voor de groep, die niet kan afwentelen, nl. die van de zelfstandigen. Mijn fractie is er bevreesd voor, dat deze groep van dit kabinet niet veel te verwachten heeft. De Minister-President heeft gezegd, dat de uitvoering van de fiscale oudedagsvoorziening voor zelfstandigen zal worden voortgezet. Dat zijn schone woorden. Ik zou willen vragen: Welke daden staan daarachter?

De P.v.d.A. heeft indertijd in deze Kamer gestemd tegen de fiscale pensioenvoorziening voor zelfstandigen. Wij wensen, dat de bedragen, die toen zijn vastgelegd, verhoogd worden. De zelfstandigen hebben daar recht op. Wij willen, dat dit na jaar voorstellen hieromtrent worden ingediend. Op die eis verwacht ik een klinkklaar antwoord van de Regering.

Mijnheer de Voorzitter! Niet alleen de zelfstandigen, maar ook de geschoolde werknemers en anderen, die tot de middengroepen behoren, zullen bemerken, dat de P.v.d.A. thans in de Regering is vertegenwoordigd.

In het najaar van het vorige jaar hebben wij een speciale belastingtegenmoetking voor de middengroepen voor de poort van de hel moeten wegslepen; de heer Dolman heeft daarover toen nog duidelijke woorden gesproken. De confessionelen kunnen hier laten merken wat zij waard zijn. Zullen zij, net als wij, op de bres staan voor een eerlijk aandeel in de welvaart voor de middengroepen? Of zullen K.V.P. en A.R.P. het laten afweten? Wellicht kunnen de heren Aantjes en Andriessen hierover vandaag enige opheldering verschaffen.

Ik had nog willen spreken over de inkomenspolitiek, maar omdat ik nog een slotconclusie aan mijn verhaal wil verbinden, wil ik dit onderdeel in mijn eerste termijn weglaten. Als ik daarvoor de gelegenheid heb, kom ik daarop gaarne in mijn tweede termijn terug.

Ik heb de volgende algemene conclusie.

Op dit moment is nog niet exact bekend met welke belastingvoorstellen het kabinet in het najaar gaat komen. Ik begrijp wel dat het voor de Regering moeilijk is reeds nu daarop al het licht te laten schijnen. Er is echter wel iets van bekend. Het is ook bekend dat het kabinet heel duidelijk streeft naar nivellering van inkomens. Afgezien van de opvatting – een opvatting die wij delen – dat in moeilijke tijden de sterkste schouders de zwaarste lasten moeten dragen, wijzen wij een doelgerichte nivelleringspolitiek van de hand. Het kabinet wil daarmee wel komen. Als ik kijk naar de plannen met betrekking tot de uitgaven, naar de eerste plannen die er zijn met betrekking tot de belastingen en naar het nivelleringsbeleid, moet ik tot de conclusie komen dat, wanneer die plannen worden uitgevoerd, de middengroepen, de zelfstandigen en de geschoolde werknemers de sluitpost van de rekening van dit kabinet zullen worden.

Ik kom nu aan mijn slotconclusie. Ik wil deze beginnen met enkele punten van staatsrechtelijke aard.

De achter ons liggende formatie heeft duidelijk aangetoond, dat de huidige procedure van kabinetsvorming grote bezwaren in zich bergt. Één van die bezwaren is – de Minister-President heeft hierop, zij het met andere woorden, ook reeds geduid – dat degenen die in deze formatie een belangrijke rol hebben gespeeld – ik noem de heren Burger en Ruppert – hier voor het werk dat zij hebben verricht niet ter verantwoording kunnen worden geroepen en zich ook niet tegen verwijten, die hier aan hen worden gemaakt, kunnen verdedigen. Bij mijn fractie is dan ook de vraag opgekomen, of niet tot een institutionalisering van de gedachte, neergelegd in de motie-Kolfschoten, moet worden gekomen. Ik roep die vraag hier op; een nadere uitvoerige discussie in deze Kamer over dat staatsrechtelijke vraagstuk op een later tijdstip zou wellicht aanbeveling verdienen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb een tweede punt van staatsrechtelijke aard. Wat het voor een soort kabinet is dat thans voor ons zit weet niemand. De P.v.d.A. noemt het een parlementair kabinet, de K.V.P. noemt het een extra-parlementair kabinet en de heer Van Mierlo heeft gezegd, dat het kabinet extra-parlementair is, zij het met een sterk parlementaire component wat de linkse drie betreft. In de regeringsverklaring heeft de Minister-President iets nieuws bedacht; hij heeft namelijk gezegd dat dit kabinet „eigensoortig” is. Je zou kunnen zeggen „eigen-aardig”, beter geformuleerd: eigenaardig.

De manier waarop de regeringspartijen met het staatsrechtelijke onderscheid tussen extra-parlementair en parlementair omklutsen, vind ik toch wel te gek. Ik wil aan de Minister-Pre-

Wiegel

sident en aan de fracties die dit kabinet steunen, vragen om ons een duidelijke uiteenzetting te geven omtrent het karakter van het kabinet-Den Uyl.

Het laatste staatsrechtelijke aspect dat ik wil aanroeren, is het volgende. Het is al vele jaren in ons land gebruik dat de formateur van een kabinet ook Minister-President wordt. Dit is een goed gebruik. In de staatsrechtelijke opvattingen van de P.v.d.A. en zeker ook in die van D'66 zou dit toch wel het minimum moeten zijn waaraan de formatie van het kabinet moet voldoen. Wat zien wij echter? De heer Den Uyl is van de eerste tot de laatste stap aan het handje van de heren Ruppert en Burger het Catshuis binnengebracht. Hij mocht zelfs niet eens de constituerende vergadering van zijn kabinet voorzitten. Waarom mocht dat niet?

Met deze staatsrechtelijke opmerkingen houdt mijn kritiek overigens niet op. Over de ministersploeg heb ik al iets gezegd; ik wil nu iets zeggen over de staatssecretarissen:

„Het Nederlandse volk heeft vervolgens in opperste verbazing een handel in staatssecretarissen gadeslagen, die beurtelings het beeld opriep van een Romeinse slavenmarkt en een Amerikaanse goldrush. Met oogverblindende snelheid schoten de heren door den Haag, klauterden op zeteltjes waar ze weer afgejaagd werden door een humeurige minister, kortom: een levendig beeld. Acht, tien, dertien staatssecretariaten, die voor een deel ontstonden omdat zij zakelijk nodig waren en voor een deel omdat zij politiek nodig waren, om de macht te verdelen.”

Dat heb ik niet bedacht, dat zijn niet mijn woorden. Dat zijn de woorden van de heer Van Mierlo, gesproken op 4 augustus 1971, bij de beraadslaging over de regeringsverklaring van het kabinet-Biesheuvel. De heer Van Mierlo heeft opnieuw van zijn visionaire kwaliteiten doen blijken. Hij heeft maar één fout gemaakt, het zijn geen acht, geen tien, geen dertien maar zeventien staatssecretarissen geworden.

De heer **Aantjes** (A.R.P.): Maar toen zat D'66 ook nog niet in de Regering!

De heer **Wiegel** (V.V.D.): D'66 heeft er drie; ik trek voor een deel dit verwijt aan de heer Van Mierlo terug.

Niet alleen het aantal is overigens groter dan in 1971. Zelfs de meeste verstokte verdedigers van dit kabinet zullen moeten toegeven, dat de wijze waarop deze keer de staatssecretarissen bij elkaar zijn gehaald – of beter gezegd: bij elkaar zijn gegabbeld en gegraaid – toch wel alle perken te buiten gaat.

Respect voor de kiezers telde niet, zelfrespect nog minder. De heer Van Dam werd als een hete aardappel van het ene departement naar het andere geschoven. Hij belde aan bij CRM; de toegang werd door de heer Van Doorn geweigerd. Daarna bij Sociale Zaken; ook daar werd niet opengedaan. Economische Zaken gaf ook geen gehoor. Op Verkeer en Waterstaat zei de Minister, dit keer wel bij de pinken: aan de deur wordt niet gekocht. Ten slotte mocht de heer Van Dam bij Volkshuisvesting naar binnen; een fraaie aanwinst voor de club die zich aldaar al had verschanst.

Bedankte de heer Van Dam toen voor de eer? Wel nee, hoe je in het zadel komt doet er niet toe, als je er maar in komt.

Dit kabinet is, als men kijkt naar de politieke samenstelling, hetzelfde als het kabinet-Cals-Vondeling. Het ziet er nu wel al krakkemikkiger uit. Dat geldt niet alleen voor een aantal van de bewindslieden, dat geldt ook voor de steun die de kamerfracties eraan zeggen te zullen geven. Hoelang zal dit kabinet zitten? Of het slechte beleid, de zwakke plekken in de ploeg en de verdeeldheid binnen de regeringspartijen er toe zullen leiden dat dit kabinet maar kort aan het bewind zal zijn, dat is niet te voorspellen. Alle regeringspartijen hebben door hun optreden de kiezers te vrezzen. De angst voor een nederlaag zou wel eens het bindmiddel voor deze coalitie kunnen zijn en de levensduur van dit kabinet kunnen rekken.

Wiegel e. a.

Wij treden dit kabinet zeer kritisch tegemoet, waar nodig zullen wij het bestrijden. Dat zullen wij eerlijk en zakelijk doen. Een motie à la de motie-Deckers zullen wij niet indienen. Die motie werd indertijd ingediend, omdat bij de vorming van het kabinet, waartegen die motie zich richtte, geen rekening was gehouden met de samenstelling van de Tweede Kamer. In dit geval is dat wel zo. Het kabinet heeft van vijf fracties – althans van meerderheden daarin – het groene licht gekregen.

Prof. Oud heeft het in 1956 zo gezegd:

„Wij zullen alles volkomen op zijn zakelijke mérites bezien en wij zullen er voorts belangstellend getuige van zijn als de bondgenoten in de Regering elkaar in de Kamer in de haren zullen vliegen. Behoeft om hun onderlinge twisten aan te wakkeren, hebben wij niet. Het is trouwens volstrekt niet nodig, dat de V.V.D. dient als katalisator om beide groepen tegen elkaar op te zetten. Dat gaat vanzelf wel, daar heeft men ons niet bij nodig, maar wij zullen, wat dat betreft belangstellende toeschouwers zijn.”

Maar net als onder leiding van prof. Oud zal de V.V.D. ook nu geen passief toeschouwer zijn. Wij zullen proberen de uitslag van de wedstrijd te beïnvloeden. Overleeft het kabinet dit treffen deze week, er komt een tweede gevecht in oktober, dan een gevecht niet alleen met een discussie over de fraaie plannen, maar ook een gevecht over de rekening die bij die plannen hoort. Weet het kabinet ook die hindernis te nemen, in het komende voorjaar staat een nog grotere barrière klaar. Bij de staten- en raadsverkiezingen van het volgende jaar zullen de kiezers de kans krijgen een oordeel over deze Regering te geven. De Minister-President heeft die verkiezingen een graadmeter genoemd. Ik ben dat met hem eens. Ik ben het ook eens met de heer Van Mierlo die heeft gezegd dat deze formatie zou kunnen zorgen voor een keerpunt in de politieke verhoudingen in ons land.

Het kabinet-Den Uyl kan, door de wijze, waarop het is tot stand gekomen en door het beleid, dat het wil gaan voeren een bijdrage leveren aan een verdere hergroepering op het politieke krachtenveld. Hoelang het daar de tijd voor zal hebben, is voor ons de vraag, voor anderen blijkbaar nu al een weet. De heer Van Mierlo, die geen vice-premier is geworden, al was ons allen dat beloofd, heeft gezegd: „Het is niet realistisch te verwachten, dat het kabinet-Den Uyl de volle vier jaar zal zitten”. Wij zullen, en daar rond ik mee af – met excuses voor het feit, dat ik langer heb gesproken dan ik van plan was – alles doen, om ervoor te zorgen, dat de heer Van Mierlo gelijk krijgt.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! De regeringsverklaring heeft ons, na de lange formatie maanden, een kick gegeven. De eerste zin van „Keerpunt '72” „De val van het kabinet-Biesheuvel is meer dan een politiek incident. Het is de afsluiting van een periode . . .” is waar gebleken, ook al heeft het geen zin om het ijs te breken. Die zin roept herinneringen op aan een geschrift van de heer Burger (die ook vroeger wel eens de pen hanteerde), een brochure na de crisis van 1958, welke begon als volgt: „Is het kabinet-Drees over een bananenschil uitgegleden?” Het antwoord was neen. Het was de afsluiting van een periode, een afsluiting die slechts verklaarbaar is, aldus Burger, „uit een overwinning in de confessionele partijen zelve van de conservatieve vleugels die principieel terug willen naar de tijd toen de socialisten niet meetelden.”

Dat was „Keerpunt '58”. Als wij vandaag spreken over de afsluiting van een periode, dan gaat het om een periode van 15 jaar, 15 jaar confessioneel regeren met de V.V.D., met een korte onderbreking in 1965–1966.

Het was een periode die met Burger begon en met Burger eindigde, al trok Burger in 1958 7 conclusies en waren het er nu 51. Twee „Keerpunten” in de na-oorlogse geschiedenis, die ten dele gemarkeerd worden door dezelfde strijdpunten:

Van Thijn

de inkomensverdeling, de grondpolitiek, de omvang van de defensie-uitgaven.

Natuurlijk zijn er niet alleen maar slechte dingen gebeurd of alleen maar onbekwame bewindslieden geweest, maar op hoofdpunten is ons maatschappelijk systeem in die jaren niet wezenlijk veranderd. Op punten als de inkomens- en vermogensverdeling, de zeggenschap in de onderneming, de controle op economische macht zijn weinig fundamentele veranderingen tot stand gekomen.

Geen wonder, dat onder de mensen de aandrang om tot veranderingen te komen sterk is toegenomen. Het nationaal verkiezingsonderzoek 1972 registreert nog eens broodnuchter wat een toenemend aantal stakingsacties en bedrijfsbezettingen in de afgelopen jaren al deed vermoeden. De bestaande inkomensongelijkheid wordt door steeds meer mensen als te groot ervaren. Er is een sterk toegenomen streven naar medezeggenschap voor de werknemers. De gelijkheid van kans voor iedereen om door te leren de baan te krijgen waarvoor hij geschikt is, wordt steeds meer als onvoldoende ervaren.

De Minister-President vat deze verlangens samen als het streven naar een rechtvaardiger verdeling van inkomen, bezit, macht en kennis. Het laatste jaar: de zomercrisis, de verkiezingen, de kabinetsformatie stonden in het teken van die opgekropte spanning tussen maatschappelijke vernieuwingsdrang en politieke stilstand.

De heer Van Riel heeft daarover op de algemene ledenvergadering van de V.V.D. („Ons land naar de ondergang”) een interessante beschouwing gehouden: „De V.V.D. is één van de weinige partijen die het zich veroorloven kan „nee” te zeggen. Dat is het gevolg van het sociaal-homogene karakter van onze partij”. Dat „nee” heeft dan ook 15 jaar geklonken.

Duidelijk is echter gebleken dat er grenzen zijn aan de mate waarin de politiek van bovenaf maatschappelijke veranderingen kan tegenhouden. Overschrijding van deze grenzen betekent vervreemding tussen burger en overheid, onbestuurbaarheid van de samenleving, maatschappelijke ontwrichting. De stormkracht van de maatschappelijke vernieuwing heeft het politieke zendschip met zijn V.V.D.-bemanning op het strand geworpen.

Vanaf de vorige zomer werd Nederland beheerst door, de volgende vraag: Moeten wij doorgaan met een beleid, dat de opkomende behoefte aan democratisering miskent? Of is er behoefte aan een beleid, dat daarop inspeelt, dat bereid is daar vorm aan te geven en om te zetten in wezenlijke hervormingen van onze maatschappelijke orde? Deze keuze beheerste de verkiezingen. Zij stond ook centraal bij de formatie die daarop volgde.

Uit het eerste advies van onze fractie aan het staatshoofd blijkt, dat voor ons slechts twee alternatieven tot de realiteit behoorden, namelijk een meerderheidskabinet van de oude vijf of een progressief minderheidskabinet. Het eerste zagen wij niet zo zitten. De redenen daarvoor zijn algemeen bekend. Niet was echter interessant of wij het zagen zitten, maar of de potentiële partners van zo'n meerderheidskabinet het zagen zitten.

Op 10 januari liet de heer Andriessen aan informateur Ruppert weten, dat voor wat zijn fractie betrof „onvoldoende zekerheid kan worden geboden voor het bereiken van een parlementaire meerderheid.” Daarmee was in feite de terugkeer van de oude coalitie van de baan. De heer Wiegel heeft zich erover beklaagd, dat er zo weinig tijd was uitgetrokken voor een serieus onderzoek naar de mogelijkheid van een herstel van de oude combinatie. Dat beklag is mijns inziens volledig misplaatst. Samenwerking met de V.V.D. is 15 jaar lang serieus onderzocht en nu, na 15 jaar, te licht bevonden.

Doorredenerend was het standpunt van de P.v.d.A.-fractie, dat, als geen meerderheidskabinet mogelijk zou zijn, de grootste minderheidscombinatie een faire kans zou moeten krijgen. Ik citeer het eerste advies aan het staatshoofd: zo'n kabinet „sluit aan bij het stijgende vertrouwen dat deze combi-

natie in 1971 en nu opnieuw van de kiezers kreeg. Een dergelijk kabinet zou snel gevormd kunnen worden. Bovendien biedt het optreden van zo'n kabinet het perspectief op het tot stand komen van een vooruitstrevend meerderheidskabinet” later.

Het leek allemaal zo simpel. De grootste minderheid zou, bij gebrek aan een alternatief, een kans krijgen, met uitzicht op een beter politiek klimaat, waarin op den duur een stabielere oplossing zou kunnen groeien. Wij vroegen geen steun, geen applaus, geen medeverantwoordelijkheid. Niemand hoefde pijn te lijden. Wij waren er niet op uit anderen een positie van ongelijkwaardigheid op te dringen. Wij stimuleerden niet tot tweespalt. Wij vroegen slechts een faire kans, met als bijkomend voordeel, dat de zaak dan snel zijn beslag zou kunnen krijgen. Eén ding gaat vast. Snel is het niet gegaan. Alle formatierecords zijn gebroken. We kunnen ons vandaag natuurlijk uitvoerig gaan bezighouden met de schuldvraag. Wie is verantwoordelijk voor de lange duur?

Waren de progressieven te star? Waren de confessionelen te aarzelend? Wie zonder zonden is, werpe de eerste steen. Het lijkt mij een heilloze bezigheid. Ik meen dat een „pot-verwijtketel”-debat vandaag minder op zijn plaats is. De heer Wiegel moet hier natuurlijk niet de vermoorde onschuld uithangen. Ik herinner me het debat over de zomercrisis van verleden jaar toen de heer Wiegel zei: „De V.V.D. zal ongetwijfeld hebben gemanoeuvreed, dat doet elke partij bij kabinetsformaties”.

De heer Wiegel (V.V.D.): Dat heb ik ook toegegeven. U doet dat niet.

De heer Van Thijn (P.v.d.A.): Dat hebt u inderdaad toegegeven, maar u hebt mijn verhaal nog niet geheel beluisterd. Ik neem aan, dat straks zal blijken dat uw interruptie ten onrechte zal blijken te zijn geweest.

Mijnheer de Voorzitter! In iedere kabinetsformatie – dat geef ik toe – wordt gemanoeuvreed door iedere partij. Dit is nu net de reden dat de progressieve drie in de afgelopen jaren er naar gestreefd hebben om van formaties na de verkiezingen af te komen. Wij hebben een initiatiefvoorstel ingediend om te komen tot een rechtstreekse invloed van de kiezers op de regeringsvorming en tot een gekozen formateur. Dit voorstel heeft het echter niet gehaald. De V.V.D. heeft iedere poging van onze kant om tot een vernieuwing van het staatkundige systeem te komen geblokkeerd. Nu kan de heer Wiegel wel allerlei bezwaren maken tegen de formatieprocedure en kan hij wel zeggen dat er misbruik is gemaakt van formatieopdrachten en dat er allerlei dingen met voorbedachten rade zijn gebeurd, maar hij moet wel goed weten, dat dit niet een formatieprocedure is die ons voor ogen staat, maar dat het de formatieprocedure is, die de V.V.D. al die jaren in stand heeft willen houden.

De heer Wiegel (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! Ik veroordeel deze formatie niet vanwege de geldende staatsrechtelijke regels, doch wel vanwege het politieke gedrag van de partijen, die bij deze formatie zijn betrokken. Men lost formatieperikelen niet op door de regeltjes te veranderen, doch wel door zich zuiver politiek op te stellen.

De heer Van Thijn (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Dan heb ik toch waarschijnlijk verkeerd beluisterd dat de heer Wiegel allerlei opmerkingen van procedurele aard heeft gemaakt. Hij heeft bezwaren gemaakt tegen formateurs die benoemd zijn. Ik vraag mij af wie verantwoordelijk is voor de benoeming van formateurs. Is dit gegaan buiten de spelregels om van het systeem dat wij niet wensen en de heer Wiegel wel? In het algemeen zou ik willen concluderen dat de geloofwaardigheid van de aanval van de heer Wiegel op het gehele bestaande formatiesysteem aan waarde heeft ingeboet door de afremmingspolitiek van de laatste jaren.

Van Thijn

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu op dat politieke gedrag. Het is zeker dat in deze formatietijd twee standpunten onverzoenlijk tegenover elkaar stonden. Elk met een eigen achtergrond, elk met een eigen geschiedenis, elk met een eigen psychologisch klimaat. De confessionele drie waren niet bereid een progressief minderheidskabinet zomaar het groene licht te geven. De heer Burger zag zich genoodzaakt zijn formatie-opdracht terug te geven. Aan de andere kant waren de progressieve drie niet bereid af te stappen van het vóór de verkiezingen reeds ingenomen standpunt, dat onderhandelingen over enigerlei vorm van een zes partijen coalitie, parlementair of extra parlementair, een onmogelijkheid was. Van meet af aan is duidelijk gezegd dat op dit standpunt niet kon worden teruggekomen.

Een bijeenroeping van een nieuw congres, waarom gevraagd is, kwam niet in overweging. Het spreekt immers vanzelf dat geen enkel orgaan in onze partij - fractie of partijbestuur, partijraad of partijcongres - bereid zou zijn tot een salto electorale. De heer Ruppert heeft dan ook in zijn eindrapport van 31 januari terecht afscheid genomen van deze mogelijkheid. In deze impasse - deze patstelling, zoals het ook wel werd genoemd - stonden wij voor de keuze, wetend dat een progressief minderheidskabinet alleen zin heeft als het door een parlementaire meerderheid wordt gedoogd: ofwel een progressief kabinet met een eigen inbreng van die parlementaire meerderheid, ofwel geen progressief kabinet en dus opnieuw in de oppositie. Wij kwamen tot de conclusie dat de laatste oplossing door al degenen die op 29 november op ons gestemd hadden onder het motto „Kies Den Uyl in een nieuwe Regering”, niet zou worden begrepen. Als iets als kiezersbedrog - dit woord is gevallen, mijnheer de Voorzitter - zou worden ervaren, dan zou het dit geweest zijn: een P.v.d.A. die op de drempel van het Catshuis op haar schreden zou zijn teruggekeerd. Daarom kozen wij voor een progressief kabinet, aangevuld met confessionele ministers mits onze meest wezenlijke uitgangspunten overeind zouden blijven, te weten een kabinet-Den Uyl met een overduidelijke progressieve signatuur, gebaseerd op het deelkabinet, aangevuld met hooguit 6 ministers uit confessionele kring. De eigen inbreng van de 6 ministers op basis van hun program zou worden erkend, maar dit zou een wezenlijke uitvoering van Keerpunt '72 door dit kabinet niet in de weg behoeven te staan, gezien de conclusies waartoe de heer Burger op basis van programvergelijking was gekomen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil er niet omheen - ik kom op de interruptie van de heer Wiegel - dat deze uitgangspunten enkele concessies inhouden. Met name de wijze van totstandkoming, de omvang van „de witte rand” en de keuze van enkele van de confessionele bewindlieden zijn anders gegaan dan wij gedacht hadden. Dat neemt niet weg, dat wij de afwijkingen van onze oorspronkelijke uitgangspunten zodanig gering vonden dat het onverantwoord zou zijn daarop de kans op een ommekeer in de Nederlandse politiek te laten afspringen.

Zwaarder tilden wij aan Keerpunt als uitgangspunt. Ik kom daarmee op de programbasis van dit kabinet. Ik wil die algebraformule (hopelijk voor het laatst) nog eenmaal uitspreken. „Keerpunt '72 - zoals geactualiseerd - en voorts de „Schets van beleid” - zoals geactualiseerd - voor zover strijd bezien in het licht van de conclusie van Burger”. Alhoewel onze fractie slechts een boodschap heeft aan het eigen program, waarop zij het kabinet zal beoordelen, kunnen wij aanvaarden dat het confessionele program bij het kabinetsbeleid ten volle wordt betrokken. Wij verwachten dat dit niet tot al te grote problemen zal behoeven te leiden. Allereerst stemmen voor zover vergelijkbaar, beide programma's qua intentie in een aantal hoofdlijnen overeen. Dat is niet verbazingwekkend. Het zijn in de laatste jaren niet de confessionele programma's geweest die onze toorn hebben opgeroepen, maar het feit dat die programma's na de verkiezingen in samenwerking met de V.V.D. van weinig waarde bleken te zijn. Ik denk bij voorbeeld aan het program-Steenkamp, dat nog altijd overeind staat omdat er vrij weinig van kon worden verwezenlijkt en

dat, naar ik mag aannemen, bij de verdere uitwerking van het beleid van het kabinet mede een rol zal blijven spelen. Het is onze overtuiging dat in een progressief kabinet de uitwerking ook van dat program, beter tot haar recht zal komen.

Natuurlijk is er ook strijd, maar voor zover er strijd is, bevatten de 51 conclusies van Burger geen compromisvoorstellen, geen onderhandelingsresultaten, maar proceduresuggesties, waarbij in het merendeel van de gevallen de Kamer als hoogste instantie uitkomst zal moeten bieden. Dat is de keiharde realiteit. Het kabinet kan nu nog zulke mooie voornames hebben, voor elke maatregel is een meerderheid in deze Kamer nodig. Dat was voorzien. Het kabinet staat daarbij niet volledig met lege handen, nu de zgn. 2/3-beperking bij het stellen van de kabinetskwestie uit de discussie is verdwenen, alhoewel wij terughoudendheid op dit punt volledig onderschrijven. Een politiek, gericht op maatschappijvernieuwing, heeft tijd nodig. Wij zullen van onze kant beslist niet aansturen op een verkorte levensduur van dit kabinet.

Wij hebben de indruk, dat dit kabinet weinig moeite zal hebben, een beleid uit te werken, waarin wij ons program op wezenlijke punten zullen herkennen.

Mijnheer de Voorzitter! De heer Wiegel heeft gesproken over kiezersbedrog en over het onder het juk doorgaan van de heren Aantjes en Andriessen. In de oppositie moet je, evenals bij regeren, kiezen. Je kunt iemand najouwen, dat hij zijn wilde haren heeft verkwanseld en dat hij een kale kop heeft, maar dan kun je niet tegelijkertijd zijn burens waarschuwen voor die man met die rooie krullebol. Dat gaat niet. En dat is nu precies, wat de heer Wiegel probeert. Enerzijds roept hij ons toe: Het is kiezersbedrog en er is verkwanseld. Aan de andere kant waarschuwt hij in pakkende advertenties het Nederlandse volk voor een socialistisch avontuur en spreekt hij in interviews over het welhaast dictatoriaal doordrammen van de rode drie. De confessionelen verwijt hij en passant - het stond ook in die interviews; hij zei: die vallen wij niet te hard; dat past niet in ons draaiboek -, dat zij geen ruggegraat hebben. Kijk, mijnheer de Voorzitter, één van de twee: of - thans citeer ik weer een andere uitspraak van de heer Wiegel; het is een dankbare grabbelton - dit is het meest linkse kabinet van na de oorlog, zoals de heer Wiegel tegenover „Het Algemeen Dagblad” heeft verklaard, of er is kiezersbedrog gepleegd. De heer Wiegel heeft zich een aantal keren beroepen op een van zijn grote voorgangers, namelijk prof. Oud. Ik herinner mij ook nog een uitspraak van prof. Oud als oppositieleider, die in deze Kamer herhaaldelijk heeft gezegd: Aan het onmogelijke is niemand gehouden. Welnu, als de heer Wiegel in de voetsporen van deze voorganger wil treden, wil ik hem aanbevelen: Streef niet naar het onmogelijke, maar kies.

De heer Wiegel (V.V.D.): Als u, mijnheer Van Thijn, deze woorden van de heer Oud op uzelf toepast, kunt u dan zelf niet achteraf constateren, dat uw beloften aan de kiezers onmogelijk vol te houden waren, namelijk om zonder concessies en zonder onderhandelen toch te gaan regeren?

Het is toch zo - u, mijnheer Van Thijn, hebt het zoëven al gezegd -, dat u wel hebt onderhandeld. Daartegen maak ik bezwaar. Ik voeg eraan toe - u zegt tegen mij, dat men niet het een en het ander kan zeggen -, dat mijn verwijt aan de P.v.d.A. is, dat zij heeft onderhandeld. Aan uw adres merk ik op, dat de P.v.d.A. goed heeft onderhandeld. Op een aantal belangrijke punten heeft zij namelijk haar zin gekregen. Beide stellingen zijn zeer goed te combineren, mijnheer de Voorzitter.

De heer Van Thijn (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! De heer Wiegel neemt snel over; hij past nu al het citaat op mij toe. Ik wil erop wijzen, dat ik in mijn betoog zeer duidelijk heb gemaakt in de eerste plaats: Dit kabinet van deze samenstelling - hierbij denk ik aan de wijze, waarop het tot stand is gekomen -, is niet in alle opzichten het kabinet - dit is door ons in alle standen gezegd en verantwoord binnen onze partij -,

Van Thijn

dat ons voor ogen heeft gestaan. De Minister-President heeft dit ook in het begin van zijn betoog gezegd. Op het hoofdpunt, namelijk het program betreffende, houd ik vol, dat er niet is onderhandeld. Er zijn geen afspraken gemaakt. Wij moeten nog afwachten, wat voor beleid er uit de bus komt. Ik wijs de heer Wiegel erop, dat over ons program tussen de partijen niet is onderhandeld. Er zijn programmatisch gezien in geen enkel beraad concessies gedaan. Beide programma's zijn als grondslag van dit kabinet in zijn programformule terug te vinden. Wij verwachten - dit heb ik net uitvoerig uiteengezet -

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Als beide programma's in de grondslag van het kabinet zijn terug te vinden, betekent dit toch, dat men de programma's heeft vergeleken en dat men met elkaar over deze programma's heeft gesproken. Wat is onder leiding van de heren Ruppert en Burger gebeurd tijdens het preconstituerende beraad? Er is toch overlegd, onderhandeld en gesproken over allerlei programmazaken. Dat heet toch onderhandelen, of heet het nu weer anders?

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! Als ik deze regeringsverklaring beluister en de veertien uitkomsten zie van het voorberaad van de zestien kandidaten-bewindslieden onder leiding van de heren Burger en Ruppert, spreek ik de verwachting uit - het is niet meer dan een verwachting - dat de leden van dit kabinet naar elkaar toe zullen groeien en dat het mogelijk zal zijn - ik spreek nu voor mijn verantwoording als fractievoorzitter van de P.v.d.A. die uitsluitend een boodschap heeft aan „Keerpunt '72" - dat ons program in hoofdzaken door dit kabinet zal kunnen worden gerealiseerd, want er zijn programmatisch geen knopen doorgehakt.

De heer **Drees** (DS'70): De heer Van Thijn heeft zojuist gezegd dat hij heel veel respect heeft voor de pers. Hij heeft bijzonder groot vertrouwen in hetgeen door de pers wordt gerapporteerd. In „Trouw" van 7 mei las ik dat de heer Den Uyl op de partijraad van de P.v.d.A. van 5 mei - misschien was de heer Van Thijn daarop ook aanwezig - had gezegd: „Ook wij hebben water in de wijn moeten doen. Wij hebben politiek onderhandeld. Dat zal altijd moeten gebeuren." Had dit geen enkele betrekking op het beleid en de programma's?

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! In verband met mijn spreektijd zou het jammer zijn als ik mijn speech weer zou moeten herhalen. Ik heb heel duidelijk twee dingen gedaan. In de eerste plaats heb ik onomwonden gezegd dat wij procedureel concessies hebben gedaan, en dat wij op het punt van ons program een programformule hebben aanvaard die door dit kabinet zal worden uitgewerkt. De eerste toets, de regeringsverklaring die vandaag is afgelegd, geeft ons het vertrouwen dat wij ons program daarin zullen herkennen. In de tweede plaats heb ik erop gewezen dat ik juist gezien het karakter van het confessioneel program, programmatisch geen al te grote zwarigheden in de komende jaren verwacht. Onze bezwaren richtten zich in de afgelopen jaren immers niet zozeer tegen het confessionele program, maar tegen het feit dat die programma's niet tot hun recht kwamen in de samenwerking met de V.V.D.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Dat laatste kan juist zijn, maar ik zou dan toch willen vragen hoe het is gegaan met de collegegelden? Is dat ook helemaal geen programmatische zaak waarover is onderhandeld?

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! De heer Andriessen vraagt erom. De uitkomsten van het voorberaad en de mededelingen van dit kabinet in de regeringsverklaring over de collegegelden, stemmen volledig overeen met de actualisering van „Keerpunt '72". Dit is van de eerste tot de laatste letter het geval.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): O, men deed dus al concessies voordat er was onderhandeld.

De heer **Van Thijn** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! De heer Andriessen wil blijkbaar. . . nu ja, laat ik maar zwijgen want anders verleid ik de heer Andriessen en ook mijzelf tot het doen van allerlei uitspraken. Het is echter duidelijk - ik kom straks nog terug op het punt van de collegegelden - dat wat er over die collegegelden in het memorandum ter actualisering van „Keerpunt '72" is gezegd, op geen enkele wijze in strijd is met de uitgangspunten die in „Keerpunt '72" waren opgenomen in het kader van het stelsel van studiefinanciering.

Mijnheer de Voorzitter! Ik was bezig met de heer Wiegel. Hij heeft het woord „kiezersbedrog" gebruikt. In de afgelopen weken heeft hij nog een reeks van andere uitspraken gedaan, die ik zojuist niet van hem heb gehoord, daar ben ik blij om. Hij heeft gezegd dat het beleid van de socialist Den Uyl op tal van punten asociaal zal blijken te zijn. Hij heeft gezegd dat de P.v.d.A. zich schuldig heeft gemaakt aan welhaast dictatoriale doordrammerij. Op zijn algemene ledenvergadering sprak de heer Van Riel over de „roofstaat" die ophanden was.

Mijnheer de Voorzitter! Verleden week heeft de heer Wiegel in „De Nieuwe Linie" na één week de verzuchting geslaakt dat oppositie voeren een moeilijke bezigheid is. Ik wens de heer Wiegel oprecht vele leerzame jaren van oppositie voeren toe.

Ik kom nu toe aan de einduitkomst. Is dit kabinet dat zich heeft gepresenteerd met een regeringsverklaring die klinkt als een klok - de klepel hangt althans links - uit nood geboren? Van die nood is dan inmiddels wel een deugd gemaakt. De premier heeft in zijn beste Zuidafrikaans gezegd dat het een eigensoortig kabinet is. Er is inderdaad noch een staatsrechtelijk noch een politiek precedent. Het is geen socialistisch avontuur, maar wel het meest linkse kabinet van na de oorlog. Wij kennen de extraparlamentaire relatie van dit kabinet met de kamermeerderheid, maar wij achten ons als fractie parlementair aan dit kabinet gebonden. Gehoord de regeringsverklaring kost het ons geen moeite, ons vertrouwen uit te spreken in de gehele ministersploeg, alle formatieperikelen ten spijt. Ons volk zal niet aan gebrek aan visie omkomen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom nu aan een bespreking van de regeringsverklaring zelf. De omstandigheden waaronder dit kabinet aantreedt, zijn allerminst florissant. De inflatie heeft een hoogtepunt bereikt. Ik zal wat dit betreft niet in analyses vervallen, omdat de Minister-President zelf reeds de nodige aandacht hieraan heeft gegeven. Ik wil wel zeggen, dat dit kabinet in belangrijke mate beoordeeld zal worden op zijn anti-inflatiebeleid, niet op maatregelen die het neemt, maar vooral op de wijze waarop het beleid tot stand komt. Het hele beleid staat of valt met de vraag, of het erin slaagt, het sociale klimaat te verbeteren en het vertrouwen van de vakbeweging niet zozeer te winnen als wel te behouden.

De regeringsverklaring is een hoopgevend begin. Allereerst het prijsbeleid. Het was te verwachten, na alle kritiek op de prijscalculatiebeschikking, dat een scherp prijsbeleid zou worden aangekondigd. Wij wachten de uitkomsten van het beraad, dat heden wordt gevoerd, uiteraard af en wij hopen, dat in de loop van dit debat de Minister-President een nadere concretisering zal kunnen geven. Met name zouden wij willen vragen, of wordt overwogen, artikel 2 van de Prijzenwet weer tot reactivering te brengen.

Ook de herverdeling via belastingen is van groot belang. De regeringsverklaring zwijgt over de inkomstenbelasting. Mag ik aannemen, dat de belastingvrije voet wordt opgetrokken, de progressie verscherpt en het regime voor de werkende gehuwde vrouw met een laag inkomen kan worden verbeterd?

Het beoogde matigingsbeleid, mijnheer de Voorzitter, waarover de Minister-President heeft gesproken, kan niet van één kant komen. Het is duidelijk, dat een anti-inflatiebeleid alleen is te voeren in het kader van een inkomensbeleid dat duidelijk is gericht op verkleining van de inkomensverschillen. Het is

Van Thijn

niet voor niets, dat juist op dit punt een stakingsgolf is losgebarsten, met als inzet een maximumprijscompensatie. De resultaten die uiteindelijk bereikt zijn, zijn een uiterst klein stapje in de goede richting. Er zullen forse stappen moeten worden gezet, waarbij de overheid van haar kant alles moet doen om zo gunstig mogelijke voorwaarden te scheppen. De Regering heeft met de aangekondigde verlaging van de ministersalarissen een goed voorbeeld gegeven. Op basis hiervan kunnen nu met de beoefenaren van vrije beroepen en hiermee vergelijkbare inkomensgroepen concrete afspraken worden gemaakt over afremming van de hogere inkomens. Aan de andere kant zullen de laagst-betaalden een meer dan gemiddelde inkomensstijging moeten krijgen.

Het heeft ons teleurgesteld, dat optrekking van het wettelijk minimumloon met 2 pct. per 1 juli niet in de regeringsverklaring is aangekondigd. Wij dringen erop aan, dat hierover alsnog uitsluitsel wordt gegeven. Kan de Minister-President voorts mededelen, hoe de verhouding tussen AOW en minimumloon per 1 juli zal zijn? Mocht hiertussen licht bestaan, dan lijkt ons bijstelling noodzakelijk.

Wat de arbeidsongeschiktheidsverzekering betreft, zouden wij gaarne zien, dat het zo mogelijk ten aanzien van de vroeggehandicapten komt te vervallen.

Mijnheer de Voorzitter! Door matiging aan de top en optrekking van de voet – en ook door de trits vermogenswinstbelasting, vermogensbelasting, successierechten; ik denk ook aan de bestrijding van de grondspeculatie – worden de welvaartsverschillen belangrijk recht getrokken.

Ik zou daarover nog een opmerking willen maken. Er wordt vaak de indruk gewekt dat met name de kleine zelfstandigen door de P.v.d.A. worden vergeten. Niets is minder waar. Ons bezwaar tegen het wetsontwerp inzake de fiscale oudedagsreserve had te maken met het feit dat dit in hoofdzaak ten goede zou komen aan zelfstandige ondernemers met een inkomen boven f 40 000. Wij willen een beleid dat ten goede komt aan de kleine zelfstandigen die vaak dubbele werkweken maken voor een half inkomen. Wij hopen dat het kabinet vaart zal zetten achter het optrekken van de sociale positie van de achtergebleven kleine zelfstandige in de richting van het niveau van de werknemers in loondienst.

Mijnheer de Voorzitter! Inflatie is een onvermijdelijk bijverschijnsel van ons economisch systeem, gebaseerd op de jacht naar meer. Een echt anti-inflatiebeleid is alleen te realiseren met een politiek die bereid is dit systeem fundamenteel aan te pakken en in te grijpen in de machtsverhoudingen. Ten dele onttrekken die machtsverhoudingen zich aan de invloed van het Nederlandse parlement en de Nederlandse vakbeweging. Terecht meent de Regering dan ook dat de mogelijkheden voor een doeltreffend en democratisch gecontroleerd Europees economisch beleid moeten worden vergroot. Ook de multi-nationale onderneming moet bij de democratiseringspolitiek worden betrokken. Voor een belangrijk deel liggen die economische machtsverhoudingen echter wel binnen onze nationale grenzen. Vandaar dat de vakbeweging in haar ontwerp-urgentieprogramma voor het regeringsbeleid in 1974 terecht de nadruk heeft gelegd op een aantal immateriële verlangens die brede sectoren van het beleid beslaan. Wij zijn verheugd in de regeringsverklaring veel van die verlangens terug te vinden. Een van de meest wezenlijke punten is de voortgang van de democratisering van de onderneming. Wij zijn van mening dat hier een kernpunt dient te liggen van het kabinetsbeleid.

Wij begrijpen dat de Regering hierover eerst een advies aan de SER zal moeten vragen. De SER mag echter niet als ijskast functioneren als wij willen vasthouden aan de datum 1975. Daarom is mijn fractie van mening dat de Regering er goed aan zal doen de SER een gericht advies te vragen, gebaseerd op concrete voornemens, aan een termijn gebonden. Daarbij zullen zaken aan de orde moeten komen als het scheppen van een zelfstandige positie van de ondernemingsraad, die geheel zal moeten bestaan uit door het personeel gekozen leden. De

bevoegdheden van de personeelsvertegenwoordiging zullen moeten worden uitgebreid zodat voor ingrijpende besluiten overeenstemming met de ondernemingsraad is vereist, met de mogelijkheid van beroep.

Ook zijn hierbij aan de orde de gelijkheid van informatie aan ondernemingsraad enerzijds en vergadering van aandeelhouders anderzijds, ongeacht de rechtsvorm van de onderneming; een wettelijke bescherming van de vrijheid van meningsuiting binnen het bedrijf; het aan de werknemers geven van ten minste evenveel invloed op de samenstelling van de raad van commissarissen als andere belanghebbenden gezamenlijk.

Ten aanzien van het stakingsrecht zouden wij graag vernemen of het kabinet met ons van mening is dat het Europees Sociaal Handvest thans zo snel mogelijk moet worden geratificeerd zonder voorbehoud met betrekking tot dit recht. Is de Regering daarnaast echt bereid mee te werken aan de afschaffing van het strafrechtelijk stakingsverbod voor ambtenaren en spoorwegpersoneel zonder gelijktijdige invoering van een disciplinair stakingsverbod?

Mijnheer de Voorzitter! Het kabinet acht intensieve bestrijding van de werkloosheid noodzakelijk. Het had eens anders moeten zijn. De beleidsvoornemens klinken hoopvol, maar zij zijn nog weinig concreet. Financiële middelen zullen beschikbaar worden gesteld, zegt de Minister-President. Mijn fractie acht het nodig dat een extra insputting, een extra werkgelegenheidsprogramma wordt voorbereid, dat in het najaar in gang kan worden gezet en dat in het daaropvolgende jaar doorwerkt. De doelstelling zal moeten zijn, zo snel mogelijk de werkloosheid beneden de 100 000 te brengen.

Van belang is ook de vraag, wat er met het wetsontwerp inzake de selectieve investeringsheffing gaat gebeuren. Het kabinet staat in grote lijnen achter de uitgangspunten van dit wetsontwerp, maar beraadt zich over de wijze van uitvoering. Dat vraagt enige toelichting. Onze mening is dat enige bijstelling, zonder dat dit tot vertraging zou moeten leiden, noodzakelijk is, juist gezien de werkgelegenheidsproblemen die in enkele stedelijke gebieden zijn ontstaan. Het heffingenstelsel dat nu ontworpen is, is te ongenueanceerd. Belangrijker is voor ons dat het vergunningenstelsel, dat nu ondergeschikt is aan het heffingenstelsel, zwaarder wordt aangezet.

Het ruimtelijk beleid dient gericht te zijn de gelijkwaardigheid van de verschillende landsdelen op het punt van welvaart, werkgelegenheid, maar ook welzijn en cultuur, tot stand te brengen. Daarbij denken wij aan het noorden en Limburg, maar wij willen ook graag dat de Regering mede aandacht schenkt aan gebieden als Twente en midden-Brabant.

Het kabinet zal de opbouw van een integraal structuurbeleid voor het noorden voortzetten. Deze passage dient naar onze mening hard te worden gemaakt. In het verleden is te veel lipendienst aan het noorden bewezen. Het kabinet zou tekortschieten als het zijn beleid in het vage zou laten. Wij verwachten onder meer de bereidheid een deel van de aardgasbaten voor de ontwikkeling van het noorden beschikbaar te stellen. Bovendien verwachten wij dat een begin wordt gemaakt met een ontwikkelingsmaatschappij voor regionale industrialisatie.

Wij hopen voorts dat het kabinet, met betrekking tot het regionaal beleid, met name ook voor Zuid-Limburg, vasthoudt aan het aantal te spreiden arbeidsplaatsen in het voorgenomen tempo. Wel vinden wij dat de andere kant van de medaille – de problemen van de donorstad den Haag – ook alle aandacht moet krijgen.

Keerpunt '72 bevatte op het punt van de steden in het algemeen niet ten onrechte een hartekreet: Redt de steden, of liever gezegd: Redt de bewoners van de oude wijken. Als er in de afgelopen jaren ergens een nieuwe ongelijkheid is ontstaan, dan is het wel op het punt van de woonomstandigheden. In die oude wijken stapelt zich de maatschappelijke problematiek op.

De regeringsverklaring eindigt met het uitspreken van solidariteit met de mensen aan de onderkant van de samenleving.

Van Thijn

Men moet zich dan wel realiseren dat in de oude wijken vele van de groepen die men op het oog heeft samenleven.

De regeringsverklaring onderkent dit probleem. Het volkshuisvestingsbeleid zal zich op deze nood toespitsen. De Wet op de stadsvernieuwing is aangekondigd. De bestrijding van de woningnood zal zich op de noden van de lagere inkomensgroepen in deze gebieden concentreren.

Toch hadden wij graag nadere cijfers gehoord over het voorgenomen bouwprogramma. Waar zijn met name de 25 000 woningen gebleven met huren van hooguit f 150 voor deze noodgebieden?

Het huurbeleid luistert daarbij erg nauw. Te lang is er te duur gebouwd, te veel alleen gemikt op doorstroming, zodat de groepen waarom het werkelijk ging in de kou zijn gekomen. Wij zien met belangstelling uit naar de aangekondigde nieuwe huurnota, waarmee, naar wij aannemen, de plannen tot huurharmonisatie van de baan zijn. Met enige opluchting hebben wij geconstateerd dat de mogelijkheid van het instellen van maxima voor huurverhogingen daarbij aan de orde zal komen. Wij nemen aan dat dat in positieve zin het geval zal zijn. Uitgangspunt dient voor ons te zijn dat het sociaal huurrecht wordt erkend en versterkt.

Niet minder belangrijk is het probleem van de gemeentefinanciën. De gemeenten staan qua middelen en bevoegdheden met hun rug tegen de muur. Die tekorten moeten worden aangepakt, niet alleen in de grote steden, maar in alle gemeenten. Juist ter wille van de democratisering van onze samenleving en van de bestuurbaarheid van onze lokale democratie moeten hier belangrijke maatregelen worden genomen.

Wij vinden het winst dat de samenhangende aanpak die is gevraagd door de Vereniging van Nederlandse Gemeenten in de brochure „Gemeenten in de tang” een weerslag vindt in de regeringsverklaring. Wij willen ook graag zien, wat de inhoud is van die aanpak, in welk tempo het zal geschieden en op welke wijze de gaten die zijn ontstaan zullen worden gevuld.

Als er één beleidssector is, waarin een ander beleid tot uitdrukking moet komen, dan is het de welzijnssector. Erger nog dan de materiële ongelijkheid tussen de mensen is de immateriële ongelijkheid. Juist in de aanpak van achterstanden in ontwikkelings- en ontplooiingskansen zit het draaipunt voor de democratisering van onze samenleving. Wij hebben de indruk, dat deze Regering zich zal ontdoen van de profijitgedachte en daarvoor in de plaats de solidariteitsgedachte met diegenen, die nog te weinig in de welzijnssector hebben kunnen participeren, zal stellen. Als op één punt overeenstemming is te signaleren tussen het program van progressieven en confessionelen – een duidelijke indicatie waarover ik zoëven heb gesproken – dan is het hier. In het gemeenschappelijk manifest van de confessionele drie wordt het welzijn als het centrale thema opgevoerd, dit in schrill contrast met de materialistische prestatiefilosofie van de V.V.D. Die filosofie heeft in de laatste regeringsperiode wel huis gehouden. Als iets onze toorn heeft opgeroepen, dan is het wel de afbouw geweest, die in de welzijnssector heeft plaatsgevonden.

De Regering heeft nu een suppletore begroting aangekondigd. Is er al een kwantitatieve aanduiding van te geven? Mogen wij aannemen, dat zowel de amendementen die in deze Kamer zijn aangenomen alsook de amendementen die het niet hebben gehaald, in deze suppletore begroting zullen worden verwerkt en dat ook nog ruimte beschikbaar zal blijven voor nieuwe activiteiten?

Van belang vinden wij ook de voornemens voor de komende jaren. Er is een achterstand ontstaan. Het zou onaanvaardbaar zijn als er jaren over moet worden gedaan om alleen maar die achterstand in te lopen. Wij zijn van mening, dat ook ruimte moet worden geschapen voor nieuwe taken op dit terrein en dat daarom de stijging van de CRM-begroting sneller zal moeten gaan dan de gemiddelde stijging van de overheidsuitgaven in de komende jaren.

Ik kom bij het onderwijs. Wat de werkende jongeren betreft betreuren wij het achterblijven van allerlei faciliteiten, waar-

door het niet mogelijk is de tweede dag vorming voor 15-jarigen per augustus van dit jaar in te voeren. Wij hebben er begrip voor, dat die invoering nu moet worden verschoven naar augustus 1974.

Graag zouden wij horen, hoe het kabinet, ondanks dit jaar verschuiving, zich de handhaving van het oorspronkelijke schema voor 16- en 17-jarigen voorstelt. Kan een wetsontwerp ter ontkoppeling van leer- en arbeidsovereenkomst tegemoet worden gezien?

Wij stemmen in met de plannen voor een nieuwe studiefinanciering met ingang van het studiejaar 1974/1975. Wij zouden het echter wel op prijs stellen, als de nadere inlichtingen over de verrekeningsmogelijkheid voor het lopende studiejaar, die in feite betekent het ongedaan maken van de f 1000-maatregel, de Kamer snel bereiken. Eerlijk gezegd, hadden wij er in de regeringsverklaring al enige opheldering over verwacht.

Wat de herstructurering van het wetenschappelijk onderwijs betreft willen wij vragen, welke beleidsombuigingen men zich voorstelt. Herstructureren zonder meer is een vaag begrip, gezien de bezwaren, waarop de plannen van de vorige regering zijn gestuit.

Kunnen wij ook nog een wijziging van de onderwijsbegroting 1973 tegemoet zien, zodat het mogelijk zal zijn per 1 augustus 1973 tot invoering van de zogenaamde 35-schaal over te gaan?

Ik wil in dit verband nog wijzen op de noodzaak, de achterstand bij de scholenbouw in te halen. Het is een van de grootste knelpunten. Is de Regering bereid te streven naar een constante en prijsvaste bouwstroom van sobere, doelmatige scholen?

Een van de voornaamste plannen van dit kabinet betreft de algemene volksverzekering tegen ziektekosten.

Wij hebben de aankondiging daarvan met vreugde beluisterd. Wij zijn toch ietwat in het onzekere gebleven over de eerste fase van uitvoering. De Regering spreekt over een adviesaanvraag aan de SER, maar dat is 5 jaar geleden al gebeurd. Kan nu niet spoedig, desnoods verdeeld, het advies worden uitgebracht, zodat de Regering zelf de knoop kan doorhakken en een wetsvoorstel kan indienen?

Wij hebben met genoegen kennis genomen van de vele immateriële punten in de regeringsverklaring. Ten aanzien van drie onderdelen zouden wij nog graag stipuleren zien. Ik denk aan de erkenning van het COC, het beleid, gericht op gelijke kansen voor man en vrouw en aan de positie van de buitenlandse werknemers in onze samenleving.

Ik kom nu tot het vraagstuk van vrede en veiligheid. Generaals hebben, zo lang ze nog niet ontslagen zijn, de neiging hun strategisch denken te baseren op de vorige oorlog. Helaas is de buitenlandse politiek te lang gekenmerkt geweest door wat ik zou willen noemen de vorige vrede. Een negatieve vrede, gebouwd op wederzijdse afschrikking van twee tot de tanden gewapende supermachten, gewikkeld in een dwaze bewapeningswedloop, waarin het menselijk intellect vernietigingswapens heeft uitgevonden die de menselijke fantasie verre te boven gaan, om over de menselijke ethiek nog maar te zwijgen. En wat heet vrede? Ja, Nederland heeft vrede gekend, maar de wereld is geen dag zonder oorlog geweest, met de terreuroorlog in Vietnam als de zwartste pagina in de geschiedenis van na de Tweede Wereldoorlog. Een oorlog, die helaas nog zijn nasleep heeft: bombardementen in Cambodja, de politieke gevangenen in Zuid-Vietnam. Wij nemen aan, dat deze Regering het niet zal laten bij verontrusting bij de betrokken regeringen en ook duidelijk hiervan blijkt zal geven.

Inmiddels zijn de wereldverhoudingen drastisch gewijzigd. De Minister-President is hierop ingegaan. We staan aan de vooravond van een nieuwe situatie in de wereldpolitiek, waarin, meer dan ooit, de uitgangspunten zullen moeten worden geherwaardeerd, een situatie die naar wij hopen gekenmerkt zal kunnen worden als een positieve vrede, gebaseerd op wederzijds vertrouwen in plaats van afschrikking, coöperatie in

Van Thijn

plaats van confrontatie. Dit moet een periode worden, waarin ook kleine landen, dwars door machtsblokken heen, in onderlinge samenwerking initiatieven kunnen ontwikkelen om die positieve vrede dichterbij te brengen. Ook Nederland kan daaraan, meer dan tot dusver, een bijdrage leveren. Dat vereist herformulering van onze doelstellingen:

- de solidariteit tussen Noord en Zuid dient zwaarder te wegen dan de tegenstelling tussen Oost en West; ontwikkelingssamenwerking krijgt een hogere prioriteit dan defensie-uitgaven;
- de export van vrijheid is belangrijker dan de exportbelangen van ons bedrijfsleven. Solidariteit met bevrijdingsbewegingen in gebieden als zuidelijk Afrika is terecht een kernpunt in het beleid;
- bondgenootschappelijke relaties dienen ondergeschikt te zijn aan onze afkeer van Griekse kolonels, Turkse generaals en Portugese politiechefs.

Wij zijn ingenomen met het feit dat de 1½ pct. in 1976, waarmee de ontwikkelingssamenwerking in Keerpunt '72 de hoogste prioriteit heeft gekregen de regeringsverklaring als hard gegeven heeft gehaald.

Minstens zo belangrijk is de opmerking, dat de belangen van de ontwikkelingslanden in ons economisch beleid zullen worden geïntegreerd.

In het algemeen zijn wij van mening dat de tijd is aangebroken dat onze deelname aan het optreden in internationale organen getoetst wordt aan de doelstellingen van ons buitenlands beleid in plaats van het buitenlands beleid ondergeschikt te maken aan het lidmaatschap van die organen. Vandaar de kritische discussie die in onze partij op gang is gekomen over de samenhang tussen het lidmaatschap van de NAVO en ons streven naar een politiek van vrede en veiligheid. Wij zijn van mening, dat dit toetsingsproces in de komende jaren binnen de NAVO op gang moet worden gebracht en dat zoiets vanuit Nederland nog nooit serieus is geprobeerd. Wij hebben hoge verwachtingen van de bevindingen van de nieuwe Minister van Buitenlandse Zaken; mede op grond daarvan zullen wij dan bij de voorbereiding van een nieuwe regeringsperiode naar wij hopen tot een verantwoord oordeel kunnen komen.

Deze kritische toetsing wordt actueel, nu met name van de kant van de V.S. een nieuw Atlantisch Handvest is bepleit. De discussie daarover willen wij niet uit de weg gaan, mits daarin ook onze wensen aan bod kunnen komen. Ik denk dan aan een positieve waardering, ook in de praktijk, van democratie en mensenrechten en aan de vraag, of in dat licht nog wel plaats is in de Atlantische samenwerking voor landen als Griekenland en Portugal. Tevens zal dan aan de orde moeten komen de beëindiging van een situatie, waarin een koloniale onderdrukkingsoorlog met wapenen van de NAVO-landen in Afrika wordt gevoerd. Is de Regering bereid deze zaak in de NAVO-ministerraad, die over enkele weken in Kopenhagen plaatsvindt, aan de orde te stellen?

Wat de relatie Europa-V.S. betreft, hebben wij er bezwaar tegen, dat in één onderhandelingspakket economische, monetaire, handels- en militaire problemen op tafel worden gelegd. Wij menen, dat een eventuele vermindering van de Amerikaanse troepensterkte in Europa niet gepaard mag gaan met pressiemiddelen om onze defensielasten te verhogen. Een dergelijke vermindering zal in het teken moeten staan van de zich aftekenende ontspanning in Europa. Wij verwachten, dat de Regering een actieve rol zal spelen in het MBFR-overleg en met eigen initiatieven zal komen, die niet beperkt mogen blijven tot de conventionele bewapening maar zich ook tot de nucleaire wapens zal moeten uitstrekken.

Wat de defensiebegroting betreft, zouden wij willen vragen of al een kwantitatieve aanduiding van de verlagingsplannen is te geven. Natuurlijk hebben wij er begrip voor, dat dit kabinet halverwege het begrotingsjaar optreedt en dat de voorgenomen plannen van onze kant niet volledig kunnen worden uitgevoerd. Wij hopen evenwel, dat de Regering zoveel mogelijk met onze actualisering rekening houdt. Wat de opgelopen ach-

terstand betreft, hopen wij dat deze in de volgende jaren kan worden gecompenseerd. Wij houden vast aan de f 1500 mln., die in Keerpunt '72 als streefgetal is aangegeven.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil deze passage afsluiten met de Minister-President te herinneren aan de volgende zin in Keerpunt '72: De nucleaire taak van de luchtmacht wordt opgeheven en de Honest John wordt niet vervangen. Ik ben benieuwd naar de laatste stand van zaken met betrekking tot de actualisering van dit programma-onderdeel.

Ik kom thans aan het laatste gedeelte van mijn speech, betrekking hebbend op de politieke verhoudingen, die het gevolg zijn van het optreden van dit kabinet. Het spijt mij, mijnheer de Voorzitter, dat ook ik iets langer spreek dan ik mij had voorgenomen. Wat zijn die gevolgen? Betekent het feit, dat de P.v.d.A. regeringspartij is geworden, het einde van de polarisatie? Over het verschijnsel „polarisatie” zijn vele misverstanden in omloop. De voorstelling is gewekt, alsof de polarisatie een uitvinding is van de P.v.d.A., een niets en niemand ontziende strijdmethode, regelrecht aansturend op de ontwrichting van de Nederlandse samenleving, een opgeklopte strijd om de strijd over de hoofden van de mensen heen, een kabeljauwoorlog, maar dan om spierinkjes. Niets is minder waar. De polarisatie is een maatschappelijk proces. Elke samenleving kent diep ingewortelde maatschappelijke conflicten en tegenstellingen. Geen samenleving zonder strijd om de verdeling van inkomen en vermogen, macht en kennis, welzijn en ruimte.

Het kenmerkende van onze samenleving is, dat de startposities in deze strijd ongelijk zijn. Onze economische orde, gebaseerd op het vrije spel der maatschappelijke krachten, werkt in het voordeel van de sterksten. Welk verdelingsvraagstuk men ook bij de kop neemt, het zijn niet de velen, maar de enkelingen die aan het langste eind trekken. Bovendien is er een samenhang tussen de verschillende krachtmetingen: een goede opleiding is een garantie voor een goed inkomen, een goed inkomen een garantie voor een beter leefmilieu, een beter leefmilieu een garantie voor betere opleidingskansen voor de kinderen. Dat is de tredmolen van onze maatschappij.

In onze samenleving is reeds verworven macht een garantie voor toekomstige macht. Maar er zijn grenzen aan hetgeen een samenleving aan machtsongelijkheid kan verdragen. Een te grote ongelijkheid van macht roept verzet op in verschillende gradaties; variërend van vrijblijvend gemor tot harde acties. Maar heftig of niet, elke samenleving kent twee grote onderstromingen: zij die de machtsverhoudingen willen aangrijpen, democratiseren en zij die de machtsverhoudingen intact willen laten.

Deze krachtmeting, deze tweedeling in basis-filosofie, dat is het polarisatieproces. De politiek is hiervan niet meer dan een afspiegeling. Zij kan op twee manieren op dit maatschappelijk gegeven inspelen. Zij kan de maatschappelijke conflictstof negeren, verdoezelen of wegmasseren. Zij kan zich ook dienstbaar maken aan de tegenstellingen, erop inspelen; zich tot instrument maken van het streven naar maatschappijvernieuwing. De polarisatiestrategie van de P.v.d.A. was erop gericht machtsinstrument te zijn in de handen van mensen die vanuit een achterstand proberen de machtsverhoudingen te democratiseren. Niet alleen passief, maar ook actief werkend aan politieke bewustwording.

Eén van de kenmerken van een maatschappij met ongelijke machtsverhoudingen is de terughoudendheid van juist veel mensen van „van anderen” om voor hun rechten op te komen. Gevoelens van machteloosheid, apathie, van angst om voor je zaak te staan, spelen helaas vaak een grote rol; angst voor repercussies die ingrijpen in je bestaan; angst je baan te verliezen als je te veel zeggenschap opeist; angst je huis te verliezen als je te kritisch bezighoudt met je woonsituatie. Angst, vaak ongemotiveerd, vaak helaas gemotiveerd. Eén van de centrale doelstellingen van de socialistische beweging, die gestalte heeft gekregen in de P.v.d.A. als actiep partij, is deze mensen zelfvertrouwen te geven, hen het besef bij te brengen dat door gezamenlijke machtsvorming veranderingen kunnen worden be-

Van Thijn

werkstelligd. Voor deze doelstelling heeft onze partij in de afgelopen jaren gekozen; die geven wij niet prijs.

In deze zin gaat de polarisatie door, ook vanuit de positie van regeringsverantwoordelijkheid. Wij verwachten dat, juist vanuit deze nieuwe positie, het verlangen naar maatschappijvernieuwing zichtbaar kan worden gemaakt in concrete beleidsmaatregelen en dat dit de mensen het vertrouwen in de politiek zal hergeven, maar vooral ook het vertrouwen in eigen kracht, in de zin van actieve participatie.

Wij verwachten ook dat onze bewindslieden open zullen staan voor wat er aan de basis van onze samenleving leeft.

In termen van politieke tegenstellingen betekent dit, dat wij zullen blijven opbotsen tegen die politieke groeperingen die zich tot instrument willen maken van het streven de ongelijke maatschappelijke verhoudingen in stand te houden. Daarbij zullen wij zonder twijfel de heer Wiegel op onze weg vinden, de heer Wiegel en zijn zogenaamde prestatie maatschappij. Wat is dat, die prestatie maatschappij? Natuurlijk, iemand die wat presteert moet daarvoor beloond worden. Maar wie weegt de geleverde prestatie en op grond van welke maatstaven? Worden de huidige inkomensverschillen gerechtvaardigd door de verschillen in prestatie? Waarom moet een kleine zelfstandige die 80 uur per week werkt, met een inkomen genoeg nemen dat 10 pct. is van het inkomen van een chirurg, een notaris, een accountant? Uit de V.V.D.-nota over de inkomensverdeling blijkt dat een belangrijke maatstaf is de mate van verantwoordelijkheid die iemand heeft, maar onze maatschappij wordt juist gekenmerkt door het feit dat verantwoordelijkheid een privilege is van enkelingen en onthouden wordt aan velen. De arbeider in de fabrieken wordt, door onvoldoende zeggenschap, welbewust van verantwoordelijkheid afgehouden. Zo wordt bijvoorbeeld in de V.V.D.-nota de gedachte afgewezen dat in ons economisch stelsel de werknemer eigendomsaanspraken op het vermogen van de onderneming zou hebben.

De inkomensverschillen in de huidige maatschappij zijn zo groot omdat prestaties beoordeeld worden door de harde wetten van economische macht. In de examencommissie, die de prestaties weegt, spelen de Bakkenisten de hoofdrol. De prestatie als uitgangspunt nu betekent per definitie instandhouding van een onrechtvaardig maatschappijstelsel.

Wat wij willen is een andere samenleving, waarin niet de prestatieprikkels, de arbeidsethos, de consumptiemoraal de motorische kracht is, maar de solidariteit, het welzijn, de creativiteit. Een maatschappij waarin een creatieve prestatie even hoog genoteerd staat als het runnen van een bedrijf, waarin mensen die buiten hun schuld niet aan het arbeidsproces kunnen deelnemen en een sociale uitkering genieten, alle kansen krijgen, niet beklurd door hun bureaus, een leven in zelfrespect op te bouwen. Harmonie is ons einddoel, maar geen middel. Op dit punt polariseren P.v.d.A. en V.V.D. Ik wil ook zeggen op welk punt wij niet polariseren, naar ik hoop. Op het punt van de individuele vrijheid. Met steeds grotere frequentie probeert de V.V.D. in uitspraken en advertenties de suggestie te wekken alsof met het optreden van dit „rode” kabinet „de vrijheid” in gevaar komt. In een recente advertentie staat: „De V.V.D. is nu nog de enige grote partij die Uw vrije toekomst niet op het spel zet voor een socialistisch avontuur”. Er is een tijd geweest in dit land dat socialisten en liberalen dwars door sociaal-economische tegenstellingen heen, elkaar vonden op het punt van vrijheid en democratie. Op tal van zogenaamde „morele” punten delen wij het standpunt dat de Staat geen zedenmeester mag zijn, gaan wij uit van de eigen verantwoordelijkheid van de burger, de vrijheid van meningsuiting.

Op dat standpunt staat mijn partij onverkort. Het zou naar ik meen een enorme vergroving van de politieke tegenstellingen zijn, als wij dit soort propaganda nog lang zouden moeten beluisteren. De heer Wiegel heeft zijn speech in de afgelopen weken uitgeprobeerd. Hij heeft onder meer in Boskoop gesproken en als ik de krant moet geloven — dat moet van de heer Wiegel — dan heeft hij aldaar gezegd: Kijk, de V.V.D. staat tussen de rotsen, links de rode rots van de revo-

lutie, rechts de zwarte rots van de reactie. Ik heb toen gedacht: arme Tilanus. Moet dat nu zo?

De heer Wiegel ontleende dit beeld aan het embleem van de vroegere Vrijzinnig Democratische Bond, maar dat was een vrijheidspartij met een program, waartegen de V.V.D. zich vandaag op zijn minst zakelijk zou opstellen. Voor die partij en in meerdere mate voor onze partij is die vrijheid meer dan alleen maar een formeel vrijheidsbegrip. Het gaat ook om de rieke mogelijkheid voor alle burgers om van die vrijheid gebruik te maken. Dat kan alleen als er een grotere gelijkheid van inkomen, kennis en macht aan ten grondslag ligt. Dat is het wezen van onze politiek. Daarom voelt de P.v.d.A. zich vrijheidspartij bij uitstek en voelen wij ons gegriefd als wij op dat punt ten onrechte in de verdachtenbank worden geplaatst.

Een ander misverstand over de polarisatie is dat zij zich per se tegen de confessionele partijen zou moeten richten, omdat het confessionele partijen zijn. Bepalend voor onze relatie met andere partijen is de vraag, waar zij staan te midden van de maatschappelijke tegenstellingen. Onze bezwaren tegen de confessionele politiek in de afgelopen jaren hebben zich op twee dingen gericht.

1. De onduidelijkheid over de plaatsbepaling vóór de verkiezingen, meestal met een progressief programma.

2. De duidelijkheid over de plaatsbepaling ná de verkiezingen, 15 jaar in hechte samenwerking met de V.V.D. Dat de polarisatie in de afgelopen jaren zich met name ook tegen de confessionele partijen heeft gericht was daarvan het gevolg.

Is daarin nu verandering gekomen? De tijd zal het leren. De indruk bestaat dat de C.H.U. enerzijds, de K.V.P. anderzijds hun positie in het maatschappelijk krachtenveld bepaald hebben. Bij de A.R. ligt dat wat gecompliceerder. De C.H.U. kiest voor een zakelijke oppositie. Het verschil tussen zakelijk en politiek staat niet iedereen glashelder voor ogen. Politiek is tegen iets zijn, omdat je nee wilt zeggen. Zakelijk is nee zeggen omdat je tegen bent. De toekomst zal misschien leren wat het verschil is. Goed, de C.H.U. kiest voor een zakelijke oppositie. De K.V.P. aanvaardt verantwoordelijkheid voor het voortbestaan van dit kabinet.

Het spreekt vanzelf dat dit alles politieke gevolgen kan hebben, die nu nog niet zijn te overzien. Eén ding wil ik duidelijk zeggen: het doorgaan van de polarisatie, zoals ik die geschetst heb, houdt voor ons niet in, dat klimaatverbetering tussen de progressieve combinatie en de groepen die dit kabinet het werken mogelijk maken en daarmee kiezen voor een progressieve politiek, niet zou kunnen worden bevorderd. Betekent dit nu, dat wij op den duur per se op een geforceerd tweepartijstelsel het Nederlandse volk twee eenheidsworsten willen opdringen?

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof niet, dat dát onze bedoeling kan zijn. De maatschappelijke conflictstof laat zich moeilijk onder een noemer brengen. Ook degenen, die streven naar maatschappijvernieuwing, die aan onze kant van de scheidslijn staan, hebben elk hun eigen identiteit in het streven naar maatschappijvernieuwing. Wat ons bindt, is datzelfde doel, de democratisering van de samenleving, nationaal en internationaal. Ieder richt zich tot eigen mentaliteitsgroepen in de samenleving. De behoefte aan profilering is er binnen deze samenwerking van P.P.R. en D'66; die behoefte is er ook bij de P.v.d.A. Die profilering is voor de combinatie als geheel eerder een versterking dan een verzwakking. Ook al zullen er wel eens spanningen ontstaan, de samenwerking zal hierdoor niet wezenlijk in gevaar komen.

Dit kabinet is het erfdeel van elk van de drie progressieve partijen. Dit kabinet markeert een nieuw begin dat de vrucht is van 7 jaar veranderingen in de Nederlandse politiek, waarop ook D'66 en de P.P.R. in belangrijke mate hun stempel hebben gedrukt. D'66 is daarvoor bij de laatste verkiezingen niet gehonoreerd. Dat neemt niet weg, dat dit kabinet ook haar erfdeel is. Tegen die achtergrond hoop ik, dat dit kabinet met de toegezede nota over de vernieuwing van ons staatsrecht

Van Thijn e. a.

telijk bestel haast wil maken en in de geest van ons program zal willen handelen.

Een allerlaatste woord over de positie van het parlement, die de laatste jaren in teken van de machteloosheid heeft gestaan. Wij zijn ingenomen met de toezegging dat de bewerkuiting van het parlement zal worden verbeterd, maar het kernpunt van de zwakte van het parlement ligt toch in onze maatschappijstructuur. Een economische orde waarin, volgens het principe van de vrije ondernemingsgewijze produktie, de economische machtsvorming grotendeels buiten de controle van de volksvertegenwoordiging wordt gehouden.

Als wij streven naar een andere samenleving, waarin de mensen zelf meebeslissen over hun eigen toekomst, dan is het onvermijdelijk dat door ingrepen in de economische machtsvorming de werkingssfeer van de volksvertegenwoordiging wordt uitgebreid, niet ter wille van het parlement zelf, maar om vanuit het parlement de macht te kunnen doorgeven aan de mensen zelf. Dat kan niet van de ene dag op de andere, maar het minste wat we van dit kabinet verwachten is, dat het hiertoe een eerste aanzet zal geven. Dit kabinet moet een kabinet zijn, waarin de mensen zichzelf herkennen, omdat het solidair is met hun streven naar meer zeggenschap en democratie in alle sectoren van het leven. Het gaat, zoals de industriebonden hun leden schreven tijdens de stakingsacties, niet alleen om solidariteit maar vooral om het optillen van de onderkant. Ik wens dit kabinet daarbij alle succes.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! Nederland heeft een regering. Dat geeft opluchting en verzuchting tegelijk. Het NIPO vertelt ons dat de meerderheid van ons volk in deze regering geen of weinig vertrouwen heeft. Zelfs de kiezers van Den Uyl hebben in meerderheid geen of weinig vertrouwen in deze regering. Opluchting en verzuchting tegelijk. Deze formatie is de formatie van de malaise. Niemand kan dat wegpraten. Men kan het ook niet goedpraten door te zeggen, dat wij in een overgangstijd zitten, dat wij op een breukpunt in de ontwikkeling zitten en dat wij, zolang wij daar niet doorheen zijn, ons wel zullen moeten blijven behelpen.

Mijnheer de Voorzitter! We zitten in een overgangstijd. Dat is echter voor mij geen afdoende pleister op de politieke wonde van deze formatie. Het is mij te passief, te afwachtend. Alsof wij de ontwikkeling maar zouden hebben te ondergaan, alsof wij er geen greep op kunnen krijgen en alsof wij geen verantwoordelijkheid dragen voor ons eigen gedrag, ook in een moeilijke fase van overgang. Als de samenleving uiteen dreigt te vallen in een veelheid van groepen die elkaar niet meer kunnen vinden, zijn wij verplicht, de stelsels te maken die nieuwe integratie kunnen bevorderen. Als de standpunten harder en radicaler worden, als er wordt gepolariseerd – en dan in een andere zin dan de wijze, waarop de heer Van Thijn de polarisatie schilderde, de polarisatie is de afgelopen jaren trouwens ook wel anders bedreven dan de heer Van Thijn uiteen heeft gezet – zijn wij ervoor verantwoordelijk, dat het conflict in een dialoog wordt omgezet. Wie het niet eens wil worden, kan alleen maar winnen of verliezen. Dat geldt terecht voor de Europacup, maar het kan niet in de politiek. Dat kan zelfs niet in een tweepartijstelsel. Ook daar dient de meerderheid de minderheid te respecteren. Hoeveel meer dan in een veelpartijstelsel waar minderheden bovendien nog andere minderheden nodig hebben om te kunnen werken.

Aan dit besef heeft het te lang ontbroken. Ik moet daarop toch ingaan, ook al zegt de heer Van Thijn dat wij er geen „pot-verwijt-de-ketel-debat” van moeten maken, wat ik ook niet wil doen. Dit gebrek aan besef is de hoofdreden van deze droefmakende kabinetsformatie. Nu moet men niet zeggen, dat bepaalde groepen in de samenleving dat willen en dat die groepen het niet zouden verdragen dat er gewoon onderhandeld wordt. Op deze manier laat men de zaken over zich heen komen. Dat noem ik gebrek aan leiding. Dat is geen gevolg van een overgangstijd die politieke malaise veroorzaakt. Dat is

Andriessen

zelf méé malaise veroorzaken. Ik wil een voorbeeld geven. Wij zijn de laatste jaren in meerderheid gaan zeggen: bij een conflict tussen regering en parlement geen anders samengestelde regering dan na verkiezingen. De kiezers moeten zich uitspreken. Akkoord, maar dan moeten die verkiezingen ook tot een andere combinatie kunnen leiden. Als men dit van tevoren blokkeert, zoals is gedaan door de linkse drie zelfs nadat er van onze kant een aanbod was gedaan – tegen de heer Van Thijn zou ik willen zeggen, dat dit duidelijkheid was vóór de verkiezingen – dan missen die verkiezingen inderdaad iedere zin. Als tussentijdse verkiezingen niets meer oplossen, dan wil ik ze ook niet meer houden. De Minister-President heeft gelijk als hij in het eerste deel van zijn betoog zegt dat de zin van raadpleging van de kiezers gaat ontbreken indien met de kabinetsvorming, op grondslag van vervroegde verkiezingen, een zo lange weg met zovele hindernissen moet worden afgelegd als ditmaal het geval was. Maar dan moet wel de vraag gesteld worden hoe dat dan gekomen is. Het antwoord op deze vraag is, dat het besef er vóór de verkiezingen niet was dat je als minderheid nu eenmaal geen meerderheid bent.

Mijnheer de Voorzitter! De verkiezingsuitslag zelf was verre van duidelijk. Links won en rechts won. De christen-democraten verloren, maar bij links verloor D'66 terwijl bij de christen-democraten de A.R.P. won. Eén ding is wel duidelijk: De verkiezingen bevestigen allerm minst het streven naar de politieke tweedeling die zozeer de tactiek van links heeft beheerst.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geef graag toe dat wij als christen-democraten de kiezers onvoldoende de betekenis van de eigen weg van de christendemocratische politiek duidelijk hebben kunnen maken. Hier ligt onze grote opdracht voor de komende tijd. Dit betekent echter niet dat men met een tweepartijstelsel of met een twee-blokken-stelsel zoveel beter uit de voeten kan. Ik ben daarentegen van mening dat het juist mede te danken is aan ons systeem dat wij op menig belangrijk terrein voorop gaan. Ons systeem garandeert een geleidelijke vooruitgang. Ten opzichte van veel landen om ons heen hebben wij zelfs op veel punten sprongsgewijze vooruitgang geboekt.

Als door de heer Van Thijn wordt gezegd, dat er structureel de laatste jaren in Nederland bijna niets veranderd is, dat daaraan geen wezenlijke bijdrage is geleverd en hij noemt daarbij ook het ondernemingsrecht, dan vraag ik mij af: wat is er dan de laatste jaren op dit gebied in Nederland gebeurd, zodanig dat wij ongeveer op kop lopen in de industriële landen in de wereld? Is dat dan incidenteel? Heeft dat dan niets te maken met een fundamentele aanpak van het vraagstuk? Als dit al zo is, waarom wordt er dan in de regeringsverklaring gepleit voor een verdere ontwikkeling van dat systeem? Als het systeem zo weinig essentieel zou zijn, dan zouden er geheel andere voorstellen op tafel moeten liggen. Maar die liggen er niet en die behoeven er ook niet te liggen. Want er is in Nederland de laatste jaren wel degelijk fundamentele vooruitgang geboekt op tal van terreinen; ook op het terrein van de internationale hulpverlening waar wij wat de bedragen betreft ook tot de internationale koplopers behoren.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ken weinig landen, waar men het hooggeroemde tweepartijstelsel heeft, die verder zijn gekomen dan wij en waar men een duidelijker antwoord heeft weten te geven op de uitdagingen van deze tijd. Dat zal mij in deze Kamer nog duidelijk gemaakt moeten worden.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geloof dat het uitgangspunt van de christen-democraten, nl. conflicten niet exploiteren – ik zeg niet dat de heer Van Thijn dit wil, maar dit is zo in de polarisatietheorieën in Nederland voorgesteld – maar tot een dialoog ombouwen er een absolute voorwaarde voor is, om een samenleving in grote meerderheid mee te krijgen voor ingrijpende wijzigingen. De Minister-President heeft dit vanmorgen zelf verteld. Ingrijpende wijzigingen kan men alleen door de samenleving krijgen, als men het vertrouwen van grote groepen weet te verkrijgen. Welnu, ik geloof dat bij voorbeeld voor de inkomensverdeling, waar fundamentele ingrepen nodig

Andriessen

zijn, en voor de fundamentele ingrepen ter zake van het milieu om het voor onze kinderen in stand te houden, juist partijen als de onze, nl. met het volkspartijkarakter de partijen zijn, die voor de realisering van dat beleid in een land nodig zijn.

Mijnheer de Voorzitter! De combinatie die nu tot stand is gekomen kan betekenen – en zal in mijn ogen ook moeten betekenen – een halt aan het heilloze streven naar de politieke tweedeling, zoals deze ook in de laatste verkiezingen zo duidelijk is voorgestaan. Er wordt nu samengewerkt vanuit twee politieke visies en niet gepolariseerd vanuit een opvatting, die als absoluut wordt gesteld. Daarom zijn juist echte volkspartijen, waarin de tegenstellingen in een dialoog worden overbrugd, in deze tijd van overgang partijen waaraan in onze samenleving behoefte bestaat.

De extreme opstelling die de linkse drie hebben gekozen bij de verkiezingen en nadien bij de kabinetsformatie is hun niet opgedrongen door oncontroleerbare krachten. Het was een bewuste beslissing van hun eigen beleidsorganen. Wij hebben nu gezien, waartoe deze beslissing heeft geleid, nl. een lange formatie, waarin ten slotte het extreme standpunt moest worden prijsgegeven.

De linkse congresuitspraken waren ook principieel fout. Dit is in een evenredig stelsel doen alsof men in een meerderheidsstelsel zit en alsof men een meerderheid is, terwijl men het niet kan worden. Dit is, huiselijk gezegd, met het hoofd door de muur willen. Dat gaat niet. Dit is de diepste reden ervoor, dat wij geen enkele verantwoordelijkheid hebben willen aanvaarden voor de totstandkoming van een puur links minderheidskabinet of een kabinet, uitsluitend op condities van links. Wij zouden in onze ogen principieel onjuiste congresbeslissingen achteraf hebben aanvaard en helpen uitvoeren. Wij zouden bovendien hebben toegelaten, dat congressen van partijen uitmaken wat er in het parlement moet gebeuren. Daar viel en valt met ons niet over te praten.

De door het volk gekozen volksvertegenwoordigers hebben volgens onze Grondwet een eigen verantwoordelijkheid. Deze kan niet door partijen worden overgenomen. Welnu, deze formatie is in belangrijke mate beheerst door een naar mijn smaak principieel onjuiste beslissing van partijen en niet door een autonome beslissing van kamerfracties van deze partijen. Deze kamerfracties hebben een eigen verantwoordelijkheid voor het functioneren van onze democratie. Deze democratie moet werken vanuit minderheden, die moeten samenwerken. Als men niet wil samenwerken, is dat best, maar dan moet men ook niet willen regeren. Dan moet men in de oppositie gaan. Voor dat dilemma moet een partij een fractie niet plaatsen en een fractie zich niet laten plaatsen. Partijen hebben beleidstendensen aan te geven, programma's op te stellen, kunnen voorkeuren uitspreken – het is m.i. zelfs nuttig om dit te doen – en invloed op hun fractie uit te oefenen. Dat mag en gebeurt, ook in mijn partij. Dit is echter iets anders dan je fractie met een onmogelijke boodschap op stap sturen en je vervolgens beklagen dat deze onmogelijke opdracht niet kon worden uitgevoerd.

Wij moeten – en ik meen het, mijnheer de Voorzitter, – van deze werkwijze af. Wij moeten terug naar de redelijkheid, naar de onderhandelingstafel, maar niet voor elke wissewas naar de stembus. De kiezer krijgt niet meer invloed op het beleid door elke twee jaar te stemmen. Daartoe leidt een consequent volgehouden tactiek van minderheden, die zich isoleren. Die gedachte is verwerpelijk voor de democratie zelf en ook voor het landsbestuur. De kiezer zou er juist helemaal niet meer aan te pas komen, omdat het beleid in feite grotendeels ambtelijk zou worden bepaald. Geen vraagstuk van structurele betekenis zou meer kunnen worden aangepakt. Structuurvragen – en deze zijn aan de orde – betekenen, dat men tijd krijgt voor studie, advies, grondige voorbereiding, een goede parlementaire discussie en besluitvorming. Een regering moet niet regeren onder druk van de haast. Een regering moet regeren onder druk van de urgentie van de zaken, maar in een tijdsruimte, die toereikend is.

Daarom zijn er continuïteit en stabiliteit nodig. Daaraan moeten verkiezingen een bijdrage leveren. Daarom durf ik te zeggen, dat een wijziging van ons kiesstelsel de invloed van de kiezers vergroot, ook als dat zou leiden tot een vermindering van het aantal partijen in het parlement en een minder perfecte afspiegeling van de totaliteit van de kiezers in het parlement. Daarom blijft urgent de vraag, hoe de kiezer invloed op de formatie kan uitoefenen en ik voeg hieraan direct toe: anders dan door middel van de gekozen formateur. Die gedachte, mijnheer de Voorzitter, is immers reeds tijdens een uitvoerige parlementaire behandeling verworpen.

Ik meen, mijnheer de Voorzitter, dat de heer Wiegel vandaag heeft gesproken over de motie-Kolfschoten. Men zal zich herinneren, dat ik verleden jaar bij de algemene politieke beschouwingen vanaf deze plaats voorzichtig de suggestie deed, of het zinvol kon zijn, na de verkiezingen opnieuw in de Kamer te beraadslagen over de motie-Kolfschoten. Deze gedachte heeft toen bijzonder weinig steun in het parlement gekregen. Ik weet, dat de heer Wiegel het er destijds mee eens was. Hij was echter ook de enige, mijnheer de Voorzitter. Ik weet niet, of uit een commissie, die enige tijd geleden werd ingesteld naar aanleiding van een Tijd-congres in Amsterdam en waarin velen, die ik thans voor mij zie, zitting hadden of hebben, nog suggesties zullen komen. Als de Regering denkt over het vraagstuk van de invloed van de kiezers op de formatie – en deze formatie leert, dat dat nodig is, mijnheer de Voorzitter –, laat zij dan met alternatieven komen. Het past natuurlijk niet helemaal in de politiek, maar over deze zaak wil ik kort nadat deze is behandeld, toch zeggen: ne bis in idem; wij hebben er al eens over gesproken.

Uit het voorstaande blijkt, mijnheer de Voorzitter, dat partijpolitieke ontwikkelingen en tactieken een bijzonder grote invloed hebben uitgeoefend op het verloop van de formatie. Daarom is van belang de vraag, of deze lange formatie aan de partijpolitieke vernieuwing een bijdrage heeft geleverd. Misschien is de afstand tot de gebeurtenissen nog te klein om daarop een definitief antwoord te geven. Ik wil er toch een enkele kanttekening bij plaatsen.

Voor ons, christen-democraten, ging het erom, tot een gemeenschappelijke opstelling te komen. En dat is tenslotte niet gelukt. Links moet vanuit de egestelling, die men had betrokken, toch ook hebben gerekend op een versterking van de onderlinge band. Zelfs dat blijkt niet het geval. D'66 gaat, als ik de kranten mag geloven – en dat doen wij vanmiddag –, ten behoeve van eigen identiteit alleen de provinciale statenverkiezingen in en de voorstellen van de P.v.d.A. voor een federatie van de linkse partijen worden in al die partijen met grote reserves ontvangen.

Uitsluiting van anderen betekent kennelijk nog niet aaneensluiting van de eigen club. Een progressieve volkspartij is verder dan ooit verwijderd. Naar de gevolgen daarvan voor het kabinet kunnen wij thans slechts raden. Ik kom daarop straks nog terug.

De christen-democraten zijn tot een verdeelde opstelling gekomen, omdat de C.H.U. gezien haar wensen ten slotte niet tevreden was met het resultaat van de formatie. Die wensen waren: een wezenlijke inbreng in het regeringsprogramma en een personele bezetting, die naar aantal en verdeling der portefeuilles recht zou doen aan de getalsverhoudingen in de Tweede Kamer. Dat waren ook onze wensen. Ik zal straks uitvoerig bespreken, waarom wij minder ontevreden waren dan de C.H.U.

Ik wil wel zeggen, dat men het de C.H.U. ook wel bijzonder moeilijk heeft gemaakt. Met alle waardering die ik voor een aantal onderdelen van het werk van formateur Burger heb, heb ik voor het onderdeel C.H.U. die waardering niet. Het gaat bij de verschillende opstelling van de drie christen-democratische partijen om een verschil in beoordeling van de situatie en de mogelijkheden die deze biedt om de eigen politieke visie in redelijkheid waar te maken. Dat oordeel is helaas verschillend uitgevallen. Ik betreur dat. Ook in mijn fractie heeft een

Andriessen

tweetal leden ten slotte negatief geoordeeld. Zij hebben lang de voorkeur voor een combinatie met links gedeeld, maar hebben in het eindresultaat van de formatie onvoldoende houvast gevonden in formule en samenstelling, om de aanpak van structurele vragen aan deze combinatie te kunnen overlaten. Dit geldt met name voor het algemene begrotingsbeleid, hetgeen in het jongste verleden leidde tot terugdringing van de overbesteding. Zij hadden geen aanwijzing dat dit beleid in die mate zou worden voortgezet. Dat deze formatie schade heeft gedaan aan de christen-democratische samenwerking ontken ik niet. De vreugde die dit bij sommigen oproept is echter misplaatst.

Men realiseer zich, dat een zgn. „progressieve meerderheid” er zonder steun van de communisten niet komt. Men zal voor een gezond beleid de christen-democraten nodig hebben.

Bovendien zijn de christen-democraten vast besloten hun samenwerking voort te zetten, juist ook bij de provinciale statenverkiezingen. Ik constateerde reeds het tegenovergestelde in het linkse kamp. Daar gaat men gescheiden de verkiezingen tegemoet.

De gevolgde tactiek heeft naar mijn oordeel ook voor de partijpolitieke ontwikkelingen geen, of zeker te weinig resultaat opgeleverd. Ook dat is geen reden om op deze weg verder te gaan.

Mijnheer de Voorzitter! Ik geef graag toe dat wij samen met de A.R.P. en de C.H.U. hardnekkig hebben gestreefd naar een redelijke samenwerkingsvorm met de linkse combinatie. Formateurs en informateurs hebben dit in verschillende fasen en met verschillende opdrachten ook gedaan. Na deze lange formatie wil ik ook publiekelijk zeggen dat ik over het algemeen een heel redelijke samenwerking met de verschillende formateurs en informateurs heb gehad, al blijf ik tegen onderdelen van het beleid van de heer Burger bezwaren maken.

Mijnheer de Voorzitter! Ik ga thans in op het resultaat van de formatie en met name op de vraag waarom de K.V.P. minder ontevreden was dan de C.H.U., waarom de prijs ons niet te hoog was. In het derde deel van mijn betoog zal ik spreken over de conclusies die ik tegen de achtergrond van het formatieresultaat uit de regeringsverklaring heb getrokken.

Ik vind dat men het resultaat van de formatie moet beoordelen aan de hand van twee punten: Welke voorwaarden zijn geschapen voor een evenwichtig hervormend beleid en hoe kan de radicalisering worden tegengegaan, juist om hervormingen door te voeren? Het gaat hierbij niet in de eerste plaats om de gevolgde procedure en ook niet om de vraag, wie de eerste of de meeste concessies deed. Burger heeft gezegd, dat alle partners pijn zouden moeten lijden. Die pijn is geleden, door ons en door anderen. Wij hadden een normaal parlementair kabinet gewild, met een redelijke meerderheid en een aantal tevoren geregelde hoofdpunten van beleid. Het is er niet van gekomen. Dit betreurt ik, omdat het de basisgedachte van het redelijk overleg aantast.

Als men zijn concessies gaat wegen, heeft aan het eind van de rit iedereen altijd zijn eigen gelijk; aan de onderhandelings-tafel ligt het precies andersom.

Als men Keerpunt '72 als enig uitgangspunt heeft moeten loslaten, klampt men zich vast aan de verhouding 10:6. Als men als fractievoorzitter – die zo dolgraag wil meepraten – slechts zijdelings in het werkdokument wordt betrokken, heeft men altijd wel een aantal politiek geprofileerde flinke bewindslieden, die het doen. Dat is een onvruchtbare discussie.

Even onvruchtbaar is het voor anderen, dit alles breed uit te meten. Het gaat ook niet om de procedure. Natuurlijk moet zij in de toekomst anders – hierover heb ik gesproken – maar het gaat hierbij niet om het oordeel over het resultaat; dat staat op zich zelf.

Wij hebben vóór de verkiezingen voorkeur uitgesproken voor de P.v.d.A. c.s. Wij willen wezenlijke hervormingen in onze samenleving. Wij willen dat het welzijnsbeleid het centrale thema wordt van het programma, dat de nieuwe regering gaat uitvoeren. In onze verkiezingsstukken hebben wij een aantal concrete beleidsmaatregelen genoemd: een milieubeheer

en -beleid, dat ook kan ingrijpen in de economische groei, het zo snel mogelijk ontwerpen en uitvoeren van een samenhangend inkomensbeleid, inflatiebestrijding met steun en medewerking van zoveel mogelijk personen en groepen, bereidheid om nieuwe lasten te aanvaarden voor nieuwe voorzieningen, overigens met tegelijkertijd een afzakken van de stijging van de druk. Deze zaken dringen, stuk voor stuk. De onrust hieromtrent in de samenleving is ons lief, daarvoor zijn wij gevoelig, daaraan willen wij iets doen. Wie ons kent, weet dit. Wie het wil weten, kijkt maar naar ons beleid in het verleden. Wij willen deze onrust opvangen, niet steriel maken door polarisatie. Wij willen begeleiden, niet radicaliseren. Daarom deze voorkeur.

De verkiezingsuitslag, hoe onduidelijk ook, maakte wel de P.v.d.A. veruit de grootste partij. Dat is een politiek feit. Iedereen heeft kunnen zien, dat de P.v.d.A. in de oppositie extremer is geworden. Dat is niet goed voor het land; dat verscherpt de tegenstellingen.

De verscherpte tegenstellingen maken het veel moeilijker, een beleid te voeren dat door de brede lagen van de bevolking wordt aanvaard. Dat is nu eenmaal nodig – ik heb erop gewezen – in deze overgangsfase naar steeds duidelijker deelname van de bevolking in het beleid dat wordt gevoerd. Daarom is een duidelijke beleidsinbreng nodig voor christen-democratische kant. Deze is er gekomen, niet in de vorm van afspraken vooraf, maar wel door de beide programma's, naast elkaar, als grondslag voor het kabinetsbeleid te aanvaarden. Bovendien blijkt uit de conclusies van het pre-constituerend beraad, dat controversiële punten reëel in discussie zullen komen. Tevens wordt in deze conclusies in een aantal opzichten de gedachtegang van „Keerpunt '72” nadrukkelijk gerelativeerd. Wij zien dat bij de volkshuisvesting, de stijging van de belastingdruk, de herziening van de structuur van de volksgezondheid, de grondpolitiek en de oudedagsvoorziening van zelfstandigen.

In het kabinet is derhalve ten aanzien van de programformule redelijkerwijs aan deze voorwaarde voldaan. Afspraken tussen het kabinet en kamerfracties, althans mijn fractie, zijn er niet. Dat houdt in, dat de Kamer meer ruimte krijgt dan bij een regeerakkoord het geval zou zijn. Die ruimte zullen wij gebruiken om waar nodig bij te sturen.

Met een programformule zijn wij er echter niet. Die formule moet beleid worden. Daarmee kom ik toe aan de samenstelling van het kabinet.

Mijn beleid is er zeer bewust op gericht geweest, dat mijn partij zich in de geestverwante bewindslieden zou kunnen herkennen. In dat opzicht beschouw ik het beleid als geslaagd. Als geheel is de personeelsbezetting echter niet optimaal ondanks de aanwezigheid van veel vertrouwenwekkende ministers en staatssecretarissen. Dat is hoofdzakelijk een gevolg van het zogenaamde deelkabinet.

Hoe moeten wij dit deelkabinet zien? Het is een gevolg van de congressuitspraken om na de verkiezingen geen onderhandelingen te voeren. Geen noodzakelijk gevolg; men hoeft geen deel- of schaduwkabinetten te vormen. Doet men het toch, dan is het een bekrachtiging, in dit geval van een onjuiste beslissing.

Het deelkabinet is inderdaad de vloek van de boze daad gebleken, óók echter, door onder gewijzigde omstandigheden zo strak aan enkele figuren vast te houden.

De Minister-President komt mij bij die stelling tegemoet omdat hij heeft gezegd dat bij de kwestie van de staatssecretarissen de wens van progressieve zijde om vast te houden aan de personen van het deelkabinet ongetwijfeld mede een rol heeft gespeeld. Dat is juist.

De benoeming van de heer Gruijters in dit kabinet is een fout. Een man die zich dermate grievend uitlaat over de christen-democraten en dat vervolgens niet wenst terug te nemen, verraadt een gemis aan prudentie, dat zijn geschiktheid voor het ministersambt op zijn minst twijfelachtig maakt.

Andriessen

Ik zal mijn oordeel over zijn lidmaatschap van het kabinet niet verwarren met mijn oordeel over zijn beleidsdaden. Het laatste kan ik nog niet beoordelen, het eerste beoordeel ik negatief.

Er is geschreven over gescharrel met staatssecretarissen. Vanmiddag is hierover bloemrijk gesproken door de heer Wiegel. Ik zou het niet zo bloemrijk willen maken, maar ik kan niet tegenspreken dat er gescharrel is geweest. Ik acht de creatie van een tweede staatssecretaris bij het departement van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening overbodig en dus onjuist. Als ik afga op de mededelingen die de heer De Goede gemeend heeft in „de Volkskrant” over zich zelf te moeten doen, is mij zijn positie bij het Ministerie van Financiën niet geheel duidelijk. Kan de Minister-President mededelen aan welke specifieke bevoegdheden deze staatssecretaris zijn in genoemd interview gesuggereerde positie in het kabinet meent te kunnen ontlenen?

Ik begrijp niet op grond van welk logisch indelingscriterium de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne meent de problematiek van abortus en drugs tot haar bevoegdheden te moeten rekenen. Tijdens de formatie is mij nooit anders medegedeeld dan dat de gehele sector van de volksgezondheid aan de staatssecretaris zou worden opgedragen. Ik meen dat aan deze toezegging van de formatie zou moeten worden vastgehouden.

De heer **Drees** (DS'70): Is het wel correct dat dit zo bij de formatie wordt geregeld? Is dat niet meer een zaak van de Ministers, als zij beëdigd zijn, om na te gaan welke staatssecretarissen nodig zijn en hoe de taken zullen worden verdeeld? Bij de discussie over de grondwetswijziging in 1948 is het zo behandeld en niet als een zaak van fractievoorzitters die in een kongsi even regelen wat een minister later niet mag gaan doen.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): De fractievoorzitters zijn niet gekend in de kwestie van de creatie van het tweede staatssecretariaat op Volkshuisvesting, ik althans niet. Dat geldt ook voor de taakomschrijving van de heer De Goede.

De heer **Drees** (DS'70): Het gaat over de taakverdeling op het Departement van Volksgezondheid en Milieuhygiëne.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Ik begrijp wat u bedoelt, u bedoelt dat de formatie een ongebruikelijke weg hebben bewandeld door de kwestie van de staatssecretarissen vóór de constituerende vergadering te regelen?

De heer **Drees** (DS'70): Precies en daarmee worden de problemen alleen maar vergroot en daarmee wordt een onbegrijpelijk wantrouwen van de fractievoorzitters en andere bemiddelaars, formatie en informateurs in de ministers geuit. Het is de uitdrukkelijke bedoeling geweest van de wetgevende vergadering bij de wijziging van de Grondwet in 1948 dat de beëdigde ministers zouden nagaan welke staatssecretarissen nodig zijn en welke taken door de minister aan een staatssecretaris moeten worden opgedragen en niet door de fractievoorzitters aan de staatssecretarissen worden opgedragen.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Ik begrijp dat u vindt dat ik niet mag vasthouden aan een toezegging die mij ongevraagd door de formateur tijdens de formatie is gedaan?

De heer **Drees** (DS'70): De openheid is ten opzichte van mij niet zo betracht dat ik weet wat u ongevraagd in de schoot is geworpen en wat u gevraagd heeft.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Men kan van mening verschillen over de vraag of zo gedetailleerd als thans is gebeurd de problematiek van de staatssecretarissen in het stadium van de formatie moet worden geregeld. Dat is een zeer legitiem

punt van discussie. Er zijn aan deze procedure ook voordelen verbonden, maar ook nadelen en ik praat nu over een van die nadelen.

Het was niet mijn bedoeling op dit punt met de Minister-President in discussie te gaan. Het ging er mij alleen om vast te houden aan de toezegging die mij ongevraagd tijdens de formatie is gedaan.

Voor velen – dit is mijn laatste opmerking van persoonlijke aard – hangt de aarzeling ten opzichte van dit kabinet – dit blijkt uit diverse contacten die ik heb en uit reacties die bij mijn fractie binnenkomen – samen met de persoon van de Minister-President. Hij is nu eenmaal hoofdzakelijk bekend als leider van de oppositie. In die hoedanigheid heeft hij zeker niet altijd zijn begrip voor de smalle marges van de democratie laten blijken, hoe juist hij daarover overigens ook wist te schrijven.

De Minister-President zal zich als leider van de Regering moeten bewijzen als de man die zijn team, werkend binnen die smalle marges, voor brede groepen in de samenleving aanvaardbaar kan maken.

Nu de formatie voorbij is mis ik node de vertrouwde gezichten van geestverwanten, die de taak, welke zij in het vorige kabinet op zich hadden genomen, niet hebben kunnen afmaken. Ik wil hier in de Kamer heel graag de heren Nelissen en Schmelzer, Stuyt en Engels als minister en Buck, Schelfhout en Oostenbrink danken voor hun inzet voor land en partij.

Ik strek die waardering uit ook naar de andere bewindslieden van dat kabinet en niet alleen – ik hoop ook niet dat dat de bedoeling was – vanwege het feit dat zij zo lang onder moeilijke demissionaire omstandigheden hun beleid hebben moeten voeren.

Het verheugt mij bovendien dat een aantal van hen die als gevolg van de wisseling de politiek in Kamer en parlement hebben verlaten, bereid blijven zich in te zetten voor de partij of voor onze wetenschappelijke dienst om op die manier actief met de politiek bezig te zijn. Dat is niet alleen belangrijk voor mijn partij of de christen-democratie maar ook voor het land. Als ik het geheel overzie – daarbij betrek ik als christen-democraat vanzelfsprekend de bewindslieden van de A.R.P., dat wil zeggen zes ministers en zeven staatssecretarissen – dan zijn de christen-democraten inderdaad onderbedeeld. Zij zijn dat vooral, omdat deze onderbedeling een belangrijk moment is geweest bij de opstelling van de C.H.U.

De vraag was echter, of daarom aan geestverwanten moest worden ontraden in het kabinet zitting te nemen. Dat was immers de vorm waarin ons medewerking aan dat kabinet werd gevraagd. Ik meende dit niet te mogen doen. Beoordelingscriteria waren: mogelijkheden voor een evenwichtig hervormend beleid en tegengaan van radicalisering.

Vanuit de voorkeur die wij hadden acht ik wegens én de mogelijkheden gelegen in de programformule én de ons toegezegde portefeuilles van ministers en staatssecretarissen én de persoon en kwaliteiten van onze mensen én het kabinet als geheel, het slagen van deze formatie het meest verkieslijke alternatief. Deze formulering loopt niet over van enthousiasme. Dat heb ik ook niet. Wie heeft dat wel in deze Kamer? De Minister-President zelf in elk geval ook niet.

Met het vorenstaande heb ik eigenlijk al gezegd waarom wij niet met de V.V.D. in zee meenden te moeten gaan. Toch wil ik daar nog iets over zeggen. Er is al op gewezen, dat de verkiezingsuitslag heel duidelijk niet wees naar een herstel van de oude coalitie.

Die coalitie zou de kleinst mogelijke meerderheid hebben gehad, indien de fracties alle unaniem het beleid zouden steunen. Dat komt bijna niet voor en is ook bij de thans zittende combinatie niet het geval. Het zou derhalve in feite een minderheidskabinet geworden zijn. Dat zou helemaal niet gepast hebben op de verkiezingsuitslag. Ik kan ook niet voorbij aan het feit, dat het beeld van de V.V.D., dat de heer Wiegel heeft opgeroepen, velen in mijn partij van de V.V.D. heeft vreemd. Dat beeld is wellicht wel gunstig geweest voor het

Andriessen

electoraal succes, maar niet voor de betrekkingen tussen de partijen.

Bovendien waren er ernstige programma-problemen gebleken tijdens het verkennend beraad, dat destijds is gevoerd. Voorbeelden van die problemen betreffen defensie, de omvang van de ontwikkelingsamenwerking, het inkomensbeleid, het milieubeleid, de druk van belastingen en sociale verzekeringen. Voor een volwaardige extra-parlementaire oplossing was de V.V.D. toen niet te vinden.

Ik kom thans bij het perspectief dat er is met het thans opgetreden kabinet. Er is bij de start van dit kabinet veel onduidelijk. Er is ook veel twijfel. De Minister-President heeft vanmorgen gezegd – ik heb het niet letterlijk in mijn hoofd – dat het een kabinet is met veel ingebouwde conflicten of iets dergelijks.

Minister Den Uyl: Neen, zo mooi heb ik het niet gezegd.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Dan wil ik het even opzoeken om het precies te kunnen zeggen. Hij sprak over risico's.

Minister **Den Uyl**: U maakt van een risico meteen een conflict.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Ik neem aan, dat het risico's op conflicten zijn. Ik kom er straks nog wel op terug. Ik zou willen zeggen – het is iets positiever dan wat de Minister-President zelf zei – dat het een vat vol mogelijkheden is. Daarvan zal men de goede moeten waarmaken. Ons volk wacht niet op kreten en stunts en men kan ook niet te lang blijven inspelen. Ministers die naar buiten optreden dienen op te treden als lid van het kabinet. In het kabinet mag de heer Pronk Keerpunt uit zijn binnenzak halen, als het beleid wordt voorbereid. Maar buiten, als Minister van dit kabinet, heeft hij ook ons programma in zijn zak, of beter, het beleid, dat op de grondslag van beide is vastgesteld. Ik wil graag van de Minister-President vernemen of hij de juistheid van deze stelling onderschrijft.

De Minister-President heeft zijn kabinet aangekondigd als een progressief kabinet. Ik acht etiketteren van te voren weinig verstandig. Men wachte af en bedenke, dat dit kabinet parlementair gesproken een zekere wankel basis heeft. De Minister-President heeft er bij herhaling op gewezen, dat het kabinet die steun telkens opnieuw zal moeten zoeken.

Overigens zal dat, als ik de regeringsverklaring beluister, voor een aantal zaken niet zo moeilijk zijn. Veel, wat ik heb gehoord, heeft mij aangesproken. Vele voornemens waren bekend, het waren ook voornemens van vorige kabinetten. Het woord – of het begrip – „doortrekken” van de lijn, „voortzetting” van het beleid, komt in de regeringsverklaring nog al eens voor. En terecht. Waarom zou men een goed beleid niet continueren? Dat is toch de meest vanzelfsprekende zaak in een democratisch land. Ik ben daar blij om. Het is wel duidelijk geworden hoe ik vind, dat in Nederland structurele wijzigingen moeten worden doorgevoerd. Voorwaarde voor het succes van het kabinet is een evenwichtig hervormend beleid. De mogelijkheden in financieel opzicht zijn beperkt, door de grenzen van onze „eigen groei”, en daardoor de noodzaak om inflatie te bestrijden. Daarop heeft de Minister-President terecht gewezen. Dit kabinet begint met een schone budgettaire lei. Dat blijft de grote verdienste van oud-Minister Nelissen, die deze lei snel wist schoon te maken. Die lei dient schoon te blijven. Het kabinet zal moeten weerstaan aan druk van radicalen binnen en buiten de eigen partij om dingen aan te pakken, die niet, of nog niet op deze manier kunnen worden aangepakt. Er zal ook weerstand moeten worden geboden aan zich op elkaar stapelende verlangens van pressiegroepen in de samenleving. Die druk zal toenemen. Men zal zich verkiesingsbeloften herinneren, die niet kunnen worden waargemaakt, men zal zich de kritiek herinneren die deze Minister-

President jarenlang over andermans beleid heeft uitgestort, juist als het ging over essentiële zaken, over minder werklozen, meer huizen, hogere sociale uitkeringen en lagere defensie-uitgaven. Daaraan zal dit kabinet weerstand moeten bieden. Er zal niet zoveel kunnen gebeuren. Mogelijkheden worden niet anders, als kabinetten zich wijzigen.

Hobbyïsme zal vermeden moeten worden. Hobbies zijn voor individuen of groepen. Regeringen moeten met hobbies afrekenen. Als dit kabinet een homogene ploeg wordt – en dat wens ik het van harte toe – dan zal ook aan polarisatie weerstand moeten worden geboden. Ik praat dan over polarisatie, zoals deze gedurende het laatste anderhalf jaar op ons is afgekomen. Evenwichtig is niet behoudend en rustig is niet traag. Wat de Regering niet moet willen, is hollen, wat zij niet mag willen, is stilstaan. De Regering moet haast maken met noodzakelijk overleg, maar geen overleg in haast verlangen.

Terecht heeft de Minister-President veel aandacht geschonken aan ontwikkeling en ontplooiing van het welzijnsbeleid. Er komt nu een nota over de harmonisatie en de mogelijkheid van een kaderwet. Hier is haast mee, mijnheer de Voorzitter, zowel met een betere departementale coördinatie als met kaderwetgeving. Ik vraag die coördinatie aandacht te schenken, zodanig, dat ook beslissingen voor die interdepartementale aanpak genomen kunnen worden.

Deze kaderwetgeving zal er op korte termijn moeten komen. Er is jarenlang voorbereidend werk gedaan, binnen en buiten het departement. Ik verwacht in elk geval een voorontwerp van wet op korte termijn, benevens een discussie op korte termijn over de centrale beleidspunten zonder welke het voor ons onmogelijk zal zijn, aan sectorgewijze wetgeving mee te werken.

Ik merk op, dat ik bij de opsomming van groepen, waaraan bijzondere aandacht zal worden geschonken, node de gehandicapten heb gemist. Ik zou graag een verduidelijking krijgen met betrekking tot de passage over het opnamebeleid voor de bejaarden. Goed een jaar geleden is in deze Kamer een motie aangenomen, waarin de Regering werd uitgenodigd om na één jaar na de invoering van de gewijzigde Wet op de bejaarden-oorden, waarbij die opnameproblematiek aan de orde was, de Kamer een inzicht te verstrekken in het door de besturen van bejaardenoorden gevoerde opnamebeleid ten einde te kunnen nagaan of van enige discriminatie, met name tussen de opname van bejaarden uit lagere en die uit andere inkomensgroepen, sprake is. Moet ik nu begrijpen, dat deze toezegging van de Regering intussen niet meer aan de orde is en dat, zonder dat in de Kamer een discussie over deze zaak heeft plaatsgevonden, het opnamebeleid wordt veranderd? Ik zou hierop graag een nadere toelichting van de Minister-President krijgen.

Minister **Den Uyl**: Mag ik u een verduidelijking vragen? U hebt gezegd, dat u de gehandicapten hebt gemist. In de regeringsverklaring wordt duidelijk gesproken over de volksverzekering arbeidsongeschiktheid en gesteld dat wij zo mogelijk de vroeg-gehandicapten erbij willen hebben. Dat is u toch niet ontgaan?

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Dat is mij niet ontgaan, mijnheer de Voorzitter. Ik heb het nu echter over de sector van CRM en de totale zorg voor deze groep, los van het primaire punt van de volksverzekering arbeidsongeschiktheid.

Minister **Den Uyl**: Maar daar zou u ze toch niet weg willen hebben, neem ik aan.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Neen. Ik zou bijzonder graag de heer Van Thijn willen bijvallen, die erop aandrong, de woorden „zo mogelijk” uit de regeringsverklaring te schrappen.

Minister **Den Uyl**: Akkoord.

Andriessen

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! Wat verstaan wij nu onder dat evenwichtige hervormende beleid? Ik kan dat thans niet in den brede uitwerken. Enkele voorbeelden ervan wil ik wel geven. Ik zou de Regering dringend willen zeggen: Overtrek niet de druk van onze collectieve voorzieningen.

De last daarvan speelt volgens vele deskundigen een autonome en niet geringe rol in de inflatie. De inflatie is volkswijand nummer 1. Ik heb het eerder gezegd en ik herhaal het. De inflatie holt onze collectieve voorzieningen uit. De Minister-President heeft dit vanmorgen uitvoerig betoogd. Daarom hechten wij zo aan matiging in de stijging van de belastingdruk. Daarom willen wij een maximum voor de stijging van de premiedruk, niet om gewenste ontwikkelingen tegen te houden, maar juist om deze te bevorderen. Meer lenen, zegt Keerpunt '72. Kan dat? Een studiegroep werkt dit uit. Als het echt kan, is het prachtig, maar er moeten geen risico's worden genomen op dit vitale punt. Opvoering van besparingen, zegt de Minister-President. Ik ben het met hem eens. Dan moet echter ook worden gedacht aan het eigen huis, een heel belangrijk object van bezitsvorming met een groeiende belangstelling. Dan moet ook worden gedacht aan stimulering van de bezitsvorming. Dan moeten ook de voornemens inzake de fiscale behandeling van rentekosten vooral ook eens van die kant worden bekeken. Wij zullen het beleid op de voet volgen, doorvoeren wat mogelijk is, herwaarderen wat nodig is en trachten de mogelijkheden niet te overtrekken. Dat is niet altijd sympathiek, maar wel broodnodig. Hoe broodnodig het is, zien wij ook vandaag weer aan de prijsstijging. Er is een verscherping van de prijsvoorschriften aangekondigd. Betekent dit, dat de prijscalculatiemaatregel onvoldoende wordt nageleefd of gaat het over een nuancering ten opzichte van het globale karakter, dat die beschikking heeft? Ik zou voor een aanpassing van de toepassing begrip hebben, als de omstandigheden en de werking daartoe aanleiding zouden geven. Ik wees er reeds op evenwel, dat de prijsstijging één aspect is. Zij is een belangrijk aspect, maar slechts één aspect van de inflatie. De Regering dient vast te houden aan het beginsel van het centraal akkoord, dat alle factoren, die daartoe bijdragen, in gelijke mate in het beleid worden betrokken.

De lonen zijn thans niet aan de orde; de c.a.o.'s zijn afgesloten. Bij het thans te voeren beleid dat op de prijzen betrekking heeft, ware rekening te houden met het vertrouwensklimaat, dat ook voor een nieuw centraal akkoord nodig is.

Het gaat echter ook om de overheidsuitgaven. Een reeks van geld kostende maatregelen is vanmorgen door de Minister-President aangekondigd. De dekking hiervan is er echter niet naast gelegd. De Minister-President zegt, dat de b.t.w. niet per 1 januari a.s. zal worden verhoogd. Hoe worden de uitgaven dan wel gefinancierd? Als de Minister-President in de regeringsverklaring zegt, dat het kabinet bij zijn politieke visie mogelijkheden ziet om andere financieringsbronnen aan te wijzen, kan hij dan een enkel tipje van de sluier oplichten van het antwoord op de vraag, hoe het met die dekking zal verlopen?

Ik constateer hier een ernstige leemte, misschien niet in de voornemens, maar dan toch in de mededelingen over de voornemens van het kabinet.

Over de drukverhouding tussen de directe en de indirecte belastingen zwijgt de Minister-President. Ik moet u zeggen, mijnheer de Voorzitter, dat onze bereidheid tot het handhaven van die drukverhouding kan gelden als een materieel bewijs van onze Europese gezindheid. Dat verandert niet nu enkele landen, die geruime tijd een socialistisch bewind hebben gehad, tot de EEG zijn toegetreden. Ook daar is de drukverhouding anders.

Ik wil met nadruk stellen, dat dit debat meer duidelijkheid zal moeten verschaffen over de grondslagen van het fiscaal-financiële beleid. Ik vraag de Minister-President daarom met nadruk, of hij op de vragen met betrekking tot de overheidsuitgaven, op de verzwaring van de belastingdruk en de ontwikke-

ling daarvan en de op de drukverhouding tussen directe en indirecte belastingen, in zijn antwoord dieper en vollediger wil ingaan.

Ik wil de Regering zeggen: Wees zuinig op het particulier initiatief in onderwijs, gezondheidszorg, maatschappelijk werk en ook in de ontwikkelingshulp; offer het niet op aan planning, programmering, efficiency; zoek een wijze oplossing voor wat wordt genoemd „redelijke grenzen van doelmatigheid”. Hier ligt een primair aangrijpingspunt voor participatie-democratie, waar een ieder de mond van vol heeft. Van de levensbeschouwelijke verscheidenheid uit, zijn in het verleden vele waardevolle impulsen van participatie in bestuur en verantwoordelijkheid uitgegaan. Bekijk het niet te technisch, niet te veel van achter het bureau, of als organisatiedeskundige, want anders hebben wij straks weer agogen nodig om het spontane, menselijke, het „recht op de man af” te introduceren.

Ik zou de Regering willen zeggen: Zie af van hobbyïsme bij zoiets belangrijks als de volkshuisvesting. Wek geen verwachtingen die ook een troika niet waar kan maken. Zie af van een huurbelasting zoals de heer Schaefer die denkt. Het wordt niets, want wij doen er niet aan mee. Zet niet alles op zijn kop; juist bij onroerend goed moet men daarmee voorzichtig zijn.

De heer **Jurgens** (P.P.R.): Bij mensen nog veel meer!

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Ja, maar dat wil ik ook niet. Daarover heb ik het nu overigens niet.

Laat men punt 50 van de heer Burger nog eens nalezen; de opvattingen over volkshuisvesting liggen duidelijk controversieel en Keerpunt wordt alleen door een minderheid gesteund. Dat zijn de politieke feiten.

Ik begrijp dat het beraad over het huur- en subsidiebeleid – dit zijn de woorden van het werkdocument – betekent dat er een nota aan de Kamer zal komen, waarin toch weer – als ik dit verkeerd zie, zal de Minister-President mij wel corrigeren – het terugdraaien van de huurliberalisatie als beleidspunt naar voren zal komen. Er wordt immers gesproken over maxima voor de huurverhoging. Ons standpunt ter zake is bekend; ik acht het niet juist dat daarop thans wordt teruggekomen.

Ik zou de Regering voorts willen zeggen: houd rekening met de middengroepen. Zij hebben het zwaar te verduren. Alle mogelijke lasten komen op hen neer. Vele systemen hebben een knik die net de middengroepen treft: de progressie in de belastingen, al ligt dat in het schijfentarieef weer wat anders, grenzen van sociale verzekeringen, school- en collegegelden, prijscompensatiediscussies enz. Ook weer nu de gedachte over de fiscale aftrek van rente-uitgaven die voor zeer velen tot onbillijkheden zou kunnen leiden. De huurbelasting zou ook hier haar slachtoffers maken.

Ik zou de Regering willen zeggen: Geef ruimte aan het midden- en kleinbedrijf, ook in de landbouw. Ik ben blij met de integratie-opdracht van de heer Hazekamp. Ik moest daar in het vooroverleg om vragen, omdat Keerpunt '72 daarover in alle talen zweeg. Het gaat bij het midden- en kleinbedrijf niet om conserveren en goede beëindigingsregelingen. Het gaat om ruimte ten einde fundamentele onevenwichtigheden weg te nemen. Vooral voor de kleine zelfstandigen, die het meest in inkomen zijn achtergebleven, dienen oplossingen te komen. Houd rekening met de specifieke positie van deze groep die de inflatie wellicht het hardst aan den lijve ondervindt en zich het minste kan verweren.

Bij stadsvernieuwing en het planologisch beleid in het algemeen zal bijzondere aandacht worden gegeven aan de positie van het midden- en kleinbedrijf. Betekent dit ook een snelle standpuntbepaling inzake de detailhandelsactiviteiten buiten de winkelgebieden? Is de Regering bereid hierbij tot noodwetgeving over te gaan overeenkomstig desbetreffende adviezen, ten einde ongewenste ontwikkelingen te voorkomen?

Waar de heer Wiegel het vandaan haalt om twijfel uit te spreken over de twee beleidsmaatregelen die de Minister-President heeft aangekondigd met betrekking tot de volksverzeke-

Andriessen

ring voor arbeidsongeschiktheid en het uitvoeren van de Wet inzake de fiscale reserve voor de oudedagsvoorziening begrijp ik niet. Ik was erg blij dat deze beide maatregelen door de Regering ongeclausuleerd werden aangekondigd.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Ik ben het graag eens met wat de heer **Andriessen** zegt, maar ik baseerde mijn twijfel – ik neem aan dat hij daarvoor begrip heeft – op de stellingname van de P.v.d.A. in de Kamer, toen het desbetreffende wetsontwerp aan de orde kwam. Is de heer **Andriessen** met mij van mening dat de Regering nog dit najaar met voorstellen moet komen tot verdere verbetering van de oudedagsvoorziening?

De heer **Andriessen** (K.V.P.): In welke zin had de heer **Wiegel** deze voorstellen gedacht?

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Om de aftrekmogelijkheden en de bedragen neergelegd in de reserveringsmogelijkheden wat ruimer te maken.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Ik sta op het standpunt dat de wet, die wij korte tijd geleden in de Kamer hebben aangenomen, moet worden uitgevoerd. Als men over verbeteringen in die wet wil praten, dan betreft dat een volstrekt afzonderlijk punt van discussie. Het gaat er nu om dat de wet die er ligt wordt uitgevoerd.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Uiteraard, maar als de heer **Andriessen** zich in zijn verhaal sterk maakt – daarover ben ik verheugd – voor de positie van de zelfstandigen, zal hij toch wel met mij van mening zijn dat de bedragen die nu zijn vastgesteld toch algemeen werden gezien als een eerste begin. Is hij met mij van mening dat wij op die weg verder zullen moeten gaan?

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Moet ik nu op dit ogenblik verder gaan dan de heer **Wiegel** het vorige jaar meende te moeten gaan? Dat lijkt mij nu toch ook niet nodig!

De heer **Wiegel** (V.V.D.): De heer **Andriessen** vraagt of hij verder moet gaan dan ik het vorige jaar. Hij gaat vanmiddag al ver; ik zou haast zeggen: hij voert nog meer oppositie dan ik heb gedaan. Wat dat betreft zie ik zijn verder gaan met belangstelling tegemoet.

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Ik ben nog niet toe aan de conclusie van mijn betoog. Ik begrijp dat de heer **Wiegel** grote verschillen constateert tussen het beleid dat ik hier verdedig en het beleid dat hij verdedigt. Ik heb reeds eerder betoogd dat deze verschillen er inderdaad zijn. Mijn conclusie komt nog, maar ik ben nu bezig de Regering te zeggen, hoe naar mijn oordeel het beleid er zal moeten uitzien.

Voorts wil ik iets over het inkomensbeleid zeggen. Ik ben het in grote lijnen eens met wat in de regeringsverklaring over het inkomensbeleid is opgemerkt. Ik zou de Regering echter willen zeggen: ontwerp snel dat beleid en kijk niet te eenzijdig naar de fiscale greep, maar pak de structuren aan. De wetenschap heeft vastgesteld, dat het effect van maatregelen in de sfeer van de inkomstenbelasting voor herverdeling van inkomens, bij het huidige tarief in Nederland, nihil is.

Aarzel niet het bedrijfsleven met zijn verantwoordelijkheid te confronteren. Wij kunnen niet jaren op adviezen blijven wachten; er zal een keer beleid gevoerd moeten worden.

Doe het aan de andere kant niet te gedetailleerd. Laat het bedrijfsleven, als het gaat over c.a.o.'s, zijn eigen verantwoordelijkheid.

In afwachting van de aangekondigde defensienota zou ik de Regering nog willen zeggen: voer een evenwichtig defensiebeleid. Te gemakkelijk wordt het rode potlood gehanteerd. Voor ons is handhaving van de huidige defensie-inspanning geen heilige koe, maar evenmin kan een bezuiniging van 1500 mln.

dienen als een voorgerecalculeerd uitgangspunt van een bezinning die nog moet worden begonnen.

Wees verstandig voor het lopende begrotingsjaar, probeer niet achteraf gelijk te krijgen; velen zullen dat niet willen geven.

Ik zou de Regering nog willen zeggen, dat het beleid van Minister **Schmelzer** evenwichtig was. Het werd door vriend en oppositie in essentie onderschreven. Als ik de stukken goed heb begrepen, zal het ook in essentie worden voortgezet; terecht. Wij staan immers voor zeer belangrijke en gevoelige onderhandelingen en in de Oost-West-verhouding en in de West-West-verhouding, de betrekkingen tussen Europa en Amerika. Hiervoor is een behoedzaam en koel manoeuvreren vereist.

Goed gefundeerde initiatieven zullen wij graag steunen. Wij stellen daaraan wel de eis, dat het reële initiatieven moeten zijn en niet alleen maar stuntwerk voor een beperkte achterban. Het moet een internationaal beleid blijven. Tegenover steun aan bevrijdingsbewegingen, anders dan van humanitaire aard, sta ik gereserveerd. De desbetreffende passage in de regeringsverklaring is niet geheel duidelijk. Wat houdt bij voorbeeld het volgende in: „Bij voorkeur via multilaterale en regionale organisaties” en „met name voor humanitaire en ontwikkelingsprojecten”? Ik zou op dit moment, hangende een nadere toelichting van de Minister-President, een voorkeur willen uitspreken voor steun, met name voor de uitvoering van UNO-resoluties waar Nederland achter staat.

Ook ten aanzien van de ontwikkelingssamenwerking vraag ik verduidelijking. Welk bedrag is met de genomen beslissing gemoeid? Hoe wordt dit bedrag verdeeld over directe hulp en andere uitgaven? Deze twee categorieën zijn door de Minister-President genoemd. In welke mate vallen er garanties voor leningen onder? Ik vraag hier nog eens uitdrukkelijk aandacht voor het positieve werk van missie en zending, het werk aan de basis, het werk van anderen. Hun aandeel zou relatief moeten stijgen.

De stellingname ten aanzien van de welvaartsverdeling binnen de ontwikkelingslanden heb ik met grote reserve gehoord. Wat de Regering zich voorstelt, treden in het spanningsveld van de discussie ter zake, **acht ik op het randje** – zo niet er overheen – van bedilzucht en zedenmeesterij.

De christen-democratische partijen blijven onverkort hun standpunt handhaven dat het overheidsbeleid ten aanzien van wezenlijke vraagstukken van leven en dood dient uit te gaan van de optimale bescherming van het leven, ook het ongeboren leven. Op dit stuk is er een fundamenteel verschilpunt tussen de linkse partijen en ons.

Onder verwijzing naar de conclusies van mr. Burger dd. 19 februari 1973, bevestig ik, dat onzerzijds een initiatiefontwerp van wet ter zake zal worden ingediend. Of dit identiek zal zijn aan het regeringsontwerp **Stuyt-Van Agt** maakt op dit moment onderwerp van studie in onze kring uit.

Mevrouw **Goudsmit** (D'66): Kan de heer **Andriessen** enige termijn noemen, waarbinnen dit wetsontwerp zal worden ingediend?

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Mijnheer de Voorzitter! Ik kan slechts zeggen, dat wij het serieuze voornemen hebben, het initiatiefontwerp in te dienen. Ik kan niet exact zeggen, hoeveel tijd met de voorbereiding gemoeid zal zijn; wij zullen er echter met voortvarendheid aan werken.

Mevrouw **Goudsmit** (D'66): Ik vraag ook geen exacte datum. Kunt u het niet ongeveer aangeven?

De heer **Andriessen** (K.V.P.): Ik kan op dit ogenblik geen tijdslimiet noemen; ik hoop, dat mevrouw **Goudsmit** met deze kwalitatieve toezegging akkoord kan gaan.

Wij rekenen er wel op, dat van de kant van de Regering alsook van de kant van individuele bewindslieden in deze zaak enerzijds niet onnodig tussentijds provocerend zal worden op-

Andriessen

getreden en dat anderzijds ook de huidige wetgeving op dit stuk zoveel mogelijk zal worden gehandhaafd.

De beleidsvoornemens inzake het collegegeld zijn mij niet duidelijk geworden. Wat wil het kabinet nu precies? Komt er een wetsontwerp voor het cursusjaar 1973-1974 om het collegegeld te verlagen of niet? Mijns inziens is een wetsontwerp noodzakelijk, als het kabinet die verlaging tenminste wil. Hoe staat het met de verrekenmogelijkheid? Ik heb grote behoefte aan toelichting op dat punt nu ik de heer Van Thijn heb horen zeggen, dat deze verrekenmogelijkheid in feite betekent ongedaan maken van de collegegeldverhoging voor het lopende cursusjaar. Ik heb de conclusies van het preconstituerend beraad niet zo begrepen.

Er is op dit ogenblik een grote mate van onduidelijkheid over het beleid dat het kabinet zich voorstelt op dit stuk te voeren. Ik zal een duidelijke uiteenzetting van de Minister-President op dit punt tijdens deze discussie zeer op prijs stellen.

De Minister-President heeft diverse nota's aangekondigd, maar geen nota over de structuur van de volksgezondheid. Dat moet naar ik aanneem een vergissing zijn. Ik ga ervan uit, dat de aangekondigde beleidsvoornemens in het kader van deze nota in de Kamer ter discussie zullen komen.

Het regionaal beleid lijkt een voortzetting te zijn van het beleid van het kabinet-Biesheuvel. Ik herhaal nog eens mijn aandrang om, voor wat ik wel eens „tussengebieden” heb genoemd, ruimte voor incidentele voorzettingen te houden, als de omstandigheden die rechtvaardigen. Slechts tegen die achtergrond is concentratie van het regionaal beleid op de grote knelgebieden – het noorden en Zuid-Limburg – juist te achten.

Eveneens een voortzetting van het kabinet-Biesheuvel lijkt het werkgelegenheidsbeleid van dit kabinet. Wij hebben waardering voor de aangekondigde maatregelen. Wel heb ik een gerichte aanpak van de jeugdwerkloosheid gemist. Die is zo groot, dat een daarop gericht beleid noodzakelijk is.

Sprekende over de jeugd wil ik het kabinet vragen, voor de werkende jongeren en de problematiek die daarmee gepaard gaat een tweede nota in dit najaar uit te brengen, waarin de beleidsvisie voor de toekomst wordt aangegeven.

Mijnheer de Voorzitter! Het perspectief voor het kabinet is nog warrig. De Minister-President heeft het kabinet als een „eigensoortig” kabinet aangeduid, dat zich niet door traditionele karakteristieken laat omschrijven.

Ik volsta met mijn conclusie omtrent de verhouding tussen mijn fractie en dit kabinet. De formatiegeschiedenis maakt duidelijk, dat zonder de positieve opstelling van mijn fractie dit kabinet er niet zou zijn geweest. Ik heb duidelijk gemaakt, dat ik daarvoor de verantwoordelijkheid aanvaard. De Minister-President heeft in zijn kwaliteit als fractievoorzitter een normaal parlementair kabinet niet gewild. Dat zijn de politieke feiten. Wij zullen de daden van dit kabinet beoordelen in de verwachting dat veel van die daden voor ons aanvaardbaar zullen zijn. Wij gaan niet met onze rug naar dit kabinet toe staan, maar de wijze van zijn totstandkoming heeft onze kritiek gestimuleerd. Er zat te veel intolerantie in de formatie. Daar moet een einde aan komen. Ik vind het prachtig als het kabinet met actiegroepen wil praten, maar men zal vooral ook met het parlement moeten praten en naar het parlement moeten luisteren. Dat past ook bij de voornemens inzake een betere bewerktuiging van de Kamer waarmee ik het eens ben.

Het kan niet op de weg van de Regering liggen om de Kamer onder druk te zetten via actiegroepen. Actiegroepen zijn trouwens mans genoeg om zelf de Kamer onder druk te zetten.

Mijnheer de Voorzitter! Waar wij het met de voornemens van dit kabinet niet eens zijn, zullen wij trachten ze om te buigen of zo nodig te bestrijden. Ik heb mijn visie gegeven op wat ik zie als de enige weg tot succes voor dit kabinet en ik zal de visie van de Minister-President daarop graag vernemen.

Ik heb gezegd, dat ik gaarne een meer parlementair kabinet had gezien.

Zitting 1972-1973

Andriessen e. a.

Ik had onze keuze voor samenwerking met de P.v.d.A., graag in een meer parlementaire jas gestoken. Vooral de toekomst zal moeten leren, voor welke P.v.d.A. wij die voorkeur hebben uitgesproken. Het verleden van de laatste jaren biedt geen aanknopingspunt voor verbindingen op langere termijn. Dat zullen de toekomstige daden aanvaardbaar moeten maken. Is onze partij nu veranderd door deze voorkeur? Dat is niet het geval. Wij blijven onszelf. Een partij van de dialoog, van een evenwichtig hervormend beleid, gericht op mensen wier belangen in de verdrukking zijn. Daarom hebben wij vanzelfsprekend een primaire zorg voor de kleinen en zwakken in de samenleving. Wat wij willen, heb ik vandaag nog eens gezegd. Hoe wij het willen evenzeer. Wil men dat een centumpartij noemen, graag.

Als dat met het centrum wordt aangeduid, dan sta ik daar achter. Want dat centrum wordt niet bepaald door ontkenning van rechts of ontkenning van links, maar door een – dikwijls moeizaam – verworven eigen inzicht in wat er in de samenleving moet gebeuren. Dat zal onze houding blijven.

De vergadering wordt te 19.42 uur geschorst en te 21.00 uur hervat.

De heer **Aantjes** (A.R.P.): Bij het optreden van het kabinet-Biesheuvel in 1971 heb ik een viertal criteria genoemd, aan de hand waarvan naar ons oordeel in de Nederlandse situatie moet worden beoordeeld of aan het tot stand komen van een kabinet kan worden meegewerkt.

Bij het heroptreden van het kabinet-Biesheuvel na de crisis van verleden jaar heb ik opnieuw diezelfde criteria als maatstaf aangelegd.

Deze criteria hebben objectieve betekenis en gelden voor de beoordeling van ieder optredend kabinet. Daarom wil ik ook nu beginnen met deze maatstaven in herinnering te brengen.

In de eerste plaats is dat het eigen program of een gezamenlijk program. In de tweede plaats noem ik de verkiezingsuitslag. In de derde plaats behoort daartoe de voorkeur voor een parlementaire meerderheid en in de vierde plaats de actuele situatie. Vooral twee jaar geleden heb ik deze criteria breder uitgewerkt. Ik verwijs daarvoor naar de *Handelingen* van 4 augustus 1971.

Het kernpunt van deze criteria is dat geen er van mag worden verabsoluteerd en los van de andere als maatstaf mag worden aangelegd. Verabsolutering van het eigen program bij voorbeeld maakt een kiezersuitspraak overbodig, belemmert in onze situatie van minderheidspartijen het goed functioneren van de parlementaire democratie en doet de ogen sluiten voor de eisen van zich wijzigende omstandigheden. Hetzelfde geldt voor de drie andere criteria. Het gaat erom dat de vier maatstaven in een zo evenwichtig mogelijk onderling verband functioneren. Er zal altijd een enkele daarvan of aan alle tekort worden gedaan. Waar het op aankomt is, of de onderlinge verhouding mede in het licht van de alternatieven tenslotte als een redelijke kan worden aangemerkt.

Het is de uit de polarisatie-ideologie voortgekomen overspannen verabsolutering van het eigen program, ook in een minderheidssituatie, die in 1971 een regeringscombinatie met de P.v.d.A. onmogelijk heeft gemaakt. Ik wil nu letterlijk citeren wat ik in het debat van 4 augustus 1971 heb gezegd: „In de opstelling die de P.v.d.A. thans kiest zal zij het moeten hebben van de hoop op fouten bij het kabinet of van verdeeldheid tussen of binnen de regeringspartijen. Blijven die uit, dan heeft de P.v.d.A. zichzelf naar ik vrees voor de zeventiger jaren uitgeschakeld.”

Nu, die fouten en die verdeeldheid zijn niet uitgebleven. Het is niet het gelijk van de polarisatiepartijen maar de crisis binnen het kabinet en het conflict tussen DS'70 enerzijds en de andere regeringspartijen anderzijds, die voor de P.v.d.A. toch weer de weg heeft ontsloten naar de regeringsverantwoordelijkheid – niet naar de regeringsmacht zoals velen dit in die kring bij voorkeur zeggen. Deze ontwikkeling betekende dat

TWEDE KAMER

Aantjes

voor de jongste kabinetsformatie naast de genoemde algemene criteria nog een aantal bijzondere aspecten van belang was. De nu gehouden verkiezingen waren geen normale periodieke verkiezingen, maar een rechtstreeks gevolg van de breuk binnen de coalitie met DS'70. Dit element kan bij de beoordeling van de formatie uiteraard niet worden genegeerd. Ook dit aspect mocht en mag niet worden verabsoluteerd tot het enige criterium maar, zo heb ik op 12 oktober 1972 bij de algemene beschouwingen gezegd, „er moet toch wel iets bijzonders gebeuren, willen de kiezers niet het gevoel krijgen onnodig naar de stembus te zijn geroepen als die coalitie zou herleven”.

Welnu, dat bijzondere heeft zich naar mijn mening niet voorgedaan.

Voor een voortzetting van de coalitie alleen met de V.V.D. was de parlementaire meerderheid na de verkiezingen niet aanwezig.

Voorts was een bijzonder aspect bij deze formatie, dat de heer Wiegel bij de laatste algemene beschouwingen een rede hield, waaruit bleek (nu citeer ik weer letterlijk wat ik op 12 oktober 1972 heb gezegd; ik zei erbij, dat ik mij voorzichtig zou uitdrukken) „dat de V.V.D. een geheel eigen benadering van de problemen heeft, een benadering die zeker niet met de onze samenvalt”. Die rede blijkt achteraf de inzet te zijn geweest voor een verkiezingscampagne, die aan het uitsluitings- en polarisatieproces een niet te onderschatten bijdrage heeft geleverd en die met haar eenzijdige accenten op het misbruik van sociale voorzieningen en op de prestatie maatschappij de V.V.D. verder verwijderd heeft van de christen-democratische partijen, die vanuit hun principiële uitgangspunt niet de aandacht voor de sterken, maar de zorg voor de zwakken in de samenleving, voor degenen die niet kunnen presteren, voorop wens te stellen.

De voorkeur voor een parlementaire meerderheid, de breuk in het vijfpartijenkabinet, de oorzaak van de vervroegde verkiezingen, de uitslag van de verkiezingen, de actuele financiële en sociaal-economische problematiek, de wens, de P.v.d.A. als grootste partij in de regeringsverantwoordelijkheid te betrekken, het tegen willen gaan van de polarisatie, vormden de achtergrond van het door de heer Biesheuvel als voorzitter van onze fractie op 2 december 1972 aan H.M. de Koningin uitgebrachte advies, een vooraanstaand socialist als informateur aan te wijzen.

Dat de formatie niettemin bijna een half jaar in beslag heeft genomen, is te wijten aan de houding van de linkse drie, die een gelijkwaardig overleg over program en samenstelling onmogelijk maakten. Dáárdoor en nergens anders door – al gleeed de Minister-President er in de regeringsverklaring gladjes langs – werd de patstelling veroorzaakt, die informateur Ruppert in zijn verslag heeft geconstateerd. Dit is ook door formateur Burger bevestigd, toen hij na het afsluiten van de formatie dáár de oorzaak aanwees van het schamele karakter van het werkdocument en van het geklungel met de staatssecretarissen. Dit is een van de belangrijkste redenen geweest voor de uiteindelijke negatieve standpuntbepaling van een deel van onze fractie.

Deze zolang volgehouden houding van de linkse drie hangt mijns inziens samen met een bepaalde visie op de functie van de overheid en met een bepaalde visie op de democratie. Vanwege de fundamentele betekenis ervan wil ik op beide iets dieper ingaan.

In onze samenleving voltrekken zich stormachtige ontwikkelingen, die ons vaak op schrikbarende wijze uit de hand dreigen te lopen.

Wat ons met socialisten verbindt, is een engagement terzake, een gedrevenheid niet te berusten in schijnbaar autonoom verlopende maatschappelijke processen, en de bijzondere aandacht voor zwakke groepen in de samenleving. Ik kom daar aan het slot nog op terug.

Wat ons van hen scheidt, is hun veelal onuitgesproken veronderstelling, dat de overheid het aangewezen orgaan zou zijn om de samenleving goed te organiseren en dat de maat-

schappijkritiek gereduceerd zou kunnen worden tot kritiek op het gouvernement. Het is deze visie op de overheidsfunctie die doorklinkt in de verwtoven pretenties van het „Keerpunt”, zoals de integrale verwerping van het beleid van de kabinetten-Biesheuvel en -De Jong en de suggestie, dat een kabinet-Den Uyl een ommekeer – en dat nog wel binnen drie maanden – in onze maatschappelijke en politieke verhoudingen zou kunnen teweegbrengen. Deze visie verwerp ik en christen-democratische partijen kunnen mijns inziens niet gevaarlijker doen dan op dezelfde wijze in omgekeerde richting te oordelen en te contra-polariseren in plaats van te anti-polariseren. Over de overheid heb ik geen negatieve maar integendeel een positieve opvatting. Voor de antirevolutionaire of christelijk-historische richting is de overheid dienaar van Gods en is zij er den burger ten goede. Dat is haar functie, haar taak, haar roeping, en als zodanig moet zij ook worden tegemoet getreden en gerespecteerd. Ik weet ook dat de overheidsmacht door mensen wordt uitgeoefend en tot een demonie kan verworden als zij haar roeping niet verstaat en haar grenzen overschrijdt. Hölderlin had gelijk toen hij zei dat, als de mens probeert door middel van de staatsmacht het paradijs op aarde te vestigen, hij bij de hel zal uitkomen. Dr. Zijlstra gaf zowel de positieve betekenis als de gevaren in één zin aan, toen hij zei: „De overheidstaak is even essentieel als beperkt”. Ook andere krachten spelen een rol. De samenleving is een produkt van ons aller inspanningen, opvattingen, waarden, manier van leven. De macht van de overheid om daadwerkelijke vernieuwingen tot stand te brengen is vaak frustrerend gering. Binnen dat beperkte kader heeft het kabinet-Biesheuvel moeten werken, is het op weerstanden gestuit, en heeft het iets tot stand gebracht. Het huidige kabinet zal op vergelijkbare weerstanden stuiten en, naar ik hoop, niettemin eveneens iets tot stand brengen. Het Keerpunt '72 is niet alleen een feitelijke maar bovenal een ideologische vertekening van het beleid van het kabinet-Biesheuvel.

De coalitie van de afgelopen jaren heeft een goed beleid geenszins in de weg gestaan. De Minister-President heeft in de regeringsverklaring respect uitgesproken voor de toewijding waarmee de bewindslieden van het kabinet-Biesheuvel hun taak hebben vervuld. Ik twijfel niet aan de goede bedoeling, maar ik moet zeggen dat ik het bij het optreden van een nieuw kabinet nog niet zo mager heb meegemaakt. Respect, geen dank; voor de toewijding, niet voor hetgeen zij tot stand brachten; er werd gesproken over het kabinet in het algemeen en er was geen woord bij over zijn voorganger in het bijzonder. Bij de wijze waarop de afgetreden Minister-President bij de portefeuille-overdracht zijn opvolger bij het Nederlandse volk heeft geïntroduceerd steekt dit armetierig en kleinzielig af. Ik stel er prijs op uitdrukkelijk de erkentelijkheid van onze fractie tot uitdrukking te brengen aan de bewindslieden van het afgetreden kabinet. Sommigen van hen hebben door het uitreden van DS'70, het tussentijds vertrek van Minister Lardinois en het aftreden van de tot kamerlid gekozen staatssecretarissen dubbele lasten moeten dragen.

Onze bijzondere erkentelijkheid gaat uit naar de afgetreden minister-president, die zo lang in belangrijke mate het gezicht van onze partij en van Nederland, ook in Europa en in de West, mede heeft bepaald. In de fractie, namens welke ik hier spreek, zou iedereen het betreuren als hij in de jongste ontwikkelingen aanleiding zou vinden zich blijvend terug te trekken.

Onder zeer moeilijke omstandigheden, onder interne spanningen en onder vaak onredelijke kritiek heeft het afgetreden kabinet niettemin het land geregeerd op een wijze, waarvoor wij als regeringspartij de verantwoordelijkheid hebben gedragen, in de verkiezingsstijd niet hebben ontlopen, in de formatietijd niet hebben verloochend. Wij zullen dat ook nu niet doen. Natuurlijk zullen er ook in de toekomst compromissen gesloten moeten worden, bij de huidige combinatie soms andere dan bij de vorige. Dit zal altijd zo zijn.

Aantjes

Kabinetvoorstellen die onder de titel van beleidsombuigingen ten opzichte van het vorige kabinet beogen terug te draaien wat wij in de begroting 1973 reeds hadden aanvaard, zullen op de steun van de AR-fractie niet mogen rekenen. Ik denk bij voorbeeld aan de defensiebegroting 1973 en aan de collegegelden voor het lopende studiejaar. De passage in de regeringsverklaring over het studiejaar 1973/1974 is mij niet geheel duidelijk. Als het betekent, dat het collegegeld in het komende jaar tot f 500 zal worden teruggedraaid zonder dat tevens reeds een herziening van het studiefinancieringsstelsel ter discussie is, dan zullen onze bezwaren ook voor het komende jaar gelden.

Het heeft mij zeer verwonderd, dat de heer Van Thijn zich in „De Tijd” van 17 mei over deze opstelling verbaasd heeft getoond. Ik heb over deze punten nimmer in enige fase van de formatie reden tot twijfel gelaten. Ik wilde mij alleen ervan vergewissen, of aan verwerping al dan niet de kabinetskwestie zou worden verbonden. Dan had het kabinet, wat ons betreft, er beter niet aan kunnen beginnen.

Als een tweede oorzaak van de langdurige formatie noemde ik een fundamenteel verschil in opvatting over het functioneren van de democratie.

Links heeft heel lang vastgehouden aan de onaantastbaarheid van het Keerpunt. Een dergelijke onaantastbaarheid is echter alleen in overeenstemming met de democratische orde bij een twee-partijstelsel. In ons meerpartijstelsel van uitsluitend minderheidsgroeperingen betekent de onaantastbaarheid van het eigen program een dictaat van de minderheid aan de meerderheid, gewild of ongewild. Met de regels van de democratie, althans zoals deze in Nederland functioneert, is zulk een dictaat strijdig. Het tracht de regels van de directe democratie door te drijven binnen een democratische orde, die is gebaseerd op de regels van de parlementaire democratie. Wie zich aan de hierbij behorende spelregels onttrekt, tast – uiteraard onbedoeld – de parlementaire democratie zelf aan. In dit licht is het bevreemdend, juist van de zijde van de Partij van de Arbeid het verwijt te horen, dat de confessionele partijen wegens hun beweerde onduidelijkheid een gevaar zouden opleveren voor het goed functioneren van de democratie. Het is juist de cultivering van onaantastbare congressuitspraken, die gevaren oproept voor onze democratie. Ik zeg niet voor de democratie, maar voor onze democratie.

In ons stelsel van minderheidspartijen kiezen wij voor de parlementaire democratie boven de directe democratie, voor de inbreng-democratie boven de elite-democratie. Niet een elitaire minderheidsgroep maakt uit, wie wel en wie niet, wie wat en wie hoeveel mag inbrengen.

De opvatting, zoals zij door links zo lang is volgehouden, wekt niet te verzezenlijken verwachtingen, gelijk ook de heer Den Uyl eindelijk en ten langen leste heeft moeten inzien.

Hiermee kom ik tot een beoordeling van de eigenlijke formatie.

De door ons uitgesproken voorkeur voor een parlementair meerderheidskabinet, steunend op de samenwerking van de linkse partijen met de christen-democratische partijen, veronderstelde gelijkwaardigheid van inbreng ten aanzien van program en samenstelling. Daaraan heeft het lange tijd geheel ontbroken. Daaraan wordt in elk geval op het punt van de personele samenstelling ook in het eindresultaat nog te kort gedaan.

Let wel, ik spreek niet – wij hebben dit welbewust ook nooit gedaan – van gelijkheid van inbreng, maar van gelijkwaardigheid, waarbij de parlementaire krachtsverhoudingen tot hun recht zouden kunnen komen.

In het stadium van de formatie-Burger is van de zijde van de linkse drie geen enkele en van de zijde van de formateur geen noemenswaardige tegemoetkoming op dit punt getoond. Daarop is deze formatiepoging vastgelopen. Na het gesprek dat de heer Andriessen en ik op 26 maart met de heren Burger en Den Uyl hadden gevoerd, waren onze beide fracties una-

niem van oordeel, dat geen verdere medewerking aan die formatiepoging moest worden gegeven. Dit was – het is goed dat te vermelden – ook het oordeel van de heren Boersma en De Gaay Fortman.

Wijziging is pas opgetreden nadat de heren Van Agt en Albeda als informateurs waren aangewezen. De regeringsverklaring miskent het essentiële keerpunt in de formatie dat het optreden van dit christen-democratische informatieduo heeft betekend. Dank zij hun arbeid kon een tweede formatiepoging – nu door de heren Burger en Ruppert – worden ondernomen op basis van een programformule waarin de programma's van de linkse drie en de christen-democratische drie nevenschikkend als grondslag voor het te voeren beleid waren opgenomen.

Gezien de voorgeschiedenis en uitlatingen van de heer Den Uyl, de kronkelpaden die bij de gehele formatieprocedure zijn bewandeld, is het niet zo verwonderlijk dat deze formule door menigeen, ook in onze fractie, met scepsis en zelfs met achterdocht wordt gezien. De vraag, waartoe dit uitgangspunt voor de praktijk van het beleid zal leiden, is voor iedereen reden tot grote waakzaamheid. Ten slotte heeft dit kabinet – het woord is meen ik van de heer Van Thijn – nog geen program maar nog slechts een programformule. Ik hoop dat met name de christen-democratische bewindslieden zich zullen realiseren dat het niet in de laatste plaats het in dit opzicht in hen gestelde vertrouwen is geweest, dat de fractievoorzitter van de A.R.P. hen niet heeft doen ontraden in het kabinet zitting te nemen.

Het werkdocument en de daaruit afgeleide conclusies van het pre-constituerend beraad kunnen in elk geval niet als een kabinetsprogram gelden. Zij bevatten hoogstens een aanduiding van de richting waarin het kabinet de oplossing van enkele zeer controversiële punten denkt te zoeken en van de houding van het kabinet bij verwerping van enkele beleidsvoorstellen waarvoor in elk geval op onze medewerking niet kan worden gerekend. De betekenis ervan is dan ook niet zozeer de inhoud, als wel de erkenning, dat Keerpunt als enig criterium is losgelaten en dat de oplossing voor controversiële punten in zelfstandig kabinetsberaad zal moeten worden gevonden. Dit wordt ook in de regeringsverklaring erkend. Naar het oordeel van een aantal leden van mijn fractie dragen de in dit document voorgestelde oplossingen toch nog te zeer het stempel van „Keerpunt” en bieden zij ook overigens te weinig houvast.

Wat er ook van de programmatische inbreng zij, ten aanzien van de zetelverdeling is het in elk geval zonneklaar dat van gelijkwaardigheid geen sprake is. Daarbij verlies ik niet uit het oog dat twee departementen van de financieel-sociaal-economische driehoek en beide grote departementen in de bestuurlijke sector door christen-democratische ministers worden geleid.

Niettemin is de zetelverdeling geen afspiegeling van de parlementaire verhoudingen. Daarover is iedereen het eens. Voor degenen in onze fractie die actieve noch passieve medewerking aan de totstandkoming van dit kabinet hebben willen verlenen, is dit mede een overweging geweest. Onze fractie heeft in meerderheid ten slotte de reeds eindeloze formatie niet alsnog willen laten mislukken op één minister meer aan de ene of minder aan de andere kant.

Overigens moet men wel inzien, dat het bezwaar van ons allen zich niet richt tegen de zetelverdeling op zich zelf – hoe onevenredig ook – maar tegen de onaantastbaarheidfilosofie waarvan zij de sporen nog draagt.

Een triest nevenaspect van deze zetelverhouding is, dat juist op dit punt de C.H.U. opnieuw heeft afgehaakt. Door de provocerende schrijfdrift van de heer Burger was de C.H.U. reeds eerder buiten spel geraakt – hoewel ik betreur dat zij zich daartoe heeft laten provoceren, maar dank zij het optreden van het informateursduo Van Agt-Albeda was zij er weer bij betrokken geraakt. Aangezien de heer Burger er nooit enige twijfel over heeft laten bestaan hoe hij over de C.H.U. oordeelde, is het duidelijk dat vooral de heer Ruppert zich in de

Aantjes

tweede formatie-fase zich heeft ingespannen de C.H.U. erbij betrokken te houden.

Gedrieën hebben de heren Andriessen, Tilanus en ik ons best gedaan ten minste een 10-7 verhouding te bereiken. En toen wij gedrieën tot de conclusie waren gekomen dat op die basis de formatie niet tot stand zou komen hebben de K.V.P. en de A.R.P. getracht daarvan althans de C.H.U. niet het slachtoffer te laten worden.

Ik begrijp zeer wel dat deze zetelverhouding voor de C.H.-fractie niet de uitsluitende reden is geweest en dat dit punt, in samenhang met de procedure, de programmatische aspecten en de kabinetssamenstelling, haar dit besluit heeft doen nemen. Voor die bezwaren heb ik alle begrip. Ik deel ze ook. Ik betreur het echter dat de C.H.U., nadat wij de weg zover samen hadden afgelegd, er deze conclusie aan verbond.

Het spreekt vanzelf dat de christen-democratische samenwerking hierdoor aan spanningen is komen bloot te staan. Niettemin vertrouw ik erop dat de eenheid van beginsel en program ons in staat zal stellen dit gebeuren als een incident te passeren. De samenwerking in de Kamer, de fracties en de fractiecommissies zal daar, voor wat ons betreft, niet ten nadele door worden beïnvloed.

Over de personen van de nieuwe bewindslieden zal ik sober zijn, wij wachten hun beleid af.

Dit geldt ook voor de heer Gruijters. Christenen zijn ook in de politiek niet de leesbare brieven van hun Heer, die zij zouden moeten zijn. Daarom hoor ik in de bekende en beruchte uitspraak van de heer Gruijters ook een aanklacht die ik mij heb aan te trekken en die mij tot nadenken heeft te stemmen. Het kwetsende karakter van zijn uitlating laat ik dan maar voor rekening van de heer Gruijters zelf.

Wat zijn post in het kabinet betreft, lijkt het mij een voordeel dat hij uiteindelijk op Volkshuisvesting is terecht gekomen. In de afgelopen jaren is er ter zake van het volkshuisvestingsbeleid meer overeenstemming geweest tussen de woordvoerder van D'66 en van onze fracties dan tussen die van D'66 en de Partij van de Arbeid. Ik zou de Minister willen aanraden zijn oor meer te luisteren te leggen bij zijn eigen partij en met name bij de heer Nypels dan bij zijn Staatssecretarissen.

De staatssecretarissen! Bij het optreden van het kabinet-Biesheuvel heb ik een interruptiedebat gehad met de heer Van Mierlo naar aanleiding van zijn smalende opmerkingen over het aantal staatssecretariaten, die vanmiddag al door de heer Wiegel zijn geciteerd. Zoals toen, ben ik ook nu van mening dat voor ons oordeel beslissend is de inhoud en de taakomschrijving. Ik hoop dat de uitbreiding niet alleen dient om de in de regeringsverklaring aangekondigde gesprekken met actiegroepen te kunnen voeren.

Ook los daarvan begrijpt niemand dat de heer Van Dam – Marcel van Dam zeg ik er, uit reverentie voor onze fractiesecretaris, uitdrukkelijk bij – geen hem moverende redenen heeft gehad, zoals de Minister-President het vanmorgen zo populair uitdrukte, om zich terug te trekken. Het „Friesch Dagblad” werd erdoor herinnerd aan het oude volksgebruik van de rommelpot en varieerde het daarbij behorende liedje:

Ik heb al zolang met Marcel van Dam gelopen
en nog is er geen een die hem wil kopen.
Rommelpotterij, rommelpotterij,
geef hem een kansje of het is voorbij.

Nu zijn odyssee hem van CRM, via Sociale Zaken, Economische Zaken en Verkeer en Waterstaat ten slotte op Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening heeft doen belanden mag van de Minister-President een duidelijke uiteenzetting verlangd worden van de behoefte aan dit staatssecretariaat en van de taakstelling. Er zijn tenminste drie fractievoorzitters die meer dan gewone belangstelling zullen hebben voor de rol die in dezen aan het Departement van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening is toebedeeld.

Ik zeg dit allemaal niet vanwege de personen, maar vanwege de achtergrond. Want de oorzaak van alle narigheid, zowel van het aantal staatssecretariaten – waardoor dit kabinet verreweg het duurste is dat wij ooit hebben gehad – als van het geschuif zit – niet „mede”, zoals de Minister-President vanmorgen eufemistisch heeft gezegd, maar geheel – in het deelkabinet, dat op zijn beurt weer een uitvloeisel is van de polarisatiepolitiek. Ook de heer Burger heeft dit moeten bevestigen.

Dat daar narigheid van moest komen, kon je op de vingers van één hand natellen, ten minste van een confessionele hand. Dat de staatssecretarissen niet door hun eigen ministers zijn gekozen, maar hun door de formateurs zijn toegeschoven, kon wel eens een nieuwe bron van ellende worden. Dat brengt mij tot de vraag, of dit betekent, dat zij nu ook buiten hun ministers om kunnen worden ontslagen en of de Minister-President het met mij eens is, dat bij deze gang van zaken – dit wil ik niet alleen op staatssecretarissen maar ook op ministers betrekken – tussentijdse persoonswisselingen tot de reële mogelijkheden moeten behoren.

Over de staatssecretarissen heb ik nog een vraag. Via de *Nederlandse Staatscourant* van 21 mei nam ik kennis van de taakverdeling tussen de bewindslieden op het Departement van Onderwijs en Wetenschappen. Het eerste dat mij opviel was dat deze taakverdeling door de Ministerraad is vastgesteld. Wat is daarvan de betekenis?

Verder lees ik over de taakverdeling, dat Minister Van Kemenade de verantwoordelijkheid voor het wetenschappelijk onderwijs voor zijn rekening zal nemen en dat hij voor dit deel van zijn taak zal worden „bijgestaan” door Staatssecretaris Klein. Wordt het politieke karakter van het ambt van staatssecretaris zo niet aangetast? Een staatssecretaris is geen assistent van de minister. Bijgestaan wordt de minister door ambtenaren. De staatssecretaris is een politiek verantwoordelijke bewindsman. Dat moet zo blijven.

Mijn tweede vraag hierover is: is er tweërlei staatssecretaris op Onderwijs? Ten aanzien van staatssecretaris Veerman is het namelijk anders geformuleerd en staat de eigen verantwoordelijkheid voorop. Overigens verheug ik mij erover de heer Veerman op deze post te zien. Met de waarnemend voorzitter van de A.R.P. acht ik zijn toetreding tot het kabinet een ernstig verlies voor onze partij maar een versterking van het kabinet. Hij heeft een grote kennis en ervaring op onderwijsgebied, zowel vanuit het onderwijs als vanuit het parlement en wat mij van belang lijkt, een grote liefde voor het bijzonder onderwijs.

Bij deze gelegenheid mag en wil ik niet voorbijgaan aan een gebeurtenis die onze fractie en onze partij zeer heeft bewogen en beweegt: de wijze waarop de heren Boersma en De Gaay Fortman tot dit kabinet zijn toegetreden. Hoe teer en gevoelig dit onderwerp ook is, het is een zo wezenlijk onderdeel van de formatie dat ik er niet aan mag voorbijgaan. De heer Burger heeft hen vanuit zijn eigen selectiemethode benaderd. Hij brak in via wat hij zag als de linkervleugel van ons AR-gebouw. Velen zeggen: Boersma en De Gaay Fortman zijn door hun stap gezwich voor de polarisatie. Zijzelf zullen zeggen: onze bedoeling was juist de door de polarisatie ontstane impasse en daarmee de polarisatie zelf te doorbreken. De geschiedenis zal oordelen of hun stap de door hen en ons veroordeelde polarisatie heeft versterkt dan wel verzwakt.

Hun motief, de zuiver politieke kant van hun stap, is oorbear, en spreekt ons allen aan. Maar de vraag is of het op dat moment en op deze wijze politiek wijs was. Wij twijfelen niet aan de goede trouw. Hun kwaliteiten zijn niet in geding. Het door de heer Boersma in het vorige kabinet gevoerde beleid was de uitdrukking van onze verkiezings-thema's „overleg en samenwerking”. De heer De Gaay Fortman is zijn leven lang – het is duidelijk over welke De Gaay Fortman ik thans spreek – de AR-partij toegewijd geweest. Daar zitten allemaal de moeilijkheden niet. Het bezwaar geldt de wijze waarop het is gegaan; de benadering door de heer Burger volgens zijn selectieschema links-rechts en progressief-conservatief, en het doen

Aantjes

van een principe-toezegging van de beide kandidaten zonder voorafgaand overleg met de fractie of de voorzitter van de fractie, in het verband waarvan zij het gehele formatiebeleid mee hadden bepaald. Een beroep op het extra-parlementaire karakter is daarvoor niet voldoende. De vraag, of andere dan publieke motieven mede tot deze handelwijze aanleiding hebben kunnen geven, laat ik als irrelevant onbesproken; een publieke stap dient uitsluitend op zijn publieke motieven te rechtvaardigen te zijn.

Ik ga nu niet in op de overwegingen die mij, daarin gesteund door de meerderheid van de fractie, ertoe hebben geleid hun uiteindelijk de toetreding tot dit kabinet toch niet te ontraden. Daarin speelt een rol dat het nu opgetreden kabinet mijns inziens een ander is dan hetwelk de heer Burger in februari voor ogen stond. Daarin speelt alles een rol, wat er sinds eind februari is veranderd, en dat is nogal wat. Daar zijn ook overwegingen van staatsrechtelijke aard bij, zoals het extra-parlementaire karakter van het kabinet en onze visie op de positie van door de Kroon benoemde bewindslieden, die wel vertrouwensmensen maar geen zetbazen van hun partij zijn, zoals het elders blijkbaar wel wordt gezien. Niettemin is de relatie tussen de gebeurtenissen van toen en het uiteindelijk zitting nemen nu voor een deel van onze fractie mede een reden geweest mij te adviseren hun het groene licht niet te geven.

Hoezeer ik er geen twijfel over wil laten bestaan, dat onze gehele fractie de gang van zaken in februari afkeurt en de handelwijze van de heren Boersma en De Gaay Fortman daarbij heeft betreurd, evenmin wil ik er twijfel over laten bestaan, dat onze gehele fractie hen als antirevolutionairen blijft aanvaarden en „des zins en willens” is als zodanig samen met hen verder te gaan. Naar ik vertrouw, zullen al onze geestverwante bewindslieden zich ervan bewust zijn, hoezeer deze gang van zaken hen een bijzondere verantwoordelijkheid oplegt voor een beleid, waarin hun eigen partij zich zal kunnen herkennen.

De politiek is een publieke zaak. Ik heb er in alle openhartigheid over willen spreken.

Ik maak de balans op van de formatie. Tegenover de weinig bewonderenswaardige procedure die is gevolgd staat een eindresultaat, dat zover af ligt van wat links beoogde, dat Den Uyl op zijn Partijraad er zelfs niet één keer de handen voor op elkaar kreeg. Ik verwacht op de partijraad van de A.R.P. op 22 juni geen ovaties, maar ik zou mij toch wel sterk moeten vergissen, als er niet één keer een applausje op zou overschieten.

Het is niet het kabinet zoals de christen-democratische drie bij hun eerste adviezen aan H.M. de Koningin voor ogen stond, maar het is evenmin het kabinet dat beantwoordt aan het advies van de linkse drie. De Minister-President heeft daarop terecht gewezen. Tegenover nog altijd het scherm met „Keerpunt” als een bijzondere norm, staat zwart op wit een programformule waarin de nevenschikking van de beide programs is vastgelegd. Tegenover de schamele inhoud van de conclusies van het pre-constituerend beraad staat de zekerheid dat controversiële punten onderwerp van zelfstandig kabinetsberaad zullen zijn. Aan het brede karakter van het kabinet, waaraan in de moeilijke financiële en sociaal-economische situatie behoefte is, is in belangrijke mate voldaan, maar onzeker is of dit kabinet zijn onafhankelijkheid tegenover bepaalde belangengroepen voldoende zal weten te bewaren. Een winstpunt van deze formatie is, dat de P.v.d.A. regeringsverantwoordelijkheid draagt. Maar een verliespunt is, dat de christen-democratische samenwerking erdoor onder grote spanning is komen te staan.

Er is een kans dat door de vorming van dit kabinet de polarisatie zal worden tegengegaan, maar er is zorg of de opgeroepen extreme krachten zullen kunnen worden ingetoomd.

Als ik de balans opmaak, moet ik daaraan het volgende toevoegen. Voor de antirevolutionaire fractie ligt over deze formatie de bijzondere schaduw van de positie van onze belangrijkste exponent van de afgelopen jaren en lijsttrekker bij de verkiezingen. Hij heeft zijn beslissing – die wij respecteren

en waar wij begrip voor hebben – genomen, mede op grond van zijn verwachtingen van dit kabinet, zowel ten aanzien van het program als van de uitvoering ervan. Het zijn punten waarop bij onze gehele fractie – zij het in verschillende dosering – twijfel aanwezig is. Het zal voor iedereen duidelijk zijn, dat het elke partij in grote beroering zou brengen als haar eerste man in de uitkomst van de formatie aanleiding ziet het politieke toneel te verlaten. En dan zwijg ik hier liever over de aan een persoonlijke band ontleende en een vele jaren van hartelijke samenwerking gegroeide gevoelens, die dit bij velen, ook in onze fractie, ook bij mij, oproept. Deze gebeurtenis betekent voor niemand onzer winst, maar voor iedereen verlies, wordt door niemand ervaren als een overwinning, maar door iedereen als een nederlaag.

Ten slotte is er bij alle overwegingen de nimmer te ontlopen vraag naar het alternatief, naar een reëel alternatief. Jan Schouten zei in 1939 in deze zaal bij de behandeling van de nu weer zo actuele motie-Deckers:

„Een meerderheid in het negatieve is nog niet een meerderheid in het positieve. Een meerderheid in het vage wil nog niet zeggen dat er ook een meerderheid is in het concrete. Een meerderheid in gedachten is nog geen meerderheid in werkelijkheid. De vlucht uit het concrete is een niet zeldzaam verschijnsel in deze moeilijke en verwarde tijden”.

Ik spreek het Jan Schouten vandaag na. Wij zagen ten slotte geen reële andere alternatieven dan het gedogen van een puur links minderheidskabinet of nieuwe verkiezingen. Het laatste lost niets op en het eerste achtte onze fractie in meerderheid een minder verkieslijke oplossing dan het nu opgetreden kabinet. Als men mij vraagt, hoe zich dit standpunt verdraagt met de brief van 23 februari jl., dan verwijs ik naar de wijzigingen die zich sindsdien ten opzichte van de situatie van 23 februari jl. hebben voorgedaan en die in de eerder gegeven opsomming zijn terug te vinden. Men kan over het standpunt van 23 februari jl. niet oordelen zonder allereerst acht te slaan op de datering.

U ziet, mijnheer de Voorzitter, het is een proces van afweten van een veelheid van overwegingen, waarvan er geen los van de andere mag worden gemaakt en verabsoluteerd. Er is sprake van een afweging, die onze fractie na bijna een jaar politieke crisis en bijna een half jaar formeren in meerderheid tot een positieve, althans tot een niet negatieve conclusie heeft gebracht. Dat een minderheid in de fractie tot een andere conclusie kwam, berust niet op een andere principiële stellingname maar op een andere beoordeling van de feiten, niet op een gebrek aan politieke wil, maar op een gebrek aan vertrouwen als gevolg van de gehele gevolgde procedure en van de uitlatingen daarna, bij voorbeeld van de premier: „toch ons kabinet”, en over het „zijlicht” waardoor de formatie hem ijlings moesten rectificeren. Uit dit alles komt een gezindheid naar voren, die deze leden van onze fractie onvoldoende vertrouwen geeft in het op die wijze gevormde kabinet, onvoldoende houvast aan de programformule en aan de conclusies van het pre-constituerend beraad, en onvoldoende verwachting ten aanzien van de uitvoering en toepassing ervan. Dit verschil in beoordeling heeft in elk geval met links-rechts of progressief-conservatief niets te maken. Ik begrijp de overwegingen en ik deel de twijfel. Maar ik laat ten slotte de uitkomst zelf zwaarder wegen dan de procedure die ertoe leidde. In elk geval mag het niet-ontraden niet worden uitgelegd als het alsnog instemmen met of legaliseren van de gevolgde formatieprocedure.

Wat betekent dit nu voor onze houding tegenover dit kabinet? Het kabinet is voor ons een extra-parlementair kabinet. Ik zou wel graag een duidelijke uitspraak horen van de heren Van Thijn, De Gaay Fortman en Van Mierlo, hoe zij dat voor hun fracties zien. Voor ons is dit kabinet in elk geval voluit extra-parlementair. Wij zullen het derhalve niet oppositioneel,

Aantjes

maar zakelijk-kritisch en constructief tegemoettreden, zijn daden beoordelend vanuit ons eigen program, in aanmerking nemend de actuele situatie, de reële alternatieven en de politieke omstandigheden.

Er is verschil in de positie van de drie christen-democratische fracties. De C.H.U. heeft in het geheel geen geestverwanten in het kabinet; al weet ik natuurlijk niet hoe de C.H.U. de bewindslieden van K.V.P. en A.R.P. ziet! De K.V.P. heeft meer invloed gehad op de keuze van haar representanten dan de A.R.P. Voor het overige kan voor de beoordeling van het beleid de positie mijns inziens voor alle drie gelijk zijn. Immers, met ons eigen program bedoel ik ook het door de fracties van K.V.P., A.R.P. en C.H.U. gezamenlijk opgestelde Program op Hoofdzaken dat mede aan het kabinetsbeleid ten grondslag zal liggen.

De extra-parlementaire opstelling ten aanzien van het kabinet geeft nieuwe mogelijkheden ten aanzien van het dualisme en een meer zinvol functioneren van het parlement. Dit is hard nodig. Gaarne zou ik bij deze gelegenheid de discussie met de Minister-President vervolgen die wij enige tijd gelden in ons gastcollege in Groningen zijn aangevangen over macht en onmacht van het parlement, want daarbij is dit dualisme ook aan de orde. Maar daarvoor ontbreekt nu helaas de tijd.

Bij deze nieuwe kans zal het parlement mijns inziens selectiever met zijn mogelijkheden moeten omspringen. Ik denk niet alleen aan moties; het is bekend hoe ik het gebruik dat de linkse partijen vooral in het parlementaire jaar 1971-1972 van dit instituut hebben gemaakt, verafschuw. De heer Van Thijn zal er nog wel eens aan terugdenken als hij de moties-Wiegel ontmoet.

Ik denk echter ook aan het individuele vragenrecht. Natuurlijk heeft iedereen door, dat het stelsel van schriftelijke vragen meer beoefend wordt wegens de aan het stellen der vragen verbonden publiciteit, dan vanwege de behoefte aan het antwoord. Om het instituut van schriftelijke vragen meer inhoud te geven, hebben de leden van onze fractie afgesproken dat door hen gestelde vragen als regel een vervolg zullen vinden in een aan het antwoord gewijde beschouwing in het weekblad van de A.R.P.

In dit debat heb ik mij vrijwel geheel willen beperken tot een beoordeling van de formatie en een verantwoording van het beleid van onze fractie daarin. Voor een volledig debat over het voorgenen kabinetsbeleid zijn de aanstaande algemene politieke en financiële beschouwingen, als de conceptbegroting 1974 voor ons ligt, het geschikte moment. Bepaald een voordeel lijkt mij te zijn, dat dit kabinet niet start met een gedetailleerd regeerakkoord. Het is opvallend dat het juist kabinetten met een zeer uitgewerkte akkoord waren, die ontijdig door gebrek aan innerlijke homogeniteit zijn bezweken, namelijk het kabinet-Marijnen in 1965 en het kabinet-Biesheuvel in het vorige jaar. Hoezeer wij ons bewust zijn, dat de ene combinatie andere compromissen vereist dan de andere en de ene coalitie door andere gevaren wordt bedreigd dan de andere, voor een breuk met het tot nu toe gevoerde beleid zal de A.R.-fractie niet te vinden zijn. Ik heb daar al enkele voorbeelden van genoemd.

Overigens moet men het ook niet voorstellen alsof zo'n ingrijpende beleidsverandering, zelfs al zou men die willen, ook mogelijk zou zijn. Eén der grootste gevaren voor het kabinet-Den Uyl schijnt mij erin gelegen te zijn dat ter linkerzijde die illusie wel is gewekt. Daar heeft ook de Minister-President aan meegedaan. Tegen beter weten in mijns inziens. Er is niemand, die de heer Den Uyl in deze Kamer zozeer voortdurend aan zijn „smalle marges” heeft herinnerd als ik. Het is mij niet ontgaan dat de heer Den Uyl zichzelf daarop ook des te sterker beriep, naarmate hij het Catshuis dichterbij taxeerde.

Die smalle marges zijn de realiteit. Dat is nu juist typerend voor de situatie waarin de parlementaire democratie met haar

uitsluitend minderheidspartijen in Nederland moet functioneren.

Hoe smal de marges zijn, blijkt ook wel uit de programma's. Ontegenzeggelijk is er een belangrijke mate van overeenstemming tussen het programma van de christen-democratische drie en van de linkse drie, maar hetzelfde kan worden gezegd van ons programma en dat van de V.V.D., en ook van het programma van de V.V.D. en dat van de P.v.d.A. Zelfs vind je daarin op bepaalde punten een verwantschap die hen beiden scheidt van de christen-democratie, bij voorbeeld in de opvatting over de abortus.

Daarmee zijn die smalle marges nog niet onbelangrijk geworden, maar men moet niet doen alsof 80 pct. overeenkomst en 20 pct. verschil – dat zijn, naar ik meen, de percentages van de heer Boersma – eigenlijk 20 pct. overeenstemming en 80 pct. verschil zouden zijn. Het zal ook wel blijken. Ik moet nog zien dat het beleid-Lubbers zo geheel anders zal zijn dan het beleid-Langman, of het beleid-De Gaay Fortman dan het beleid-Geertsema, het beleid-Van der Stoel dan het beleid-Schmelzer, het beleid-Pronk dan het beleid-Boertien. En dan zwijg ik maar over het beleid-Boersma of het beleid-Van Agt, zoals de toenmalige fractievoorzitter van de P.v.d.A. – u zult u dat herinneren, mijnheer de Voorzitter – bij de vorming van het kabinet-Cals zweeg over ingrijpende veranderingen in het beleid van de uit het kabinet-Marijnen overgegangene Ministers Luns en Biesheuvel.

De heer Drees (DS'70): Mijnheer de Voorzitter! De heer Aantjes zegt dat de heer Boersma hetzelfde beleid zal voortzetten, maar in de regeringsverklaring klonk iets door van de bestrijding van de inflatie. De heer Aantjes deelt mijn pessimistische visie.

De heer Aantjes (A.R.P.): Ik laat dit graag voor rekening van de heer Drees.

Ook uit de regeringsverklaring blijkt mijns inziens op tal van punten, tot mijn voldoening, dat er duidelijk sprake zal zijn van voortzetting van het tot nu toe gevoerde beleid. Ik denk aan het regionale beleid, aan het spreidingsbeleid, aan de tweede vormingsdag, aan het milieu en aan het beleid ten aanzien van de zelfstandigen. Het laatste is voor ons een essentieel punt van regeringsbeleid uit de vorige periode, waarvan wij in de nieuwe situatie willen vasthouden.

Uit wat in de regeringsverklaring is gezegd over het integratiebeleid, de volksverzekering arbeidsongeschiktheid, de bijzondere aandacht voor de positie van het midden- en kleinbedrijf bij de stadsvernieuwing en het planologische beleid, de fiscale oudedagsvoorziening heb ik de indruk dat het ook gebeurt. Daarbij ga ik ervan uit dat de term „voortzetting van de uitvoering” inderdaad de verdere uitvoering van de oorspronkelijke opzet, ook in de fasering in de tijd, betekent.

Voor het overige is er nog zo weinig gekwantificeerd en wacht er nog zoveel op uitwerking – begrijpelijk overigens – in nota's, wetsontwerpen en de begroting voor 1974, dat het mij voor een zinvolle discussie beter lijkt die uitwerking af te wachten. Ook in deze regeringsverklaring ontbreekt op de gebruikelijke vraag, hoe alle wensen en voornemens zullen worden betaald, het gebruikelijke antwoord niet dat alle punten in hun financiële consequenties onderling zullen moeten worden afgewogen, dat de regels van een stringente begrotingsbeleid in acht zullen worden genomen en dat het kabinet een verantwoord financieel beheer wenst te voeren.

Over twee punten wil ik nu een opmerking maken. Het ontwikkelingsamenwerkingsbeleid zal mijns inziens pas goed kunnen worden beoordeeld als, ontdaan van percentages als blikvangers, het beleid van het vorige en dat van dit kabinet op vergelijkbare wijze naast elkaar worden gezet. Dan pas kan worden beoordeeld, of er materieel verschil is, en zo ja, hoe groot dat is. Ik hoop dat de toelichting op de begroting daarin een duidelijk inzicht zal geven.

Aantjes e. a.

Het kabinet zal er hoop ik, voor wat zijn beleid betreft, aan meewerken, dat zo snel mogelijk een einde wordt gemaakt aan zenders die onwettig en met behulp van piratenmethoden functioneren.

De Minister-President heeft vanmorgen het kabinet getypeerd als een progressief kabinet. Ik zou hem willen vragen, eens een voorbeeld te noemen van een kabinet, dat zich heeft gepresenteerd als een conservatief kabinet. Dan kunnen wij wat zinniger praten over de inhoud in plaats van over de etiketten; ik kan er de zin niet van inzien.

Als ik het kabinet zou moeten typeren, zou ik het een kabinet tussen vrees en hoop willen noemen.

Vrees, dat de door de polarisatieleer opgeroepen geesten niet meer zullen kunnen worden bezworen.

Hoop, dat dit kabinet toch een brugfunctie zal vervullen en nieuwe verhoudingen zal inleiden.

Vrees, dat tóch weer zal worden geprobeerd, het Keerpunt een plaats te geven, die niet met de aanvaarde grondslag van het kabinetsbeleid overeenkomt.

Hoop, dat ook de premier zal staan voor de instemming, die hij met de verklaring van de formateurs daaromtrent heeft betuigd.

Vrees, dat de heer Den Uyl de moed zal missen, die hem reeds enkele keren op beslissende momenten ontbroken heeft in de afgelopen maanden: op het congres waar hij het op D'66 liet aankomen, op het partijbestuur waar hij uitriep dat er niet onderhandeld zou worden en dat het Keerpunt niet zou worden aangetast, en in zijn eerste commentaren na de formatie.

Hoop, dat de moed, die hij op de laatste partijraad toonde, blijvend zal zijn en dat hij in zijn ambt zal blijken ten volle te beschikken over de eigenschappen van bekwaamheid, integriteit en bezieling, waarmee zijn ambtsvoorganger hem bij de portefeuille-overdracht heeft gekenschetst.

Vrees, dat het kabinet de Kamer beslissingen zal trachten af te dwingen.

Hoop, dat het zijn kracht zal zoeken in de overtuiging door argumenten.

Hoop vooral, dat in het beleid de waarden herkenbaar zullen zijn, die wezenlijk zijn voor een christelijke politiek: de verantwoordelijkheid voor de ander, ook in wereldverband; echte solidariteit met de werkelijk zwakken; de vrede dienen, niet langs de weg van de macht, maar langs die van het recht. Ik ben dankbaar dat een man als prof. Kooijmans met zijn visie hierop, bereid is geweest als Staatssecretaris op te treden; een kabinet kan er blijkbaar toch zijn winst mee doen als een formateur de antirevolutionaire fractievoorzitter wél vooraf raadpleegt.

Hoop, dat aan de werkelijk zwakken naar de mate van hun zwakte en niet naar de mate van hun getal, recht zal worden gedaan.

Vrees, dat dit kabinet niet tegen de druk van bepaalde machtige, omvangrijke belangengroepen bestand zal blijken.

Hoop, dat de vruchten van het christelijk geloof dat dwars door partijpolitieke scheidslijnen heen voor bewindslieden van beide blokken de kracht voor hun leven en werk is, in het beleid zichtbaar zullen worden.

Het zal van het beleid van het kabinet zelf afhangen of de hoop zal worden teleurgesteld en de vrees bevestigd, dan wel of de vrees zal worden beschaamd en de hoop vervuld.

Voor het laatste krijgt dit kabinet van onze gehele fractie een reële en faire kans.

De heer **De Gaay Fortman** (P.P.R.): Mijnheer de Voorzitter! Het kabinet, dat wij vandaag verwelkomen, heeft zich niet gepresenteerd als een ploeg sterke mannen op wier komst Nederland al jaren heeft zitten wachten. Het heeft daarentegen de voorkeur gegeven aan een bescheiden opstelling. Niemand heeft het eigenlijk gewild, maar nu het er bij gebrek aan beter eenmaal zit, gaat het ervan maken wat ervan te maken valt.

De Gaay Fortman

De P.P.R.-fractie kan zich in deze presentatie goed vinden. Voor een juichstemming zijn er onvoldoende redenen en garanties. Het kabinet heeft geen program, maar een program-formule. Naast het progressieve program heeft het rekening te houden met het program van de christen-democraten. Deze beide groeperingen zijn niet van elkaar gebonden door middel van een programakkoord maar moeten het nog eens zien te worden op tal van wezenlijke punten, waarop zij in het verleden met elkaar van mening verschilden. In zoverre zien wij het kabinet dan ook als een **extraparlamenteair kabinet**. Onze politieke band met dit kabinet loopt over ons eigen program, onze eigen maatschappelijke inzichten en de uit de P.P.R. gevraagde bewindslieden, die daarvan evenals de fractie zoveel mogelijk willen verwezenlijken. Concrete afspraken hebben wij met dit kabinet niet gemaakt. Wel de algemeen politieke afspraak, dat wij de komende vier jaar niet tegen, maar met het kabinet politiek willen bedrijven. Wij zien de nieuwe Regering niet als een waterdichte garantie voor een beleid van maatschappijhervorming, maar wel als een aanvaardbare uitgangstelling daarvoor.

Die uitgangstelling willen wij daarom bewust in stand houden om onze strijd voor een andere koers in onze samenleving van daaruit zo goed mogelijk te kunnen voeren. Mijn fractie heeft niet voor dit kabinet gekozen, omdat nu eenmaal alles beter is dan de terugkeer van een rechts kabinet. Een rechts kabinet zie ik als een kabinet, dat zich om het vastlopen van onze maatschappij als geheel maar weinig zorgen maakt, zolang er nog vele individuen zijn die kans zien een bevredigende strijd voor zichzelf te voeren. Ook zo'n kabinet biedt een uitgangstelling voor het bedrijven van radicaal-voorstrevende politiek. Ik doel hier niet op een soort Verelendings-theorie in de zin van „laat de oude samenleving eerst maar helemaal verrotten”. Wie zich daarop richt, zal nooit de kans krijgen op de puinhopen van die oude maatschappij ooit nog een nieuwe op te bouwen. Wat ik bedoel is, dat een rechts kabinet progressieve partijen een goede voedingsbodem verschaft voor verdergaande bewustwording met betrekking tot de radicale veranderingen die nodig zijn.

Zo heeft de toenemende lucht- en waterverontreiniging in het Rijnmondgebied de laatste jaren geleid tot een sterk toegenomen radicaal denken over de noodzaak van bewust ingrijpen van de overheid in het economisch leven ter wille van milieubehoud. Het huidige kabinet heeft zich vanmorgen gepresenteerd als een progressief kabinet. Voor het kabinetsbeleid zijn progressieve partijen medeverantwoordelijk. Zij kunnen daarom de komende jaren de bewustwording van de mensen over het reilen en zeilen van onze gemeenschap niet meer leiden vanuit het „u ziet toch wel dat het met het huidige beleid vastloopt, kiest voor een nieuw beleid!” Dat hebben de heren Andriessen en Aantjes goed beseft! De progressieve partijen zijn door hun medeverantwoordelijkheid voor de Regering in een moeilijker positie tegenover de basis gekomen. Het nieuwe beleid moet daarom nu uit de verf komen, terwijl er nog vele maatschappelijke structuren zijn, die ook de komende jaren tot onrecht en onvrede zullen blijven leiden. Op vele daarvan is de invloed van een Nederlandse regering maar beperkt, terwijl andere als gevolg van jaren van rechts beleid tot stand zijn gekomen en hervorming daarom ook weer een zaak van jaren zal zijn.

In die situatie bestaat het gevaar dat velen de hoop, dat er via de politiek nog iets veranderd kan worden, zullen opgeven. Daarom is het van wezenlijk belang, dat het kabinet erin slaagt de hoop levend te houden, de hoop dat, als een progressief beleid maar voldoende tijd krijgt en als bij de burgers zelf ook maar voldoende verandert, onze maatschappij toch een ander gezicht kan krijgen, een menselijker gezicht.

De politieke situatie in ons buurland België illustreert in dit opzicht welke risico's wij lopen. Daar zitten de als meest progressief bekend staande partijen, de Belgische Socialistische Partij en de Christelijke Volkspartij, in de regering, maar het kabinetsbeleid heeft onvoldoende hoop op maatschappelijke

De Gaay Fortman

vernieuwingen geboden. De onrust, die dan ontstaat aan de basis van de samenleving, is van veel ernstiger aard dan die, welke het gevolg is van het beleid van een rechts kabinet. Als ons nieuwe kabinet er niet in slaagt hoop te wekken en levend te houden op werkelijke vernieuwing, dan ontstaat er een maatschappelijke onrust die niet meer via de partijpolitiek gekanaliseerd kan worden. Daarmee wordt eerst recht de parlementaire democratie ondermijnd.

Het is vanwege deze risico's die wij lopen bij medeverantwoordelijkheid voor het regeringsbeleid, dat mijn fractie niet op het standpunt staat, dat alles beter is dan een rechts kabinet. Een progressief kabinet moet in zijn beleid echte hoop kunnen bieden op maatschappelijke hervorming. Ik wil opmerken, dat die hoop niet gewekt kan worden door veel te beloven. Dat geldt te meer voor beloften waarvan de verwezenlijking veel geld gaat kosten, terwijl in de huidige situatie iedere burger kan aanvoelen, dat de financieel-economische mogelijkheden maar beperkt zijn. De Minister-President heeft terecht benadrukt, dat de voortgaande inflatie de uitdrukking is van een voortdurende afwenteling van lasten en verantwoordelijkheden. Met name de belastingafwenteling neemt verontrustende vormen aan. Het gevolg is, dat de mogelijkheden van belastingverhoging zeer beperkt zijn. Het zijn immers met name de mensen die veel verdienen — de heer Wiegel heeft ons er nog eens op gewezen — die de hogere belastingen kunnen afwentelen in de vorm van hoge prijzen en tarieven en daarvan zijn de laagstbetaalden dan weer de dupe. Je zou een situatie moeten krijgen waarin afwenteling niet mogelijk is, maar dat vereist, zoals de belastingdeskundige Reugenbrink onlangs stelde in een interview in „Hervormd Nederland”, een absolute prijsstop, een absolute loonstop en een absolute dividendstop en hij achtte het twijfelachtig of je zo iets in Nederland ooit zou kunnen bereiken. Als je ervan uitgaat, dat het niet juist zou zijn te trachten enkele maatschappelijke prioriteiten te verleggen door middel van een concurrentie om de beperkte financiële ruimte, die tot nog grotere prijsinflatie zou leiden dan wij onder de voorgaande kabinetten al gekend hebben, dan rijst de vraag, wat een progressief kabinet nog aan kansen heeft om een nieuw beleid te verwezenlijken.

Er zijn hier twee wegen, die allebei begaan moeten worden. De eerste weg is het wijzigen van de maatschappelijke prioriteiten, zoals die in de verdeling van de rijksuitgaven tot uitdrukking komen. Wat dit betreft geeft de regeringsverklaring een eerste bevredigende aanzet. Uitgaven voor volksgezondheid, ontwikkelingssamenwerking, welzijnswerk en volkshuisvesting krijgen extra aandacht. De defensieuitgaven zullen niet zo snel behoeven te stijgen als het nationaal inkomen. Mijn fractie is het daarmee vanzelfsprekend eens. Wij hebben de gedachte, dat veiligheid gekocht kan worden door middel van de betaling van een premie van bij voorbeeld 3 pct. van het nationaal inkomen, altijd als absurd van de hand gewezen. Wel wijzen wij erop, dat verlaging van de defensieuitgaven voor ons niet slechts een kwestie van doelmatigheid is, van kwaliteit boven kwantiteit en dergelijke. Ook over een defensieapparaat van hoge kwaliteit, met een grote slagkracht zoals dat heet, maken wij ons ernstige zorgen. Wij leven nu in een tijd van politieke ontspanning. Door het akkoord om Berlijn en het verdrag tussen de beide Duitse staten zijn de ernstigste politieke spanningen in Europa weggenomen. In zo'n tijd van politieke ontspanning verwachten wij ook iets te zien van militaire ontspanning. Voor mijn fractie is daarom verlaging op zich zelf van de defensieuitgaven dan ook niet voldoende. Het gaat om een defensiebeleid, dat geïnspireerd wordt door een duidelijke visie op internationale ontwapening en ontspanning. Ik raak daarmee al aan de tweede weg, die het kabinet moet gaan in het levend houden van de hoop op maatschappelijke vernieuwing. De maatschappelijke ontwikkeling kan op vele punten gestuurd worden door beslissingen, die geen beslag leggen op de rijksuitgaven. Vaak zijn dat zelfs de meest wezenlijke hervormingen. Juist als men erkent dat

er een afschuwelijk afwentelingsproces plaatsvindt, waardoor vergroting van het overheidsaandeel in de totale bestedingen maar zeer geleidelijk kan geschieden, is de vraag des te klemmender wat wel gedaan kan worden om onze samenleving een meer menselijk gezicht te geven. Ik wil daarom het kabinetsbeleid beoordelen en onze verdergaande verwachtingen op tafel leggen ten aanzien van de vier hoofdpijlers van een beleid van maatschappijhervorming:

- beheersing en democratisering van de economische macht;
- milieubehoud;
- een maatschappelijk welzijnsbeleid;
- een vredespolitiek.

Op elk van deze terreinen laten wij ons leiden door een visie op lange termijn. Wij weten dat het perspectief, dat wij op lange termijn hebben, niet onmiddellijk kan worden omgezet in realiteit. Wij willen echter dat deze visie steeds kan spreken uit concrete politieke maatregelen. Uit het concrete overheidsbeleid moet een visie op lange termijn op een menselijker samenleving zijn af te lezen.

Allereerst kom ik dan aan de beheersing en democratisering van de economische macht. Ons perspectief is een samenleving waarin wij het economisch gebeuren kunnen leiden in plaats van erdoor geleid te worden, waarin niet arbeid in dienst staat van kapitaal, maar waarin kapitaal beschikbaar wordt gesteld aan arbeid, en waarin verdeling van het inkomen een zaak is voor de gemeenschap als geheel. Deze visie moet vertaald worden in maatregelen, gericht op de democratisering van het bedrijfsleven en een inkomenspolitiek. Wat het inkomensbeleid betreft, delen wij het standpunt van de Regering dat openbaarmaking van inkomens en vermogens een voorwaarde is voor het tot stand komen van rechtvaardiger verhoudingen. Ook het verdere pakket doelstellingen wat de Regering op dit punt op tafel heeft gelegd komt ons als zeer bevredigend en essentieel voor. In de psychologie van een inkomensbeleid past ook het vrijwillig verlagen van de inkomens van hoogbeloonde politieke functionarissen. Mijn fractie verwacht dat ook deze Kamer het over stappen in deze richting eens zal kunnen worden. Het doel van dergelijke vrijwillige stappen is niet zich boven de egoïstische tendensen in de maatschappij te stellen, maar juist in deze maatschappij te blijven staan en deze tendensen te beïnvloeden. Vanuit deze verlaging van de salarissen voor bewindslieden en kamerleden moet invloed worden uitgeoefend op inkomensverhoudingen in de ambtenarenwereld en vervolgens van daaruit op het bedrijfsleven. Wat de inkomenspolitiek betreft is het ten slotte van groot belang dat wij iets gaan doen aan het oneigenlijk gebruik van belastingen en de belastingfraude die, naar het oordeel van een belastingdeskundige als drs. Reugenbrink, dusdanige vormen heeft aangenomen dat het hoog tijd wordt dat wij daar eens iets aan gaan doen. Hij stelt:

„Maar dan kom je niet uit de voeten met een club die de zaak met fluwelen handschoenen aan wil pakken. Daar kom je alleen maar uit, wanneer je bereid bent een maatschappijvisie met vrij krachtige middelen door te zetten.”.

Die visie behelst onder meer dat belastingen geen weggegooid geld zijn, maar dat deze noodzakelijk zijn voor het scheppen van een leefbare gemeenschap. De heer Wiegel heeft zich vanmiddag op de borst geslagen en gezegd, dat V.V.D.-kiezers zelfs nog minder afkeer hebben van de belastingen dan kiezers van de Partij van de Arbeid. Ik begrijp dit precies. De kiezers van de Partij van de Arbeid zien dat er van hen wel loonbelasting wordt ingehouden en dat zij daar niets aan kunnen doen, terwijl de V.V.D.-kiezers allerlei mogelijkheden hebben, zoals declaraties, bonnetjes en afwentelingsprocedures, om er onderuit te komen. Het lijkt mij dat dit kabinet de aangewezen club ervoor is om het oneigenlijk gebruik van belastingfaciliteiten en het misbruik van de belastingvoorzieningen aan te pakken. Ook voor de democratisering van het bedrijfsleven is openbaarheid een dwingende voorwaarde. Ik

De Gaay Fortman

denk hierbij bij voorbeeld aan een volledige publicatieplicht voor besloten vennootschappen en aan openbaarmaking van gegevens betreffende de kapitaalvlucht.

Mijn fractie verheugt zich over de haast, die de Regering wil maken met de totstandkoming van vernieuwingen in structuur en bevoegdheden van de ondernemingsraad en het scheppen van faciliteiten voor het bedrijvenwerk. Die haast blijkt naar onze mening heel duidelijk uit het noemen van het jaar 1975. Wij zijn daar zeer gelukkig mee. Wel rijst bij ons de vraag, of de Regering in dezen haar beleid wil baseren op een SER-advies, of op eigen prioriteiten, daarbij vanzelfsprekend rekening houdende met een SER-advies. Bovendien dringen wij erop aan, dat in deze gehele kwestie ook de samenstelling van de raad van commissarissen wordt betrokken. Deelt de Regering onze mening – de Minister-President heeft het naar ik meen reeds in 1960 opgemerkt –, dat een uitsluitend op basis van coöptatie samengestelde raad van commissarissen niet aanvaardbaar is en dat in die raad in elk geval plaats moet zijn voor een commissaris-algemeen belang?

De fractie zal zelf verder werken aan initiatieven om te komen tot ingrijpende mogelijkheden van onderzoek van economische machtsverhoudingen en diep ingrijpende economische beslissingen.

De Watergate-affaire in Amerika geeft ons in zoverre reden, ons op de borst te slaan, dat van een inbraak van de K.V.P. met medeweten van de K.V.P.-ministers in het partijbureau van de P.P.R. geen sprake is geweest. Dit mag wel duidelijk worden vastgelegd, mijnheer de Voorzitter.

Maar anderzijds zijn wij jaloers op de mogelijkheden van de Amerikaanse senaat om getuigen te kunnen verplichten tot verschijnen en onder ede te kunnen verhoren. Dergelijke bevoegdheden zouden wij graag toegekend zien ook aan commissies uit ons parlement, als het gaat om een onderzoek naar zulke belangrijke beslissingen als bij voorbeeld fusies en sluitingen van grote bedrijven.

Wij begrijpen, dat gezien de moeilijke financieel-economische toestand het scheppen van betere garanties voor sociaal-economisch zwakkeren, een minimumjeugdloon, verbetering van de arbeidsvoorwaarden voor werkende jongeren, structurele wijziging van het wettelijk minimumloon e.d., enige tijd zal moeten kosten. Maar met des te meer reden dringen wij aan op spoed, wanneer het gaat om zaken, die geen beslag leggen op de overheidsfinanciën, zoals wettelijke waarborging van gelijke betaling van mannen en vrouwen, herziening van het ontslagrecht en een spoedige ratificatie van het Europees Sociaal Handvest, zodat ook in Nederland het stakingsrecht als grondrecht wordt erkend, zonder daarbij onderscheid te maken tussen ambtenaren en werknemers in het particuliere bedrijfsleven.

Ook verwachten wij nog dit jaar afhandeling van het wetsontwerp inzake strafbepalingen voor ambtenaren, zodat eindelijk ook deze discriminatie uit de wet zal zijn verdwenen. Het bekende argument, dat Nederland in zaken betreffende de democratisering van het bedrijfsleven niet voorop moet lopen, gaat hierbij allerminst op, omdat Nederland op dit terrein – ik zie de Minister van Justitie instemmend knikken – juist mijlen achterloopt bij zijn Europese partners.

Over de economische groei hebben wij ons tientallen jaren lang, vooral sinds de Tweede Wereldoorlog, alleen maar verheugd. Wij waren blij, als bleek, dat het nationale inkomen weer aanzienlijk was gegroeid en als het totale aantal auto's, televisietoestellen en het drankverbruik per hoofd van de bevolking weer was toegenomen. Wij knipten met vrolijke gezichten nieuwe linten door, als het ging om het openen van nieuwe fabrieken en wegen. Geleidelijk aan wordt echter ingezien, dat de groei een keerzijde heeft. De laatste tijd gaan steeds meer mensen beseffen, dat een land met 24- of 32-baans wegen, dat geleidelijk steeds meer uit beton gaat bestaan, en een energievoorziening die de mensheid blootstelt aan grote risico's, geen aantrekkelijk perspectief is.

Wij verheugen ons erover dat het kabinet wil komen tot een bewust milieubeheer, maar helaas – en dit is ook uit de regeringsverklaring gebleken – bestaat er nog verschil van inzicht over de vraag, hoe dit moet gebeuren. Het gevaar bestaat nu dat, terwijl wij discussiëren over de wijze waarop wij de economische groei op bepaalde punten een halt kunnen toeroepen, in diezelfde tijd het nemen van beslissingen doorgaat en wij worden geconfronteerd met voldongen feiten, zoals vernietiging van natuurgebieden en vergroting van allerhande risico's voor de bevolking. Pas als wij de moed hebben „neen” te zeggen tegen ons door de economische groei en een technologisch apparaat opgelegde beslissingen, omdat zij uit een oogpunt van maatschappelijk welzijn nu eenmaal onaanvaardbaar zijn, pas dan zullen in vele gevallen de aanvaardbare alternatieven te voorschijn komen. Er zit iets in ons systeem, waardoor die alternatieven niet tijdig worden geproduceerd. Dit is vooral ook een psychologische kwestie. De beslissingen van het kabinet met betrekking tot zulke zaken als de Oosterschelde en het afsnijden van de Waalbocht bij de Ooypolder gaan ver uit boven het onmiddellijk belang van die zaken zelf. Het open houden van de Oosterschelde en het behoud van de Ooypolder zullen in talloze gemeenten in ons land aan actiegroepen de hoop bieden dat ook daàr stukken natuur behouden kunnen worden en het land niet noodzakelijk van beton behoeft te worden.

Een bewust milieubeleid heeft ook consequenties voor de wijze van verplaatsing van personen en goederen. Het feit dat wij in onze steden dure openbare verkeersvoorzieningen hebben geschapen, die nu zo langzamerhand zijn opgebruikt zonder dat daarvoor de kosten in rekening zijn gebracht, moet ons leiden tot een verandering van richting in het vervoersbeleid. Niet het vervoer dat anderen overlast aandoet, moet gesubsidieerd worden, maar juist het maatschappelijk verantwoorde vervoer.

De groei van gemeenten wordt ongetwijfeld gestimuleerd door de wijze waarop de uitkeringen uit het Gemeentefonds plaatsvinden. Er zijn tal van voorbeelden te geven, waaruit blijkt, dat daardoor niet de meest optimale ordening van onze ruimte wordt bereikt. Uit een oogpunt van milieubeheer zijn daarom wijzigingen nodig met betrekking tot de hoogte en uitkeringswijze van het Gemeentefonds.

De regeringsverklaring biedt ons een duidelijke aanzet tot een maatschappelijk welzijnsbeleid. Mijn fractie is daarover verheugd. De Regering ziet in, dat materiële welvaart slechts een deel is van het maatschappelijk welzijn. Die visie maakt het noodzakelijk zeer nadrukkelijk tegenstuur te geven tegen de bestaande trend in onze schraperige maatschappij. De ontwikkeling in een land als de Verenigde Staten laat zien, dat een individualistisch streven naar welvaart ertoe leidt, dat die schraperige maatschappij wel gemakkelijk rijker kan worden, maar dat de vergroting van de materiële welvaart dan gepaard gaat met geestelijke en maatschappelijke verarming. De prestatie maatschappij van de heer Wiegel is in dit opzicht bepaald geen wenkend perspectief. Niet de prestatie, maar de mens zelf moet tot zijn recht komen. Dit betekent bij voorbeeld – ik sluit aan bij wat de heer Aantjes hierover heeft gezegd – dat mensen die niet economisch kunnen presteren, dat financieel en sociaal zwakke groepen, niet mogen worden beschouwd als de restposten van een prestatie maatschappij, die uit zich zelf geneigd is hen volledig te verwaarlozen, maar dat zij gelijkelij met anderen tot hun recht moeten kunnen komen.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Daarover zijn wij het volstrekt eens.

De heer **De Gaay Fortman** (P.P.R.): Streeft u bij voorbeeld ook een mentaliteitsverandering na bij uw stratenmaker?

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn het er volstrekt over eens dat degenen die door ouderdom, ziekte of door invaliditeit geen optimale prestatie kunnen le-

De Gaay Fortman

veren er uiteraard recht op hebben dat wij hen verzorgen, zodat zij ook behoorlijk kunnen leven.

De heer **De Gaay Fortman** (P.P.R.): Ja, maar door de wijze waarop u een aanhang verwerft in een tijd waarin wij het allemaal proberen, namelijk de verkiezingstijd

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Daar kunt u van meepraten.

De heer **De Gaay Fortman** (P.P.R.): Ja, ik heb toen ook met enig succes aanhang trachten te verwerven.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Knap werk!

De heer **De Gaay Fortman** (P.P.R.): Als u in zo'n tijd de nadruk legt op het economisch presteren van de mensen en het feit dat de V.V.D. er dan voor zal zorgen dat het niet wordt wegbelast, dat werkt u een zekere mentaliteitsverandering in ongunstige zin in de hand. Dan gaan mensen zich als volgt instellen: de gemeenschap als geheel zal wel niet zo veel gelukkiger worden, maar ik moet voor mij zelf zorgen dat ik er kom.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Hoe komt u daarbij? Onze opvatting is, dat als ieder voor zich een zo goed mogelijke prestatie levert, het dan ook met de maatschappij goed zal gaan. Dit is overigens in het geheel niet een opvatting die wij claimen voor het liberalisme. De socialistische bondskanselier van West-Duitsland heeft in zijn laatste regeringsverklaring precies dezelfde nadruk op het Leistungsprincipe gelegd.

De heer **De Gaay Fortman** (P.P.R.): U spreekt hier niet de Minister-President toe. Bij mij moet u ander geschut gebruiken.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Ik neem aan - de heer De Gaay Fortman spreekt hier namens de P.P.R. - dat een man als bondskanselier Brandt bij de geachte afgevaardigde toch wel enig gezag heeft.

De heer **De Gaay Fortman** (P.P.R.): Ja, in zijn Ostpolitiek.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): In de rest niet?

De heer **De Gaay Fortman** (P.P.R.): Niet noodzakelijk.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Dan zou ik de heer De Gaay Fortman willen adviseren om, evenals de Minister-President een keer heeft gedaan, een tijdje met de heer Brandt in de trein te gaan zitten. Dan wordt hij misschien ook overtuigd.

De heer **De Gaay Fortman** (P.P.R.): Ik wil de heer Wiegel wel nageven, mijnheer de Voorzitter, dat een man als zijn stratenmaker vast wel echt bestaat. Dit bestaan is ontkend. Het is een man tegen wie generaties lang is aangepreut en tegen wie is gezegd: Geef je hoop dat de maatschappij gelukkiger wordt maar op, ga wat overwerken, zorg ervoor, wat meer geld te krijgen, maar laat het dan niet wegbelasten. Het is de man waartegen vandaag de dag nog wordt aangepreut en gezegd: Een paar dubbeltjes loonsverhoging is toch meer waard dan een hele zak vol medezeggenschap.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Hoe komt u daarbij? Wat is dat voor een rare exegese? Een paar dubbeltjes loonsverhoging! Hoe komt u erbij? Wij zijn van opvatting, dat als iedereen hard werkt en zijn best doet, zich zelf en zijn kinderen vooruit probeert te helpen, dat dan niet alleen in het belang van de mensen zelf is, maar ook in het belang van de samenleving.

De heer **De Gaay Fortman** (P.P.R.): Wij wijzen in de eerste plaats op het belang van een gelukkiger maatschappij en

op het zich richten op het gelukkig maken van de gemeenschap.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Wij zijn het precies - wat het einddoel betreft - eens met de heer De Gaay Fortman, maar over de werkwijze zijn wij het oneens. Uiteraard hebben wij, wat de gelukkige samenleving betreft, precies hetzelfde voor ogen, alleen met andere wegen dan de heer De Gaay Fortman zegt.

De heer **De Gaay Fortman** (P.P.R.): En nu verheug ik mij erover, mijnheer de Voorzitter, dat het kabinet mijn visie over de weg deelt en niet die van de heer Wiegel.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Daarover heb ik niet zoveel zorgen, want gelukkig is het niet alleen het kabinet, dat bepaalt wat er gaat gebeuren, maar is het ook de meerderheid van de Kamer; daarvan hebben wij vanmiddag een aardig staaltje gezien!

De heer **Koekoek** (B.P.): Hoe meer mensen worden geactiveerd om voor zich zelf te werken en zoveel te presteren en te verdienen, dat zij zich kunnen redden, hoe meer geld blijft er over om die mensen te helpen waarover de heer De Gaay Fortman zich nu zorgen maakt. Wat dit betreft, is er een heel goede toekomst voor de politiek van de heer De Gaay Fortman als de heer Wiegel zijn zin krijgt.

De heer **De Gaay Fortman** (P.P.R.): Het geld mag van de heer Wiegel helaas niet worden wegbelast.

De heer **Koekoek** (B.P.): Als het wordt wegbelast, ben ik bang - de heer De Gaay Fortman zal dit met mij eens zijn - dat zij na zekere tijd (het kan kort of lang duren) ermee zullen ophouden. Dat hebt u ook gedaan.

De heer **De Gaay Fortman** (P.P.R.): Ik werk niet zo verschrikkelijk hard, maar ik ben er toch niet helemaal mee opgehouden.

De heer **Koekoek** (B.P.): Maar u hebt toch werk gedaan dat u ongeveer het dubbele opbracht dan toen u hier begon.

De heer **De Gaay Fortman** (P.P.R.): Ja, ik ben hier wel wat minder gaan verdienen, als u dat bedoelt. Had ik gehandeld naar de criteria van de heer Wiegel, dan was dat niet gebeurd.

Mijnheer de Voorzitter! De mentaliteitsveranderingen die het kabinet en onze fractie, in tegenstelling tot enige anderen, nastreven, kan de overheid niet zelf tot stand brengen, maar zij kan wel ruimte geven aan groepen in de samenleving, die zich bezighouden met het welzijnswerk vanuit een visie van solidariteit. Van deze Regering verwachten wij, dat zij alle ruimte zal geven voor experimenteren op het gebied van onderwijs, kunst, cultuur, stadsvernieuwing, volksontwikkeling en dergelijke. Wij verwelkomen de toezegging van een knelpuntennota die Regering en Kamer in staat zal stellen een verantwoorde richting te kiezen voor de harmonisatie van het gehele welzijnsbeleid. Wij dringen erop aan dat dit zal geschieden in een nieuw stuk wetgeving uitgaande van een basisrecht op welzijn.

Kunst en cultuur behoren in onze visie tot het wezen van de menselijke ontplooiing. Dit betekent dat toepassing van het profijtbeginsel op dat terrein de samenleving als zodanig schaadt. Noch de prestatie noch het individuele profijt moet centraal staan maar het maatschappelijk welzijn. Op het gebied van de sport betekent dit bij voorbeeld een prioriteitsverlegging van topsport naar basissport.

Mijn fractie steunt de principiële visie van het kabinet dat het onderwijs ten laste moet komen van de algemene middelen.

De Gaay Fortman

Ook hier moet de trend zijn dat wij ons verwijderen van toepassing van het profijtbeginsel en het daarmee verband houdende carrièreonderwijs. Wat dat betreft is de toon van de regeringsverklaring bijzonder hoopvol.

Ik hoop dat duidelijk is geworden dat voor ons een visie op de maatschappelijke ontwikkeling op langere termijn centraal staat. Als gevolg daarvan kennen wij grote betekenis toe aan de ontwikkeling van een nationaal wetenschapsbeleid. De prioriteiten in het wetenschappelijk onderzoek van vandaag bepalen in vergaande mate hoe onze maatschappij er in de toekomst uit zal zien. Onze zorg is dat er thans geen democratisch bepaalde prioriteiten van wetenschappelijk onderzoek zijn. Zonder andere punten van beleid ondergeschikt te willen verklaren, kunnen wij niet nalaten erop te wijzen dat onze aandacht zeer in het bijzonder gericht moet zijn op het stimuleren van onderzoek op het gebied van de energievoorziening en het energieverbruik. Daarbij moet het verwijderen van nadelige gevolgen van het gebruik van kernenergie en de ontwikkeling van andere vormen van energieopwekking zoals zonne-energie centraal staan. Een beslissing van de Regering, dat geen nieuwe kernenergiecentrales gebouwd mogen worden voor de zeer nijpende veiligheidsproblemen die daarmee samenhangen zijn opgelost, zou dergelijk onderzoek zeer stimuleren. Wij verwachten dat de Regering ook zal trachten vat te krijgen op het wetenschappelijk onderzoek dat in het bedrijfsleven wordt verricht. Op z'n minst zal bevorderd moeten worden dat elk wetenschappelijk werker, zo hij dat wenst, inzicht wordt gegeven omtrent de plaats van zijn onderzoek in het groter geheel en omtrent de motieven die aan het onderzoek ten grondslag liggen.

Ook op het gebied van de volksgezondheid is een verschuiving van prioriteiten dringend noodzakelijk. Vergroting van de mogelijkheden van gezondheidszorg buiten de ziekenhuizen zal betaald moeten worden uit de besparingen die in het ziekenhuiswezen zelf bewerkstelligd kunnen worden. Een bevolkingsonderzoek naar hart- en vaatziekten komt ons in dit verband als zeer urgent voor.

Alvorens het terrein van het welzijnsbeleid te verlaten wil ik nog opmerken dat mijn fractie zeer gelukkig is dat de PPR-ministers terecht zijn gekomen op terreinen waarop beleidsomgevingen zo dringend noodzakelijk zijn als het geval is bij Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en Wetenschapsbeleid.

Mijnheer de Voorzitter! De gevaarlijkste ontwikkelingen doen zich voor in de internationale politiek. Een voortgang van de bewapeningswedloop kan menselijkerwijs gesproken alleen maar uitlopen op een allesvernietigende oorlog. Uit de regeringsverklaring blijkt naar de mening van mijn fractie onvoldoende besef van de noodzaak de huidige trend van opvoering van de bewapening te doorbreken. Het beleid blijft gericht op overleg over ontwapening. Dit is niet voldoende. Overleg over ontwapening en toename van de bewapening zijn de afgelopen tientallen jaren hand in hand gegaan. Wat is de reactie van de Regering op de brief van tientallen vooraanstaande polemologen waarin gesteld wordt dat een even graduele als principiële beleidsomgeving noodzakelijk is? Hoe trachten wij geleidelijk aan een einde te maken aan de doodgevaarlijke kernwapenstrategie van de NAVO? Een regering die het NAVO-lidmaatschap beziet in het licht van het streven naar veiligheid en ontspanning terwijl het huidige NAVO-beleid zoveel onveiligheid meebrengt en ook de ontspanning in allerlei opzichten niet bevordert, moet hieraan toch intensieve aandacht geven. In dit verband acht mijn fractie het neen zeggen tegen de ons opgedrongen vervanging van de Honest John door de Lance-raket een essentieel begin van een nieuw beleid. Wat wordt overigens gedaan om te komen tot verwijdering van de kernwapens uit Europa? Voor het zich bevinden hiervan in Europa is het Westen in eerste instantie verantwoordelijk.

Ik weet dat de Minister van Buitenlandse Zaken oprecht een denuclearisatie van Europa nastreeft. Zal die gewenste denuclearisatie echter bij de MBFR-onderhandelingen wel aan

de orde worden gesteld? Zo ja, zou het dan niet krankzinnig zijn op die onderhandelingen al vooruit te lopen door de vervanging van de Honest John? Dit is overigens een naam voor een atoomkop die wij als sick joke bestempelen. Mijn fractie zou wensen dat, als de Regering het nog nodig acht over het nut van verklaringen van NAVO- en Warschaupact de kernwapens niet als eerste te gebruiken advies in te winnen, naast het Nederlands Instituut voor Vredesvraagstukken in elk geval ook het Polemologisch Instituut van professor Röling in de adviesaanvraag zal worden betrokken. Overigens hebben al vrijwel alle vredesorganisaties in ons land doen weten een non-first-use-verklaring dringend noodzakelijk te achten. Wij nemen voorts aan dat de afwijzing van de Europese kernmacht ook betrekking heeft op het gebruik van dit idee als onderhandelingsobject. De afwijzing door de Regering van kernproeven moet leiden tot een krachtig protest tegen de voorgenomen Franse kernexplosies.

Wat het verdragsgebied van de NAVO betreft zou ik de woorden willen onderstrepen van kapitein Pappas, de commandant van de Griekse torpedobootjager, die vorige week weigerde nog langer deel te nemen aan een NAVO-oefening. Kapitein Pappas zei: „De verdediging van de zuidflank van de NAVO is gebaseerd op de corruptie en catastrofe van een regime dat geleid wordt door zich zelf zoekende militairen”. Het is te hopen dat secretaris-generaal Luns de uitlating van deze aan de NAVO zo trouwe en nog steeds trouw gebleven officier – hij heeft uitdrukkelijk verklaard dat hij trouw wenste te blijven aan de NAVO – over de situatie in zijn eigen land nu eens niet zal beschouwen als de selectieve verontwaardiging van een linkse extremist die zich met andermans zaken bemoeit en zijn woorden ter harte zal nemen.

De geleidelijke doorbreking van de kernwapenstrategie moet, zo schreven ook de polemologen, gepaard gaan met de geleidelijke opbouw van een nieuw beleid, een beleid dat met de term „sociale verdediging” kan worden samengevat. Gaat de Regering iets doen aan studie op dit terrein? De aangekondigde beleidsomgevingen op het gebied van de ontwikkelings-samenwerking juicht mijn fractie van harte toe. De hulp aan bevrijdingsbewegingen is alleen al daarom zo belangrijk, omdat die laat zien dat wij onze hulp slechts zien als een complement op de pogingen vanuit de derde wereld zelf om aan toenemende verpaupering en sociaal en economisch onrecht te ontsnappen. In de internationale politiek hebben kleine naties als de onze een eigen taak. Niet omdat zij beter zijn, ethischer of verantwoordelijker. Neen, maar omdat zij door de grotere mate van overzichtelijkheid van hun eigen samenleving gemakkelijker kunnen bijdragen aan en het zicht kunnen behouden op de ontwikkeling van menselijke structuren. In het veiligheids- en ontwikkelingsbeleid moet ons land zelfstandig gaan denken ten opzichte van de supermachten en eigen initiatieven nemen voor de bevordering van recht en vrede. Ook in dit opzicht, ook op het terrein van de vredespolitiek, heeft de komst van dit kabinet hoop gewekt in de harten van vele veront-rusten. Die hoop mag niet beschaamd worden.

Ten slotte wil ik nog enige opmerkingen maken over onze bezigheden in het afgelopen halfjaar. Ik heb gemerkt, dat bij velen – daar mogen we sinds vanmiddag ook de heer Wiegel toe rekenen – de mening leeft, dat de politici de tijd van kabinetsformatie hebben gebruikt om buiten de kiezers om hun spel van konkelfoezen, sjoemelen, sjacheren en geheime afspraakjes maken te spelen, want, zo zei de heer Wiegel, „jullie hebben toch niet al die tijd zitten klaverjassen, jullie hebben toch niet steeds stilgezeten?” Welnu, wij hebben al die tijd wel stilgezeten. Er is onnoemelijk veel vergaderd zonder tot besluiten te komen of er is vergaderd met het oogmerk, reeds genomen besluiten weer terug te draaien. Er werden wekelijks deuren dichtgegooid, die dan in nog meer weken geleidelijk weer moesten worden opgeduwd. Ik heb in dat verband wel het woord „kruidenierspolitiek” gebruikt en ik moet mededelen, dat nauwelijks nadat ik dat had gedaan, er een hoofdar-tikel verscheen in de „Christelijke Kruidenier”, waarin mij

De Gaay Fortman

werd gevraagd kruideniers in het vervolg niet meer te beleiden door hen met fractievoorzitters te vergelijken. De tijd van krenten wegen was bij hen al lang voorbij, zo zeiden ze.

Voor het werk van de heren Ruppert en Burger, alsmede voor dat van de heren Van Agt en Albada heeft mijn fractie veel waardering. Van hen ging een voortdurende pressie uit om snel tot besluitvorming te komen. Maar zij hebben dagen, weken en zelfs maanden moeten wachten. De vraag is, waardoor dat kwam. Waardoor hebben wij zes maanden stilgezeten?

Het antwoord is, dat de verkiezingsuitslag een verandering van coalitie noodzakelijk maakte. In onze partijverhoudingen presenteren meerderheden zich nog niet vanzelf, maar moeten zij in de formatietijd na de verkiezingen gevonden worden. Bessend daarvoor was tot nu toe een beslissing van de christen-democratische partijen met welke partners zij wensten te regeren. Het bijzondere van de verkiezingsuitslag van 29 november vorig jaar was evenwel dat die voor een terugkeer van een coalitie van de christen-democraten met V.V.D. en DS'70 een eenheid vereiste die niet aanwezig was. Wilden zij een kabinet vormen dat een hele periode van vier jaar zou kunnen regeren, dan waren de formateurs aangewezen op een samenwerkingsvorm van progressieven en christen-democraten. Het stond vanaf het begin al vast dat gezien de onder vorige kabinetten ontstane kloven tussen beide groeperingen – ik noem slechts als voorbeeld de vergrote toepassing van het profijt-beginsel en de extra aandacht voor defensie ten koste van onderwijs en welzijnswerk – er slechts op extraparlamentaire wijze, dat wil zeggen zonder de groeperingen door onderhandelingen, door een programmakkoord aan elkaar te binden, uit was te komen. Maar omdat de meeste partijen de mogelijkheid van een dergelijke oplossing niet aan hun kiezers hadden voorgehouden, heeft het ons zo ontzaglijk veel tijd gekost die oplossing eruit te krijgen.

Bij alle gepraat over kiezersbedrog – het is vandaag weer gebeurd – moet gezegd worden dat de heren Ruppert, Burger, Van Agt en Albada slechts als zaakwaarnemers van de kiezers zijn opgetreden. De kiezers hadden nu eenmaal slechts deze oplossing mogelijk gemaakt. Dat de kiezers daarvan zelf van tevoren weinig benul hadden, ligt èn aan de partijen èn aan ons staatkundig bestel.

Wat de partijen betreft, wij zullen allen beter moeten overwegen – deze les kunnen wij uit het stilzitten van de afgelopen zes maanden trekken – op welke wijze wij ons voor de verkiezingen presenteren. In dit verband moet gezegd worden dat het woord „kiezersbelofte” op een misverstand berust. Partijen kunnen nooit meer beloven dan hun inzet; wat waar gemaakt kan worden hangt af van de gehele verkiezingsuitslag èn van de medewerking van verschillende maatschappelijke groepen. Maar partijen moeten wel zorgvuldig nagaan of bij punten waarop zij hun inzet beloven de kans wel groot is dat zij daar werkelijk voor kunnen gaan staan. Zo was het een grote fout van de heer Wiegel het stemmen op de V.V.D. te koppelen aan de leuze: Den Uyl nooit in het Catshuis. Ik heb er vanmiddag al even met hem over gesproken.

De heer Wiegel (V.V.D.): Wie?

De heer De Gaay Fortman (P.P.R.): Wij weten allemaal, dat het verband in de praktijk precies omgekeerd heeft gelegen. Door de agressieve wijze en negatieve manier, waarop de heer Wiegel het stemmen op de V.V.D. koppelde aan „Den Uyl nooit in het Catshuis”, heeft hij bereikt, dat niemand meer met hem te maken wilde hebben en de heer Den Uyl in het Catshuis kwam.

De heer Wiegel (V.V.D.): Ik begrijp, dat dank zij onze campagne wij erin zijn geslaagd dit tableau de la troupe . . . .

De heer De Gaay Fortman (P.P.R.): Dat heeft hiertoe in aanzienlijke mate bijgedragen.

De heer Wiegel (V.V.D.): Wij presteren dan toch meer dan wij denken.

De heer De Gaay Fortman (P.P.R.): U bent inderdaad degene, die het meest een kiezersbelofte heeft geschonden, als wij het dan toch over kiezersbeloften hebben.

De heer Wiegel (V.V.D.): Dat is nu een beetje . . . .

De heer De Gaay Fortman (P.P.R.): „Den Uyl nooit in het Catshuis” en daar zit mijnheer Den Uyl!

De heer Wiegel (V.V.D.): Ik heb gezegd: Houdt de heer Den Uyl uit het Catshuis. Door die leuze – misschien ook wel als gevolg van enkele andere leuzen – hebben wij een aantal kiezers achter ons gekregen. Dat de heer Den Uyl thans achter de tafel zit, is niet direct mijn schuld, maar is een gevolg van het feit, dat u met de confessionelen bent gaan praten en dat de confessionelen uiteindelijk bereid waren om mede op uw voorwaarden mee te gaan doen.

De heer De Gaay Fortman (P.P.R.): Uw leuze heeft voor een aantal kiezers wel wervend gewerkt, maar in de Nederlandse politiek, die coalitievorming noodzakelijk maakt, heeft u zich door de manier, waarop u het speelde, nogal geïsoleerd. U heeft het op uw congres doen voorkomen, alsof alleen de progressieve partijen in de formatietijd aan het praten waren. Er is echter een tijd geweest, waarin u ook praatte. Nauwelijks was u uitgepraat, of u zei over uw vrienden, dat u niet met een blinddoek om, het ravijn in wilde springen en geen blanco cheque af wilde geven aan onkredietwaardigen. Toen gingen er weer twee weken voorbij en toen zei u, dat u serieus met hen binnen enkele weken weer een kabinet wilde vormen. Daarover hebben velen zich verbaasd.

De heer Wiegel (V.V.D.): Ik kan mij best voorstellen, dat zulks het geval is. Wanneer je met elkaar – ik neem aan, dat de heer De Gaay Fortman dit begrijpelijk vindt – probeert een kabinet te vormen, dan wil je natuurlijk wel weten, waar je met elkaar aan toe bent. Namens mijn fractie heb ik enkele garanties gevraagd; die kon ik niet krijgen. Dat betekende, dat de samenwerking daardoor is mislukt.

U bent daarna met de K.V.P. en de A.R.P. wel gaan praten over de inhoud van het beleid. U bent het eens geworden; u bent een stap verder gekomen dan wij. U bent erin geslaagd, wat wij niet hebben behaald. Wat krijgt u nu, nu u het eens bent geworden op belangrijke punten van uw program? Zowel de K.V.P. als de A.R.P. hebben al laten horen, dat zij niets te maken hebben met „Keerpunt 1972”. U hebt uw zekerheden gekregen, maar u krijgt uw zin niet.

De heer De Gaay Fortman (P.P.R.): Op die houding kom ik nog terug. Ik had het over uw beleid en over de mensen, met wie u zo serieus tot overeenstemming wilde komen, met wie u zo graag wilde regeren. U hebt dezen in het openbaar gekenschetst als een soort ravijn van de Nederlandse politiek en als „onkredietwaardigen”. Het resultaat is, dat hier de heer Den Uyl zit.

De heer Wiegel (V.V.D.): Het uiteindelijk resultaat zou – uw partijgenoot de heer Faas (oud-parlementair redacteur van „De Volkskrant”) citerend – er wel eens toe kunnen leiden, dat juist uw partij bij de komende verkiezingen een dikke klap zou kunnen krijgen.

De heer De Gaay Fortman (P.P.R.): Laten wij dat rustig afwachten.

De heer Wiegel (V.V.D.): Dat wacht ik zeker graag af.

De Gaay Fortman

De heer **De Gaay Fortman** (P.P.R.): Wij gaan er volgend jaar graag met u tegenaan.

De heer **Wiegel** (V.V.D.): Dat doe ik zeer gaarne, zeker met de heer De Gaay Fortman. Hij heeft een uitstekende campagne gevoerd; hij heeft gewonnen. Wij moeten zien wat uiteindelijk de kiezers beslissen. Als ik nu kan constateren, dat op hoofdpunten van beleid K.V.P. en A.R.P. al zeggen: U krijgt uw zin niet, dan hebt u een dikke kans - ik zal proberen dit uiteraard zo duidelijk mogelijk uiteen te zetten; u moet dan maar proberen in de verdediging te gaan - dat u uiteindelijk de kous op de kop krijgt.

De heer **De Gaay Fortman** (P.P.R.): Ik geef de heer **Wiegel** graag het laatste woord.

Mijnheer de Voorzitter! Het stilzitten van de afgelopen maanden ligt niet alleen aan de partijen, maar ook aan ons staatkundig bestel. Voor politici is de verleiding groot, de publieke opinie na te galmen met de uitroep: Zo'n formatie mag nooit meer voorkomen!

Het geweeklaag zal ook deze dagen wel niet van de lucht zijn. Wij hebben er al een voorproef van gehad. Wat dit in de praktijk waard is, zal blijken, als de beloofde nota over de grondwetsherziening aan de orde komt. Wij willen best aanvaarden, dat een gekozen formateur er niet precies zo uitkomt als in ons program staat omschreven, maar wij zullen bij gelegenheid van de bespreking van die nota alle partijen wel herinneren aan wat zij gezegd hebben over „zo'n formatie, die nooit meer voor mag komen”.

Als het voortaan anders moet gebeuren, moeten wij niet alleen tot andere staatkundige verhoudingen komen, maar ook tot andere partijverhoudingen. Wij hebben nu gemerkt welk een pijnlijke operatie een verandering van coalitie met zich brengt. Ik ontken niet, dat de afgelopen maanden een pijnlijke operatie betroffen. Wie de heren Aantjes, Andriessen, Van Thijn en mij heeft gehoord, moet constateren, dat het een pijnlijke operatie was. Verandering van coalitie is in Nederland gelukkig vandaag geen eenvoudige zaak meer.

De heer **Wiegel** kan zich eraan spiegelen. Wil hij het nog meemaken dat er opnieuw een rechtse regering komt, dan zal er heel wat partijpolitieke reorganisatie ter rechter zijde tot stand moeten worden gebracht.

Intussen vraagt de huidige coalitie van mijn partij dat wij bereid zijn met het kabinet en ook met de fracties van K.V.P. en A.R.P. tot parlementaire besluitvorming te komen.

Ik wil hier uitdrukkelijk stellen dat mijn fractie deze noodzaak tot compromisvorming aanvaardt. Maar dat het sluiten van compromissen op zichzelf nodig is, maakt nog niet ieder compromis als zodanig aanvaardbaar. Mijn fractie heeft zich voorgenomen compromissen in geen geval te verkopen als ideale beslissingen en van het proces van compromisvorming zoveel mogelijk openlijk verantwoording af te leggen.

Wij hebben te aanvaarden dat de christen-democraten op tal van punten minder hard wensen te lopen dan wij noodzakelijk achten. Zoals wij voor onze haast om tot maatschappijhervorming te komen goede redenen hebben, zo hebben centropartijen hun redenen om te willen afremmen. De heer **Andriessen** heeft vanmiddag een lofrede gehouden over de centropartijen en hun nut voor onze maatschappij. Hij heeft zijn redenen. Wij hebben de onze om haast te maken met maatschappijhervorming. Dat moet dan vervolgens in alle eerlijkheid uitgevochten worden, terwijl de kiezers geregeld de kans krijgen over de onderlinge krachtsverhoudingen te beslissen. Maar wij hebben wel bezwaar tegen centropartijen als zij trachten extra politieke macht te verwerven door links en rechts tegen elkaar uit te spelen. Ik moet zeggen, dat ik in de redevoeringen van de heren Aantjes en Andriessen toch zoiets heb beluisterd. Wie ministers heeft geleverd voor het extra-parlementaire kabinet dat voor ons zit heeft daarmee de plicht op zich genomen te trachten binnen de kamergroep die

De Gaay Fortman e. a.

geestverwanten in het kabinet heeft tot overeenstemming te komen. Als de heer Aantjes van ons vraagt om niet te zeggen: Keerpunt '72 en niets anders, moet hij van zijn kant niet zeggen: Ik werk daar niet aan mee; men kan op mij niet rekenen. Die houding moeten wij niet aannemen binnen de kamergroep, die geestverwanten in het kabinet heeft. Aan hun verantwoordelijkheid mogen de middenpartijen die regeringsverantwoordelijkheid dragen zich niet onttrekken door uitvluchten als „zakelijke beoordeling”. Is er iemand in deze Kamer die van plan is het kabinet onzakelijk te beoordelen? Zo niet, laten wij dan afspreken deze term niet meer te gebruiken. Het komt aan op onze politieke beoordeling ofwel de vraag of wij met of tegen dit kabinet politiek willen bedrijven.

Een regeringsverklaring, mijnheer de Voorzitter, bevat noodgedwongen een opsomming van zaken die het kabinet „ten spoedigste” hoopt te verwezenlijken of waarop het zich „nader zal beraden”. Maar het klimaat waarin het kabinet regeert wordt vooral bepaald door zijn concrete beleidsdaden. Het verheugt mijn fractie dat het kabinet in zijn eerste weken al heeft duidelijk gemaakt dat er een nieuwe wind door Nederland is gaan waaien. Die nieuwe wind komt ons toch ook tegemoet uit de rede van de Minister-President, waaruit blijkt dat Nederland vanuit een andere mentaliteit en met vooropstelling van andere prioriteiten bestuurd zal worden.

De heer **Bakker** (C.P.N.): Mijnheer de Voorzitter! De kabinetscrisis heeft lang geduurd; dat is waar. Maar zoiets unieks als sommigen ervan willen maken is dat nu ook weer niet. Evenmin is het nodig, zoals de heer Den Uyl heeft gedaan, om te suggereren dat zich hier de Achilleshiel van het staatsbestel wel eens zou kunnen bevinden.

Het opmerkelijke is juist, dat het één van de vele is op dit ogenblik, dat kabinet- en partijcrisis - niemand zal het verband daartussen ontkennen - op dit ogenblik aan de orde van de dag zijn in vrijwel de hele kapitalistische wereld. Men hoeft maar naar België, Frankrijk, Italië, Duitsland en niet in de laatste plaats naar de Verenigde Staten te kijken. De politieke crisis die hier in Nederland cijfermatig in de verkiezingsnederlaag van rechts tot uitdrukking is gekomen, heeft een veel wijder verband en hangt samen met de schoksgewijze ontwikkelingen van de laatste tijd, de zich snel voltrekkende internationale verschuivingen in macht en alle materiële, politieke en geestelijke problemen die daarmee nu eenmaal samenhangen.

Het is tegenwoordig mode, de wereldproblematiek ongeveer te verengen tot de stelling, dat er te veel van het aardgas en te weinig van de pil gebruik wordt gemaakt. De echo daarvan is, hoewel minder dan wij oorspronkelijk verwachtten, ook bij de heer Den Uyl te horen geweest. Dit is echter óf een vertekening van óf een vlucht voor de werkelijkheid. De werkelijkheid is dat het kapitalistische systeem een verscherpte algemene crisis doormaakt, doordat het steeds duidelijker botst met de wezenlijke belangen van de volkeren en doordat het vanuit zijn aard steeds nieuwe tegenstellingen en steeds nieuwe onoplosbare problemen schept.

Ik wil in een notedop - meer kan het niet zijn, mijnheer de Voorzitter - de hoofdtrekken van de hedendaagse ontwikkeling aangeven, zowel omdat enige analyse van de internationale verhoudingen en spanningen in de rede van de heer Den Uyl volstrekt heeft ontbroken, als omdat zij in zich de aanwijzing inhouden voor een wezenlijk progressieve Nederlandse politiek. Die hoofdfeiten zijn onder meer, dat Amerika zijn overheersende na-oorlogse economische machtsposities ziet aangevreten en wel allereerst door de tegenstanders van weleer, namelijk Duitsland en Japan; dat deze scherp toegenomen economische rivaliteit, waarin industriële en financiële giganten een groeiende rol spelen, onvermijdelijk een zwaarder gewicht gaat geven aan de onderlinge militaire machtsposities en daarmee aan de hefboom daarvan, de beschikkingsmacht over kernwapens.

Bakker

Eén van de verdere hoofdfactoren in de internationale verschuiving in de machtsposities is de recente ontwikkeling in Azië. De Amerikaanse nederlaag in Vietnam en de afgedwongen erkenning van de rol van China. Het is overigens merkwaardig, dat de heer Den Uyl bij de opsomming van de positieve internationale factoren juist die nederlaag van Amerika in Vietnam niet heeft genoemd.

Met die verschuivingen hangen andere grote vraagstukken samen: de technologische ontwikkeling, de invloed daarvan op het materiële en geestelijke leven, de strijd voor nationale zelfstandigheid en democratie, onderwijs- en ontwikkelingsstromen en niet te vergeten, de exponentiële groei van het morele verval van de heersende klasse.

Nederland, dat nu eenmaal niet collectief op klompen tulpebollen inplant, maakt van dit proces deel uit. Het vergaan van de bourgeoiswereld komt hier niet meer vijftig jaar later, wellicht zelfs eerder.

Onze zogenaamde leidende kringen, eertijds de trouwste vazallen van Washington, berekenen steeds meer hun prijzen in D-marken. Er opereren hier mammoetconcerns als staten in en over de grenzen van de staat, die hun eigen binnenlandse, buitenlandse en valutapolitiek bedrijven en die aan het land als zodanig trachten op te dringen. Nederland is nu eenmaal een kruispunt van wegen, daarmee een brandpunt van de groeiende tegenstellingen, een seismograaf voor internationale trillingen. Dat geldt ook voor het volk van Nederland. Dat hebben zowel de demonstratie tegen de voorgenomen vrijlating van de drie van Breda als bovenal de grote Vietnam-manifestaties van de afgelopen jaarwisseling bewezen.

Dat alles werkt door in de politieke partijen en dus ook in een kabinetsformatie. Daarom is het onjuist om naar die formatie te gaan zitten kijken alsof men achter Artis-tralies een onwezenlijk en uniek fenomeen beziet. Het is belachelijk om met een verontschuldigende knipoog naar Straussisten of Gaulisten de schuld op het kiesstelsel te schuiven.

Het bestaande kiesstelsel heeft juist de verdienste dat het beter en sneller veranderingen registreert dan elders in de wereld het geval is – denk aan de Verenigde Staten, denk aan Frankrijk, de geliefde voorbeelden van de heer Gruijters – en dat daardoor dat stelsel meer invloed van de kiezers op de regeringsvorming biedt dan die andere stelsels. Het lijkt ons dat de Minister-President dat maar eens moet bedenken als hij zijn nota over Grondwet- en Kieswetveranderingen laat schrijven. Wij hebben hier geen stelsel nodig met een regeringsleider die in de grootste schandalen kan worden verwickeld, maar onaanastbaar is omdat hij zogenaamd direct door het volk is gekozen. Wij hebben ook geen districtenstelsel nodig om de partij van de heren Van Agt en Andriessen met kunstgrepen in staat te stellen hun nederlagen getalsmatig in het parlement ongedaan te maken. Een kabinet dat met zeteldiefstal en frustrering van het parlement zou proberen de pijnlijke kanten van de politieke crisis weg te zalven zou daarbij van onze kant op een onverzoenlijke tegenstand stuiten.

De tegenstellingen binnen het systeem mogen dan scherpe vormen aannemen, de vorm van valuta-oorlog, van handelsoorlog, de militaire meningsverschillen mogen daarbij steeds meer op de voorgrond komen te staan, het kapitalisme zou zichzelf verloochenen, als het niet zou trachten tegenover de volkeren deze tegenstellingen te maskeren om ze juist op kosten van diezelfde volkeren en van hun veiligheid uit te vechten. Wij hebben dat in de afgelopen jaren in ons eigen land aan den lijve kunnen ondervinden. De internationale concurrentiestrijd moest door de loon- en salaristrekken worden bekostigd met inflatie, met nul-lijn en met bedrijfssluitingen. De bewapeningsuitgaven, die niet de veiligheid maar de onveiligheid hebben bevorderd, en die alleen al onder de kabinetten-De Jong en Biesheuvel met 2 mld. per jaar zijn toegesloten, zijn bekostigd door middel van belastingverhoging, bezuiniging waar bezuiniging ontoelaatbaar was en weer inflatie.

De gevolgen van het slopende karakter van de moderne productie worden betaald via het opdrijven van sociale premies,

de lasten van de vervuiling worden op de vervuilden afgewenteld. Bij de toeneming van het verzet daartegen werden de plannen tot stakingsverbod en kiesrechtvervalsing gelanceerd.

De kabinetten van de heren De Jong en Biesheuvel waren de meest pure uitdrukking van dit streven. Men denke slechts, ter eenvoudige illustratie, aan de wijze, waarop beide Ministers van Financiën van deze kabinetten ten aanzien van de grote valutaspeculaties tijdens de laatste monetaire crisis, waarbij werkelijk gigantische bedragen van de belastingbetalers zijn overgeheveld naar de kassen van de grote concerns, deden alsof dat uiterst respectabele bedrijvigheden waren. Overigens hebben wij dit vraagstuk in de probleemstelling van de heer Den Uyl node gemist, zoals wij ook hebben gemist de rol van de grote internationale concerns in het proces van inflatiebevoordering, dat hiermee nauw samenhangt. Het is volstrekt logisch dat van deze kabinetten – en vooral van het laatste – de ene minister na de andere, nog tijdens hun ministerschap, hebben aangekondigd, dat zij voortaan ook direct beschikbaar waren voor het grote bedrijfsleven.

De basis van deze kabinetten was confessioneel-rechts, zoals ook hun scheppers – of het nu ging om Schmelzer, Zijlstra of Beel – confessioneel-rechts waren. Om de boel in stand te houden, werd nog wel de speciale maatregel getroffen om DS'70 in het krammenakkige leven te roepen en de V.V.D. van de heer Van Riel kreeg de gelegenheid, zich daarin uit te leven.

In dit verband wil ik even wijzen op de eigenaardige rol, die de V.V.D. speelt in de Nederlandse politiek. Deze partij, mijnheer de Voorzitter, beroept zich op de geestelijke vrijheid, maar inzonderheid de laatste jaren, heeft zij er een soort sadistisch plezier in gevonden, over te gaan tot de geestelijke kwelling van tienduizenden mensen die, doordat zij door het cynisme van het systeem uit het arbeidsproces waren gestoten, het stempel van profiteurs en uitvreters opgedrukt kregen. Het is, curieus genoeg, steeds de V.V.D. geweest, die bij diverse vormen, waarbij de mensen in beweging kwamen, als een getergde gendarmerie naar voren sprong om de beëindiging ervan te verlangen.

Ik heb dit merkwaardig genoemd, mijnheer de Voorzitter, en dat is juist omdat de V.V.D. bij voorbeeld totaal heeft gezwegen over het wonderlijke feit, dat iemand, die eerst internationale vertrouwelijke monetaire conferenties als Minister bijwoonde, daar een maand na zijn aftreden rondzwierf als vertegenwoordiger van een beleggingsmaatschappij, tot heil van de aandeelhouders. Ook is gezwegen over een Minister van Economische Zaken, die nog tijdens zijn ministerschap succesvolle onderhandelingen heeft gevoerd over de in de toekomst in te nemen hoge positie bij een grote bank in dit land.

Mijnheer de Voorzitter! Ik dacht, dat wij in dit verband eigenlijk de term „oneigenlijk gebruik van functie” moesten hanteren in de Nederlandse politiek, al klinkt het in dit soort gevallen bijna als een liefkozing.

En de algemene crisisverschijnselen zelf, én het optreden van de kabinetten-De Jong en -Biesheuvel, alsmede dat van hun werkgevers, hebben in Nederland velen in verzet gebracht. Dit is een zeer diepgaand proces van bewustwording, dat zijn effect op de positie van de diverse politieke partijen niet heeft gemist. De laatste verkiezingsuitslag spreekt wat dit betreft oud-testamentaire boekdelen. Confessioneel-rechts, dat duidelijk als meest-verantwoordelijk werd gezien voor de gevoerde politiek, leed de zwaarste nederlaag, ook al zou je dat, gelet op sommige redevoeringen vandaag, niet hebben gezegd.

Tenslotte schrompelde de paddestoel van DS'70 in en ook die van D'66 werd door vele kabouters verlaten. Het beslissende effect was, dat voor het eerst geen regering kon worden gevormd, waarin het blok van confessionele partijen de lakens uitdeelde. Sterker: Er was niet eens een blok, zoals later bleek!

Zo is dit kabinet er dan uitgekomen. De grote vraag is – die vraag is in wezen niet door de verklaring van de Minister-President beantwoord – wat er uit dit kabinet zal komen. De heer Van Thijn was blij en zei, dat de regeringsverklaring klonk als

Bakker

een klok waarvan de klepel links hangt. Hoe klinkt dat, mijnheer de Voorzitter? Klinkt dat wel?

De visie, waarover de heer Den Uyl zo visionair sprak aan het slot van zijn redevoering, is ons vooralsnog ontgaan. Dat wil niet zeggen, dat wij denken dat het volk nu zal omkomen, maar het lijkt wel op een houtje bijten te worden. Het opmerkelijke in de redevoering van de heer Den Uyl was, dat hij wat de werkelijke kernvragen betreft – het vraagstuk van de internationale verhoudingen, van de bewapening, de kernenergie en de kernwapens, de economische machtsverhoudingen – in het vage bleef en naar de toekomst verwees. In 1976 of 1977, als alle nota's zijn behandeld, zal alles duidelijker worden. . . .

Mijnheer de Voorzitter! Wij vinden zo'n opstelling gevaarlijk, riskant, juist als het kabinet of althans een deel van het kabinet iets anders wil dan krabbelen in de smalle marges. Wat de „lange baan” oplevert, daarover zijn wij de afgelopen vijf maanden wel het een en ander te weten gekomen. Terwijl was gebleken en was bevestigd, hoe aangeslagen en verscheurd rechts was, hoe zwak zijn politici staan tegenover de verlangens van het Nederlandse volk, is deze zelfde periode van vijf maanden illustratief geweest voor de verwatenheid die in deze kringen heerst. Die verwatenheid is ons hier vandaag al vele malen hergalmend tegemoetgekomen. Niet alleen de C.H.U., die voor deze keer haar motto veranderde in „Nu moet het zó”, maar vooral de K.V.P. van de heer Andriessen heeft zich steeds meer opgesteld alsof die partij de verkiezingen had gewonnen. Zowel ten opzichte van het programma als ten opzichte van de samenstelling van het kabinet ging de heer Andriessen zich steeds meer gedragen alsof hij de leenheer was en alle anderen de smekelingen.

Mijnheer de Voorzitter! Wij moeten vaststellen, dat ondanks zijn kordaat klinkende schriften vooral de heer Burger eraan heeft meegewerkt, hem en de zijnen als onmisbaar voor de regeringsvorming voor te stellen, terwijl toch de omstandigheden vooral door de ontwikkelingen die zich binnen het Nederlandse volk voltrokken en vultrekken de kans boden voor een andere koers.

De gang van zaken, door Burger ingezet – niet door hem alleen, laten we wel wezen – was in wezen strijdig met de beweging en de behoeften die in ons land aanwezig zijn. Immers als de Partij van de Arbeid bij de verkiezingen vooruit is gegaan, zoals de C.P.N. vooruit is gegaan en zoals heel links vooruit is gegaan, dan is dat juist gekomen door de stroming die in een andere richting in Nederland wilde gaan dan de richting waarin tot nog toe werd gegaan. De Partij van de Arbeid heeft ook bij de verkiezingen een nadrukkelijk beroep gedaan op die stroming: sterker, zij heeft én in haar optreden én in haar verkiezingsleuze aansluiting gezocht bij de acties die onder het Nederlandse volk gaande waren. Zij heeft de eisen van de huurbeweging tegen de huurharmonisatie overgenomen in haar program; zij heeft de verlangens van de Vietnamdemonstranten tegen de Amerikaanse misdaden in Zuidoost-Azië overgenomen in haar program; zij heeft de weezin tegen de hoge bewapeningsuitgaven en de atoombewapening overgenomen in – alweer – haar program. Zij heeft dit ook gedaan met de studenteneisen, met de eis tot prijsstop en met de plaatselijke en regionale verlangens die naar voren waren gekomen van Groningen tot aan Amsterdam. Zij heeft dat alles gepresenteerd als een regeerprogram; in zijn essentie zelfs als een driemaandenprogram. Dit alles dan zonder een toevoeging van de heer Van Mierlo, gedaan in een radio-uitzending van zijn partij, dat je een program op 1000 manieren kunt uitvoeren.

Mijnheer de Voorzitter! Hoe komt het nu dat dit program vrijwel onherkenbaar is in de regeringsverklaring, dat alle punten daaruit óf gewijzigd zijn óf „verdoezeld” als het stokje in de suikerspin? Ik denk bij voorbeeld aan de huurharmonisatie. Dit kan, mijnheer de Voorzitter, alleen maar te wijten zijn aan het feit dat de vertegenwoordigers van de heer Andriessen zo nodig in de Regering moesten. De K.V.P. vertegenwoordigt niets van datgene waarop vóór de verkiezingen een beroep werd gedaan. Haar programma is juist de afwijzing

van deze eisen; het is het Biesheuvel-program waartegen door de mensen werd storm gelopen. De eisen, die nu door de heren Andriessen en Aantjes op tafel worden gelegd, komen er in feite op neer dat het kabinet-Den Uyl pas voldoet aan hun goedkeuring als het integraal de politiek van het kabinet-Biesheuvel zou voortzetten.

Mijnheer de Voorzitter! Zoals sommigen in deze Kamer zich zullen herinneren, is er de laatste tijd nogal eens over randen gesproken, maar laten wij nu eens de positie van de K.V.P. in dit kabinet bezien in vergelijking tot de Partij van de Arbeid. Dit is een reële vergelijking. De K.V.P. heeft 63 pct. van het aantal kamerzetels van de Partij van de Arbeid. De K.V.P. heeft 59 pct. van het aantal ministers van de Partij van de Arbeid. De K.V.P. heeft 83 pct. van het aantal staatssecretarissen dat de Partij van de Arbeid heeft en heeft in totaal 69 pct. van het aantal bewindslieden dat de Partij van de Arbeid heeft. Dit zijn door de heer Andriessen – hij heeft het hier nog eens nadrukkelijk bevestigd – uitgezochte bewindslieden. Al klaagt de heer Aantjes wel, eigenlijk is het met de A.R.P. niet anders, want voor een inbreng van acht kamerzetels hebben zij dunkt mij een flinke vertegenwoordiging in het kabinet. Zoals met alle ruimtelijke vraagstukken is de vraag wat nu eigenlijk de rand is.

Mijnheer de Voorzitter! Dit is, dunkt ons, niet alles. Het is niet zonder reden geweest dat de heer Den Uyl een verklaring heeft afgelegd over de verhouding van de minister-president en de vice-minister-president, de heer Van Agt, bij competentiegeschillen en dat de heer Den Uyl zo nadrukkelijk aan de Kamer heeft medegedeeld dat hij alle belangrijke competentiegeschillen – dat wil zeggen: belangrijke politieke geschillen – alleen mag oplossen met instemming van de heer Van Agt. Wie de heer Van Agt ook moge vrijlaten, niet de heer Den Uyl.

Mijnheer de Voorzitter! Dit is nauwelijks verwonderlijk als men in aanmerking neemt, dat het juist de heer Van Agt is geweest die na het afzien van Burger, Den Uyl het premierschap heeft overhandigd. Wij hebben gehoord, hoe de heer Van Agt op een ledenvergadering van de K.V.P. in Amsterdam hoog over de positie van zijn partij heeft opgegeven. Hij heeft bij voorbeeld gewezen op het feit, dat de confessionele partijen in de zgn. sociaal-economische financiële driehoek – de hoek waar de kassa staat – twee zetels bezetten. Inmiddels is de heer Van Agt een tactisch man geworden. Hij had namelijk ook nog kunnen opmerken dat op het departement van Sociale Zaken het oud-bestuurders van het CNV en het NKV zijn, die daar de lakens uitdelen, terwijl het niemand onbekend is, hoe uiteenlopend het inzicht in wezenlijke sociale zaken is tussen de confessionele bonden (in het bijzonder hun bestuurders) en NVV'ers. Het is duidelijk dat òn het kabinet òn zijn steun in het parlement bestaan uit al dan niet communicerende vaten vol tegenstellingen. De heer Andriessen heeft gesproken over vaten vol mogelijkheden. Dit zei hij, terwijl hij bezig was, het buskruit daarin te gooien.

Praktisch betekent dit kabinet zonder een partijenakkoord en met twee programma's, waarvan er een mede dat van de oppositionele C.H.U. is, een extra-parlementair kabinet. Geen enkele fractie kan zich door dit kabinet de handen laten binden, ook niet die van de Partij van de Arbeid.

Het karakter van het kabinet maakt van de C.P.N. de linkse oppositie, waaraan wij een opbouwende inhoud willen geven. Wij zullen steunen hetgeen gaat in de richting van inwilliging van de eisen, die door de bevolking worden gesteld en zelf initiatieven nemen om deze inwilliging te bevorderen. Omgekeerd zullen wij de druk van rechts, van de Biesheuvel-pressiegroepen in en buiten het kabinet bestrijden en trachten, paal en perk te stellen aan de bereidheid van de heer Den Uyl tot concessies aan deze groepen, zoals dit reeds in de regeringsverklaring doorklonk. Wij zullen onze gehele aandacht besteden aan het opwekken van de mensen om met meer kracht voor hun verlangens op te komen.

Het doel van ons optreden in en buiten parlement zal zijn het voortbouwen aan de reeds onder de Nederlandse werkers

Bakker

en studerende gegroeide basis voor een progressief kabinet. De eisen, die daaraan te stellen zijn, vormen voor ons tegelijkertijd de normen voor de beoordeling van de daden van deze Regering, ook van de voornemens, zoals deze in de regeringsverklaring tot uitdrukking zijn gekomen.

Mijnheer de Voorzitter! Deze normen zullen in hoofdzaak (maar niet exclusief) betreffen het vraagstuk van de veiligheid, de rechten en levensomstandigheden van de werkende mensen, het onderwijs en de toekomstmogelijkheden van de jonge mensen.

Wij menen dat het vraagstuk van de veiligheid van ons land het centrale politieke vraagstuk van nu en de komende tijd is, dat dit niet op de laatste maar op de eerste plaats behoort te komen. Het inpakken daarvan in vaagheden en het borduren aan de randjes, zoals dit in de regeringsverklaring is gedaan, zijn bij de huidige stand en de voortgang van de wapenning niet eens zozeer grotesk als wel onverantwoord, omdat dit fataal kan zijn. De wereld zit vol atoomwapens. Dit is ook in Europa het geval. Deze hoeveelheid is een veelvoud van wat vereist zou zijn om dit gehele werelddeel tot een ruïne te maken. Ons land herbergt deze wapens; onze strijdkrachten zijn op het gebruik daarvan ingericht. Alleen al de voorgenomen Franse kernproeven, waarover de regeringsverklaring kies zwijgt, brengen ons voor de geest wat dit betekent. Is dit iets, dat men moet benaderen met een adviesaanvraag aan een soort van vredes-SER, zoals dit in de regeringsverklaring wordt gesuggereerd? Een advies over de rol in een NAVO-strategie, waarvan niemand precies weet wat deze inhoudt?

Waarover gaat het huidige gefluister in de NAVO, als het kernwapens betreft? Er wordt gefluisterd over het verlagen van de atoomdrempel, o.a. door introductie van atoomraketten. Het gaat om de ontwikkeling van een dubbele kernmacht, een zogenaamde Europese bij de Amerikaanse. Het kabinet heeft hier duidelijk zijn afwijzing over uitgesproken. En dat is goed, mijnheer de Voorzitter, maar het gaat om de probleemstelling, zoals die op het ogenblik binnen de NAVO aan de orde wordt gesteld. Die is nu eenmaal niet los te zien van de overige internationale ontwikkelingen en met name van de rol van Duitsland daarin. Relatief en absoluut rijst het Duitse machtsgesternte. West-Duitsland opereert in alle opzichten als een wereldmacht en treedt ongevaagd op als woordvoerder van de EEG. Het domineert binnen de EEG. Dit Duitsland, het Duitsland van met name de Straussen en de Siemens, is bezig een reusachtig potentieel aan kernenergie op te bouwen. Als hofleveranciers weten wij daar in Nederland wat van; hierbij denk ik aan Borsele, de ultracentrifuge en Kalkar. Ik vraag mij tussen haakjes af, mijnheer de Voorzitter, wat er nu zal gebeuren na de betogen van de heer Klein over de Nederlandse deelneming aan „Kalkar”. Misschien kan daarover iets door de heer Den Uyl worden gezegd. Of had Minister Langman het net gauw getekend?

Wat West-Duitsland betreft, mijnheer de Voorzitter, merk ik nog het volgende op. Wij weten, dat er in dat land sterke kringen zijn met het vaste voornemen hun potentieel aan kernenergie ook in militaire machtsmiddelen om te zetten. Dat zijn de kerngegevens, waarvan een Nederlandse veiligheidspolitiek uit dient te gaan. Men moet streven naar een Europees collectief systeem, dat strakke grenzen stelt aan de Duitse machtsstoename en dat daartoe de garanties krijgt van de grote belanghebbenden: de Sovjet-Unie en Amerika. Men moet tegelijkertijd een heroriëntering van de eigen militaire inspanning doorvoeren. Er dient een eind te worden gemaakt aan de atoomtaken van de Nederlandse strijdkrachten en aan de opslag van atoomwapens op ons grondgebied. Daarbij hoort, dat de uitgaven voor wapenning drastisch dienen te worden verlaagd. Juist op dit punt is de regeringsverklaring uiterst teurstellend.

Afgezien van het advies, waarover ik zoëven reeds sprak, komt het neer op een uiterste vervaging van de aangekondigde verlaging van de defensielasten en dan nog via de weg van verdere integratie binnen de NAVO, hetgeen onze afhankelijkheid

en daarmee onze onveiligheid alleen maar zal vergroten. Vermindering van wapenning hoort juist samen te gaan met grotere zelfstandigheid. Niet in het gezag van Duitse generaals, maar in democratie moet de verdedigingskracht van Nederland schuilen. Een aantal van de daartoe aangekondigde maatregelen, mijnheer de Voorzitter, waarvoor ook wij al jaren zijn opgekomen, zoals ook de verkorting van de diensttijd, zullen wij, zoals begrijpelijk is, graag steunen. Wanneer wordt gesproken over de noodzakelijke democratisering en de vrijheid van meningsuiting in het leger, rijst bij ons wel de vraag, of de nadelige gevolgen, die mensen hebben ondervonden of nog dreigen te krijgen die deze verbeteringen in het leger hebben bevochten, door de Regering alsnog ongedaan zullen worden gemaakt.

Vredespolitiek is wel vooral, maar niet alleen voor ons land Europese politiek. Ook wij moeten ons voor de rest van de internationale vraagstukken beperken. Het kabinet wil de bevrijdingsbewegingen in zuidelijk Afrika steunen. Akkoord, mijnheer de Voorzitter, maar de vraag rijst: Waarom opeens tegelijkertijd deze koelheid in de regeringsverklaring ten opzichte van het Amerikaanse optreden in Zuidoost-Azië?

De heer Van Thijn schijnt dat ook zo'n beetje aangevoeld te hebben.

Waarom zijn ten aanzien van Cambodja dezelfde tekstschrijvers als die van Luns en Schmelzer weer ingeschakeld? Mag er over de nu daarginds verplaatste massamoord en de schulden daaraan opeens geen woord meer worden gesproken? Wat is de houding van het kabinet tegenover Thieu-van-detijgerkooien? Hoe valt het te rijmen dat men de vrijheidsbewegingen wil steunen, hetgeen ik zoals gezegd uitstekend vind, maar volgens een mededeling van de heer Pronk doorgaat met het spekken van het op bloedige terreur plus corruptie steunende Indonesische generaalsbewind? Nog steeds zitten er mensen in Indonesië rechteloos opgesloten. Zij worden met de dood bedreigd. Het zijn progressieve mensen, waaronder grote vrienden van Nederland zijn. Is deze Regering, die zo goedgeefs lijkt te blijven aan het Soeharto-regime, voornemens zich voor hun vrijlating in te spannen, zoals haar leden dat eerder hebben gevraagd van een vorige Regering?

Mijnheer de Voorzitter! Het sociaal-financieel-economische beeld van ons land is in grote trekken aldus: Een vrij snel toenemende activiteit, fors gestegen en stijgende arbeidsproductiviteit, vooral in de nijverheid, tegelijk een hevige prijsinflatie, aanzienlijke werkloosheid en stagnatie in de besteedbare inkomens van loon- en salaristrekken. De Minister-President heeft het anders gezegd. Hij noemt de inflatie en de werkloosheid, ziet het achterblijven van overheidsvoorzieningen bij de particuliere bestedingen en zwijgt over de stijging van de arbeidsproductiviteit en van de winsten. Dat is eerlijk gezegd wel wat eenzijdig voor zo'n hooggeprezen sociaal-econoom.

Juist die combinatie van het opdrijven van de arbeidsprestatie en het opdrijven van de prijzen heeft tot gigantische winsttoenemingen geleid; vooral bij het grootbedrijf en bij de banken. Onder het kabinet-Biesheuvel lag dat voor de hand. Daarvoor zaten zij er. Dat kabinet met onder anderen de heren Langman, Nelissen, Biesheuvel en vooral de heer Boersma heeft zich in dat kader bijzonder ingespannen om die situatie ook reglementair te maken door middel van het zgn. centrale akkoord. De filosofie van het centrale akkoord was: lonen gelijk, winsten gelijk, de inflatie zal teruglopen, de collectieve voorzieningen zullen erbij gedijen.

Wij hebben toen – dat zal men zich nog wel herinneren – de P.v.d.A. gewaarschuwd voor de doorvoering van deze nullijn. Wij hebben gezegd dat zij door dat te doen de verkeerde kant hielp. Het werd ons niet in dank afgenomen. Wat is er nu gebeurd? Het enige van dit vierspan dat is uitgekomen is de loonmatiging. Grote aantallen mensen hebben zelfs sedert 1 januari door de combinatie van schijfrentarief, premiestijging en geringe c.a.o.-verbetering een achteruitgang in hun loon geboekt. Dat zijn geen rijken, dat zijn arbeiders tot in de sociale werkplaatsen toe. Hoe staat het dan met die andere drie ele-

Bakker

menten van het centrale akkoord? Die zijn zagezegd niet doorgegaan. Er was geen inflatiebeteugeling, geen winstbeteugeling en geen verbetering van de collectieve voorzieningen.

Ik wil een enkele illustratie geven. Dezer dagen stond er een interessant statistiekje in „Het Financiële Dagblad” over cijfers, bijgehouden vanaf 1961, met betrekking tot de in de eerste vier maanden van het jaar gedeclareerde winsten. In dit jaar bleken die gemiddeld meer verhoogd te zijn dan in enig voorafgaand geregistreerd jaar het geval was geweest. Dat is dan, zoals de deskundigen weten, nog maar een zeer bescheiden aspectje van de winstmakerij.

Op die basis begint deze Regering met het vragen van offers. Op die basis heeft zij dan de mond vol over inkomens, terwijl zij zwijgt over bezit. Ik zou zeggen: Regering, laat naar u kijken. Waarom – de heer Van Thijn heeft eraan herinnerd – heeft, denkt men, de recente loonstrijd zo'n fel karakter gehad? Om de arbeider een kwartje bij zijn chef vandaan te laten halen, van diens loon? Dat was een uitvinding van de vrienden van de heer Mertens. De werkelijke strijd op de bedrijven ging tegen de matiging, opgedrongen door het centraal akkoord, en tegen de rijken, de echte, grote rijken, die daarmee hun bezit aan het aandikken zijn.

In dit verband moet ik zeggen, dat de regeringsverklaring op het punt van de loonvorming onduidelijk is. Wat wil de Regering precies op dit punt? De passage over hetgeen met de lonen zou moeten gebeuren, met alle erbij gegeven bijzonderheden, kan toch niet bedoeld zijn als inmenging, of als een voorschrift van de Regering, hoe de lonen straks moeten worden geregeld tussen vakbonden en ondernemers? Zo'n inmenging, het willen uitvaardigen van zo'n dictaat, hoe het met de lonen moet gaan, was juist een van de kwalijke neigingen van de vorige regeringen. In de Kamer zitten de levende getuigen van wat hiervan is terechtgekomen. De Regering moet zich van een dergelijke inmenging – als zij dit van plan zou zijn – beslist onthouden.

Een van de belangrijkste en alarmerende feiten hierbij is, dat de ondernemers, via hun Hoogovens, hebben gemeend, bij een volstrekt legitieme staking de rechter te moeten inschakelen, en dat de rechters het hebben gewaagd, de stakingen te verbieden, met beroep op een stuk papier dat zelfs de Regering-Biesheuvel niet tot wet heeft proberen te maken: zogenaamde onafhankelijke rechters; onafhankelijk van wie?, vraagt men zich wel eens af. In ieder geval onafhankelijk van arbeiders.

De passage hierover in de regeringsverklaring is totaal teleurstellend. Waarom heeft de Regering niet verklaard, dat zij het bestaande wetsontwerp zal intrekken, met daarbij een motivering, die zelfs voor de meest onafhankelijke rechter niet mis te verstaan zou zijn, bij voorbeeld – zoals zo duidelijk in „Keerpunt” wordt gezegd – dat het stakingsrecht een onvervreemdbaar recht is? Zou zij dat doen, dan zou zij een groot stuk rechtshelderheid in Nederland scheppen.

Voor serieuze inflatiebestrijding, mijnheer de Voorzitter, zijn wij natuurlijk in, maar dan daar waar de hoofdoorzaken liggen. Een van de oorzaken zijn de waanzinnige militaire uitgaven in het kader van de NAVO, die – men moet dit eens meerekenen – sedert het oprichten van deze organisatie Nederland meer dan 6 mld. hebben gekost, waarvan voor een deel heel goede guldens. Trouwens, de inflatoire druk vanuit de EG schijnt ook niet te onderschatten te zijn, als wij de eerste – en de laatste, voorlopig – brief van de Minister van Financiën mogen geloven, die hierin meedeelt, dat ineens 400 mln. extra voor de Brusselse bureaucratie op tafel moet worden gelegd.

De Regering dient ter bestrijding van de inflatie, naast beperking van de militaire uitgaven, vooral de prijzenstop bij het grootbedrijf af te kondigen en maatregelen te nemen om de winsten af te romen. Wij krijgen niet de indruk, dat de nu afgekondigde maatregel hiertoe ook maar enigszins voldoende is. Een prijzenstop – bekende klank voor de Minister-President – moet ook gelden voor de huren, in de allereerste plaats door

afschaffing van de huurharmonisatie, terwijl op korte termijn het belastingsysteem zodanig zou moeten worden gewijzigd, dat op zijn minst de verzwaren van het laatste tijd, via het schijventarief, bij de lage en de middeninkomens teniet gedaan worden. Ik vraag in dit verband speciale aandacht voor de zogenaamde belasting bijzondere beloningen ofwel de schandaalbelasting, die nu, met de vakanties in aantocht, velen als een moker dreigt te treffen.

Er is een groot aantal incidentele maatregelen aangekondigd; te veel hiervan is vaag gebleven. Wij steunen het voorstellen, de b.t.w. niet te verhogen en de tarieven te matigen. Wij zien vol verwachting uit naar de aangekondigde belastingplannen ten opzichte van de rijken. Wij vragen echter wel wat nu precies de maatregelen zullen zijn tegen de werkloosheid. Gaat de Regering in de komende tijd onder andere de bevoegdheid opeisen, bedrijfssluitingen te verbieden? Gaat zij haar voornemen tot het invoeren van een selectieve investeringsheffing juist op dat punt wijzigen? Wij zijn benieuwd.

Aangezien de tijd dringt zal ik mij beperken. Wij zullen afwachten hoe een aantal concrete maatregelen ten opzichte van het onderwijsoverschot, de middenschool, de integratie van kleuter- en basisonderwijs eruit zullen zien. De heer Van Thijn heeft daarover een aantal ter zake zijnde vragen gesteld.

Het voorstel met betrekking tot de collegegelden achten wij verwerpelijk. Wat wordt nu precies bedoeld met de leningen die kunnen worden gesloten? Worden het leningen met rente of renteloze voorschotten? In alle ernst leggen wij de Minister-President en de tafel vol Ministers en Staatssecretarissen die ermee te maken hebben de vraag voor: Waarom nu in vredesnaam. Was de operatie-De Brauw verlopen zoals de heer De Brauw het wilde dan zou zij 50 mln. hebben opgeleverd. De heer De Brauw herinnert zich nog wel dat wij aan het rekenen zijn geweest en dat dit bedrag er uitkwam. Dat wil zeggen dat met de maatregel die deze Regering nu probeert door te voeren 25 mln. is gemoeid. Voor dat bedrag riskeert de Regering voortzetting van het conflict met tienduizenden studenten. Alleen omdat de heer Andriessen het wil. Om dan de fijnzinnigheid ten top te voeren mogen een nieuwlinkser en een radicaal de maatregelen nemen onder toezicht van een onderwijsvernieuwer. Het is nog smakeloos bovendien.

Tot slot de vraag of er nu geheime afspraken waren of niet. De heer Den Uyl zegt: Neen. Een feit is dat de afspraken die de heren Burger en Van Agt met mevrouw Goudsmit wilden maken, op het ogenblik niet meer geheim zijn dank zij mevrouw Goudsmit. Ook de niet nagekomen afspraak met de heer Andriessen over de bezetting van het Departement van Volksgezondheid en Milieuhygiëne is niet meer geheim dank zij de heer Andriessen. Wij zijn bereid van de heer Den Uyl aan te nemen, dat hij, als die geheime afspraken er zouden zijn, er niets van afweet. Hij moet echter toch nog eens navragen wat de heer Ruppert destijds toch met Eibert Meester heeft besproken.

Dat is allemaal niet het belangrijkste, mijnheer de Voorzitter. Ik heb de houding van de C.P.N. ten opzichte van dit kabinet uiteengezet. Iedereen in dit land, die aan politiek doet, weet wat dat betekent, iedereen kent onze rol in alle grote bewegingen van de afgelopen jaren in het Nederlandse maatschappelijke leven. Voor het bereiken van onze doelstelling, een waarlijk progressieve regering in Nederland, hebben wij gewerkt aan de eenheid van de mensen bij de behartiging van hun belangen en verlangens en vóór alles aan de eenheid van communisten en socialisten. Zij die nu reeds over dit of over een volgend kabinet praten en alleen maar kijken naar de provinciale-statenverkiezingen van 1974, hebben naar onze mening een vertrokken beeld van de werkelijkheid. Ik noem de heer Wiegels, die reeds nu bezig is hiervoor de café's langs te trekken. Dat is niet onze werkwijze. Bij ons gaat het erom, dat datgene wat onder de mensen, arbeiders, studerende tot stand is gekomen in de afgelopen tijd, verder uitgebouwd en verdiept wordt, dat de actie van de mensen wordt opgevoerd. De Regering heeft gezegd met de vertegenwoordigers

Bakker e. a.

van die acties te willen spreken. Ik zou tegen de Regering willen zeggen: Doe dan de knip maar van de deur, want zij zullen er zijn om duidelijk te maken wat een werkelijk progressief beleid is.

De heer Van der Lek (P.S.P.): Mijnheer de Voorzitter! Wij zijn op zoek geweest naar de visie die, volgens de aangehaalde spreuk, het mogelijk moet maken dat het volk niet sterft. Wij kunnen niet zeggen dat wij die visie al gevonden hebben, want ondanks zijn lengte spreekt de kabinetsverklaring voornamelijk door wat er niet staat. Het lijkt ons dan ook het beste ons vooralsnog maar te houden aan de visie die wij hebben op wat er zou moeten gebeuren.

Wij voelen er weinig voor ons te begeven in het geharrewar dat hier is vertoond door de partners onderling. Alsof het niet al erg genoeg is dat wij vijf maanden lang in alle actualiteitenrubrieken en in alle kranten hebben moeten horen over actualisering, fasering, geruchten en tegengeruchten, moeten wij nu hier nog beleven dat de partners elkaar ook na afloop te lijf gaan. Als die partners zo graag in het openbaar over die formatie hadden gesproken, waarom hebben zij dan niet van te voren om een formatiedebat gevraagd?

Het lijkt ons dat de kiezers er niet zo veel van zullen begrijpen dat nu partijen als de K.V.P. en de A.R.P., die toch aan deze formatie hebben meegedaan, ineens zo fel tegen dit kabinet van leer trekken. Het komt ook bij ons over als een niet al te best voorteken.

De heer Andriessen verwijt de Partij van de Arbeid dat zij eigenlijk maar beter meteen in de oppositie had kunnen gaan. Ik zou, in de loop van dit debat, toch wel graag worden ingelicht over de vraag of de heren Andriessen en Aantjes zich nu beschouwen als oppositie of als regeringspartij.

Het kabinet is – dat is in het debat tot nu toe wel duidelijk geworden – een hele verzameling onbekende factoren. Het is een onduidelijk kindje dat na een lange en moeizame bevalling ter wereld is gekomen. Men heeft het een naam gegeven, progressief en men heeft het zelfs als tweede naam Keerpunt meegegeven en het zou een kind zijn van de polarisatie. Het schijnt dat je dit niet hardop mag zeggen, maar op ons maakt het voornamelijk de indruk van een gewone coalitie. Niet dat dat een schande is. In een land met zo verschillende opvattingen kan er voorlopig niets anders geboren worden dan een coalitie, maar dan moet je er ook eerlijk voor uitkomen dat het dat is.

Wij willen best aannemen, dat het misschien nog niet eens zo'n slechte coalitie is, vergelijkenderwijs, maar dat moeten wij nog wel afwachten. De P.S.P. is bereid dat af te wachten en zal elk van de voorstellen op zijn merites beoordelen. Het beleid van dit kabinet zal allicht beter worden dan het trieste beleid van de afgelopen jaren: iets meer betugeling van de inflatie, iets meer rechtvaardigheid en kansen voor de zwakken, iets meer controle over de economische machten. Op de beurs vonden ze dat blijkbaar al te veel en de heer Wiegel schijnt het zelfs te beschouwen als een dreigende ramp voor Nederland.

Toch moet ik zeggen, dat dit het bepaald niet is wat de P.S.P. verstaat onder een program, gericht op anti-kapitalistische structuurhervormingen, laat staan onder het begrip socialistisch program.

Het is in bepaalde opzichten ook een roerend optimistisch program of, om het wat minder vriendelijk te zeggen, een innerlijk tegenstrijdig program. Het kondigt aan, de inkomens, de macht en de kennis te willen spreiden. Dat betekent een ingrijpend veranderen van de machtsstructuren van dit ogenblik. Tegelijkertijd wil dit kabinet dat blijkbaar doen in „goed overleg” en met behoud van een „goed ondernemingsklimaat”. Het lijkt ons volstrekt ondenkbaar, dat diegenen, die nu de meeste macht, bijna alle macht in handen hebben, die in „goed overleg” uit handen zullen geven. Wat dat betreft meen ik, dat de afgelopen wekenlange stakingen

Van der Lek

en het onbuigzame verzet van de ondernemers daarbij nog weer eens duidelijke taal hebben gesproken.

Wij vragen ons ook af: weten de mensen in Nederland nu eigenlijk, dat ze een progressief kabinet hebben gekregen en zullen ze er wat van merken? De heer Wiegel dreigt, dat het allemaal veel te duur zal gaan worden. Ik ben bijna bang, dat hij maar al te goed weet, waarover hij praat. Natuurlijk is het herverdelen van inkomens en het verzorgen van werkelijk goede collectieve voorzieningen niet echt te duur voor een rijk land als het onze. Maar het is wel zo, dat zij die nu de macht hebben over het overgrote deel van de investeringen, de binnenlandse en niet te vergeten de buitenlandse verschaffers van kapitaal, zich heus niet zullen beijveren die middelen ter beschikking van de gemeenschap te stellen voor de vele verzorgende en welzijnsbevorderende taken die nodig zijn. Die middelen zal de Regering moeten halen.

Welke machtsmiddelen heeft de Regering eigenlijk om zich die middelen te verschaffen? Hoe denkt zij zich van die zeggenschap over kapitaalverschaffers en over de financiering van de ondernemingen en banken te verzekeren? In Keerpunt '72 stond ten minste nog iets over meldingsplicht van investeringen, over vergunningen voor investeringen, over voorschriften voor grote beleggers. In de regeringsverklaring heb ik daarover niets teruggevonden. Hoe moet ik dat nu verstaan? Hoort dat bij het deel van Keerpunt, dat wel of het deel dat niet de actualisering, de fasering en de preconstituering heeft doorstaan of hoort het bij de open kwesties? Wat moeten wij dan verwachten van een beleid, dat zulke centrale machtsmiddelen open kwesties laat?

Op die manier is er inderdaad een levensgrote kans, dat juist de sterke schoulers gaan afwentelen. Dan zal men nog zien, dat mijnheer Wiegel gelijk krijgt en dat het een sof wordt voor de mensen waarvoor het nu juist is bedoeld: de laagst en de laag betaalden. Dat is dan niet, omdat dit kabinet zo socialistisch is of zelfs maar zo links, maar omdat het zelfs de minimumvoorwaarden om macht werkelijk te herverdelen niet heeft weten te verwezenlijken. Op die manier zullen successierechten, vermogensbelasting en vermogenswinstbelasting waarschijnlijk niet de middelen leveren die nodig zijn voor het voorgenomen beleid. Dan wordt het wel een geptoeter.

In dit verband wil ik een vraag stellen. Ons is in het verleden vaak voorgehouden, dat vermogenswinstbelasting helemaal niet zo interessant was, omdat het nauwelijks iets op zou leveren. Is dat nu anders geworden? Kan het kabinet al een voorlopige raming geven van wat naar zijn verwachting deze vermogenswinstbelasting zal opbrengen?

Ik had het over de grote lijnen. Ook de heer Van Thijn heeft gezegd, dat wij ons bij dit debat tot de hoofdpunten moesten bepalen. Dan wordt het al moeilijk genoeg. Ik wil daarom enkele vragen stellen over de inkomensnivellering, de zeggenschap, het welzijn en over het internationale beleid.

Ik heb al gezegd, dat wij dit kabinet het voordeel van de twijfel schenken; ik moet zeggen, dat die twijfel nu al erg groot is. Als ik deze regeringsverklaring beluister, moet ik constateren, dat het voorlopig niet zo'n duur program is, want in alle lengten worden hoofdzakelijk studies beloofd en wordt ons ter zake van vele zaken toegezegd, dat het kabinet ons daarover zijn standpunt spoedig zal doen toekomen. Zolang het bij studies en nota's blijft, kan het ons de kop niet kosten. Dat maakt het echter dubbel moeilijk om nu al veel concreets over dit kabinet te zeggen. Wat dat betreft, heeft de Minister-President volkomen gelijk; het zal zich zelf nog moeten bewijzen. Daarom willen wij hetgeen wij nu zeggen, beschouwen als een voorlopig oordeel. Dat voorlopige oordeel is tot nu toe geen beeld, dat ons verheugt. Zelfs ten opzichte van Keerpunt 1972 – dat was ook al het einde niet op het gebied van socialistische politiek – valt het ons bar tegen.

Het kabinet wil de inflatie bestrijden. Daarvoor zal men toch allereerst de prijzen aan banden moeten leggen. Dat was ook de opvatting van de progressieve drie op 23 november.

Van der Lek

Wij hebben nu een aankondiging ontvangen van een meldingsplicht en nog enkele maatregelen, die aan de bestaande prijs-calculatiebeschikking zullen worden toegevoegd. Maar op 23 november jl. bepleitte mevrouw Brautigam namens de Partij van de Arbeid een prijzenstop. „Iedere dag”, zo zei mevrouw Brautigam, „dat de prijzenstop uitblijft, gaan de prijzen verder omhoog”. In een motie werd door mevrouw Brautigam en de heren Teriouw en De Gaay Fortman om een dergelijke stop gevraagd. Wij vragen ons af, of dit nu niet meer nodig is. Had de heer Peijnenburg misschien dan toch gelijk? Hij heeft bij die gelegenheid verondersteld, dat de motie meer met verkiezingsstunterij te maken had dan met werkelijke zorg om de gang van zaken. Ik hoop het niet. Ik hoop, dat de Minister-President mij duidelijk kan maken, wat er is veranderd, waardoor nu, op dit moment, die prijzenstop geen essentieel onderdeel meer is van de strijd tegen de inflatie.

Er wordt verder in dat verband gezegd, dat de kredietverlening aan particuliere investeerders beter onder controle moet worden gebracht. Dat wil de Regering doen door middel van de gebruikelijke wegen. Nu heb ik niet de indruk, dat het tot nu toe erg is gelukt om deze bron van inflatie aan banden te leggen langs die gebruikelijke wegen. Kan de Minister-President mij duidelijk maken, dat die gebruikelijke wegen inderdaad toereikend zijn om deze vorm van inflatiebevordering, geldschepping, financiering op korte en lange termijn en alles, wat hiermede samenhangt, werkelijk voldoende onder controle te krijgen?

Verder wil het kabinet de werkloosheid bestrijden, ook al weer langs ogenschijnlijk zeer traditionele wegen. Door aanvullende werken en door het geven van premies voor het in dienst houden van arbeiders. Hoe denkt de Regering eigenlijk de macht van degenen, die de werkloosheid maken, te bestrijden? De macht van hen, die werkgelegenheid steeds weer ondergeschikt maken aan de belangen van het kapitaal. Is het niet nodig om een structureel werkgelegenheidsbeleid te voeren, dat wil zeggen: Een verbod op ontslag, arbeidstijdverkorting en een gecontroleerd investeringsbeleid?

Verder zijn wij weinig onder de indruk van het magere restje, dat er van het huurbeleid uit Keerpunt over is. Wij horen alleen maar, dat de huurliberalisatie zal worden uitgesteld, niet, dat zij ongedaan zal worden gemaakt, hoewel dat indertijd heel duidelijk wel is voorgespiegeld. In afwachting van nieuwe regelingen, wordt er gezegd. Het is ook niet erg duidelijk, hoe die nieuwe regelingen eruit zullen gaan zien.

Het binden van huurverhogingen aan maxima klinkt niet zo veelbelovend. Het kan nog van alles betekenen. Het invoeren van de Woonruimtetwet brengt ons ook al niet veel helderheid, als er niet bij gezegd wordt voor welke categorieën van woningen en waar. Is dit nu het luisteren van deze Regering naar de actiegroepen? Is dit nu het luisteren van deze Regering naar de wensen, die onder de bevolking leven? Ik meen, dat zeker op het punt van wonen en huren de wensen heel duidelijk op tafel liggen. Misschien moet echter het praten met de actiegroepen nog beginnen. In ieder geval geloven wij niet, dat de bevolking het beleid, dat nu wordt aangekondigd, zal beschouwen als hetzelfde dat haar werd beloofd in de bekende advertentie vlak voor de verkiezingen.

Wat dit betreft, wil ik ook graag horen wat het kabinet zich voornemt te gaan doen met de wetten, die in behandeling zijn ter zake van het kraken van woningen. Het zal duidelijk zijn, dat een dergelijke regeling op groot verzet zal stuiten bij al diegenen, die niet begrijpen waarom de macht ten opzichte van de huurder nog altijd gelegen is bij degenen, die de meeste huizen en het meeste geld bezitten.

Ook op het punt van de democratisering is een heleboel te vragen. Ik neem ook in dit opzicht maar een paar punten, die ons het eerst zijn opgevallen. Heel belangrijk vindt ook deze Regering de democratisering van bedrijven. Daarom vinden wij het merkwaardig, dat in dat verband alleen wordt

gesproken over een uitbreiding van de wetgeving op het gebied van ondernemingsraden. Waar is de voorgenomen invloedsvergroting van de werknemers op de raad van commissarissen? Waar blijft een wetgeving ten behoeve van en ter bevordering van het bedrijvenwerk? Verder maken wij ons bijzonder bezorgd naar aanleiding van de opmerkingen over het stakingsrecht.

Het klinkt bijzonder onheilspellend, wanneer een regering niets anders daarover mededeelt dan dat zij zich voorgenomen heeft, het stakingsrecht wettelijk te regelen. Er ligt nog steeds een wetsontwerp. Ik neem niet aan, dat de Regering van plan is, dat verder door te zetten. Wettelijk regelen betekent – en ik dacht, dat wij dit spraakgebruik langzamerhand allemaal kennen – wettelijk inperken. En het enige, dat wij van deze Regering verwachten, is het vastleggen van het stakingsrecht als – en ik citeer nu opnieuw uit Keerpunt '72 – „een onvervreemdbaar recht”. Ik denk dan niet alleen aan werknemers in het bedrijfsleven, maar ook aan ambtenaren. Mag ik aannemen, dat de cryptische passage in de regeringsverklaring betekent, dat dit gebeuren zal?

Mijnheer de Voorzitter! Verder is nog wel het een en ander te zeggen over de democratisering van het onderwijs. Deze was bepaald niet gediend met de maatregel van een vorige regering om een drempel van duizend gulden voor het wetenschappelijk onderwijs te leggen. Nu komt dit kabinet wel met een erg halfslachtige oplossing. De drempel wordt vijfhonderd gulden en wie dat bedrag niet heeft, mag het lenen. In de eerste plaats zou ik graag willen weten of het inderdaad de bedoeling is dat diegene, die het wel heeft, het kan betalen en wat dit betreft dus in het voordeel komt, omdat hij niet behoeft terug te betalen. Verder wordt dit dan verdedigd met een kennelijk budgettair argument. Het zou zo nodig zijn als bijdrage in de kosten van het onderwijs. Dat is natuurlijk te gek, als wij weten, dat een beetje studie zo'n f 20 000 per jaar kost. Als je als regering dan toch gaat lenen, is het ook niet duidelijk waarom het dan geleend moet worden op kosten van de studenten. Dit bevordert immers alleen maar weer de aanspraken op een hoger inkomen na afloop van die studie. Dat is toch volkomen in strijd met de nivelleringsgedachte? En bovendien is het uiteraard wel een drempel. Wij kunnen dan ook niet anders zeggen dan dat wij dit plan een heilloze, enigszins gemitigeerde verpakking vinden van een precies hetzelfde plan, waar wij indertijd zo fel tegen hebben geageerd en dat wij nog steeds op het standpunt staan, dat er een totaal gratis hoger onderwijs moet komen. In ieder geval is het noodzakelijk, in afwachting daarvan de oude toestand te herstellen. Wij zullen dan ook op geen enkele wijze meewerken aan het verwezenlijken van een dergelijk halfslachtig compromis. In dit verband hebben wij nog een aantal feitelijke vragen; ook in dit geval waren de mededelingen in de regeringsverklaring niet overduidelijk.

Er is gesteld, dat omtrent de verrekening over het lopende studiejaar nog mededelingen zullen volgen. Wat betekent dat? Betekent het dat de f 1000 over het lopende studiejaar wel of niet ongedaan zal worden gemaakt met terugwerkende kracht. Het is zelfs niet duidelijk of die mooie compromisregeling van f 500 zal worden ingevoerd in het komende cursusjaar. Kan dat nog, want dat zal dan binnen een week, zelfs binnen een paar dagen zijn beslag moeten krijgen, of is het de bedoeling dat wij nog een jaar langer doormodderen met de volstrekt onhanteerbare en onbruikbare f 1000-regeling?

Ik ben het geheel eens met de opmerking van de heer Bakker over hetgeen is gezegd door de Minister-President over de Achilleshiel van ons staatkundig stelsel. Het is natuurlijk volslagen belachelijk om de lange duur van de kabinetsformatie op rekening van het staatkundig stelsel te schuiven. Ik heb zelden een slechter argument voor het sleutelen aan het kiesrecht gehoord. Wij willen nog wel eens heel duidelijk stellen, dat dit kabinet op ons niet behoeft te rekenen wanneer het zal gaan om het invoeren van allerlei verminderingen in ons

Van der Lek

bestaande parlementaire stelsel en ons bestaand kiesrecht. Als de macht van het parlement niet is wat zij moet zijn – en op dit moment is zij dat niet –, namelijk de hoogste macht namens de gehele gemeenschap, dan is dit niet omdat de Kieswet niet zou deugen, maar dan komt dit omdat andere machten in onze samenleving, economische, militaire, veel sterker zijn en niet door het parlement worden gecontroleerd. Als het kabinet iets wil veranderen, dan zal het die machtsverhoudingen moeten aanpakken. Niet het kiesstelsel.

Mijnheer de Voorzitter! Ik kom tot enkele opmerkingen over het welzijnsterrein, waarover zulke fraaie en aandoenlijke woorden zijn gesproken. Het is ons niet zo duidelijk, welke welzijnstaken nu het eerst ter hand zullen worden genomen. Het is natuurlijk een goede zaak dat het afbraakbeleid van het vorige kabinet zal worden gestopt, maar wat er nu wezenlijk verbeteren zal, wordt uit het vage verhaal voor ons niet duidelijk.

Wat betekent bij voorbeeld de mededeling, dat met name het funderend onderwijs gratis zal zijn? Betekent dit dat de toestand voorlopig ongewijzigd blijft en dat kleuteronderwijs en onderwijs boven de leerplichtige leeftijd wel moeten worden betaald? Wat verstaat het kabinet eigenlijk onder „funderend onderwijs” in dit verband?

Wij hebben voorts vernomen dat volgend jaar de tweede vormingsdag voor werkende jongeren zal worden ingevoerd. Op zichzelf is dat natuurlijk een verheugende mededeling, maar wij zijn er zeker van dat dit zelfs door een kabinet-Biesheuvel zou zijn gedaan. De vraag is dan ook veel meer, wat het kabinet verder zal gaan doen. Wat gaat er gebeuren met de jeugdlonen, met de toenemende jeugdwerkloosheid, met het tot nu toe nog zo vaak onbevredigende karakter van de inhoud van de vorming?

Als het dan over welzijn gaat, vinden wij het volstrekt verwerpelijk dat wij door dit kabinet worden getraceerd op beschouwingen over offers die zullen moeten worden gebracht voor een beter leefmilieu, en op moralistische verhalen over onze schraperige maatschappij, waarin „hebben belangrijker is dan zijn” en „het bezit van geestelijke waarden niet wordt geteld”. Dit is een onzinnige vertekening van hetgeen er werkelijk aan de hand is. Alsof arbeiders en consumenten de macht zouden hebben, onze op concurrentie en economische macht gebaseerde maatschappij hun wil op te leggen, alsof zij niet in de eerste plaats zelf slachtoffers zijn van hetgeen er gebeurt en alsof men hun dan ook nog eens moet vragen om offers te brengen. Waarom vernemen wij geen woord over de verspilling van het kapitalistische produktiesysteem, bij de produktie, de opvoering van allerlei onzinnige bestedingen en het invoeren van alle mogelijke volstrekt onduidelijke verbeteringen en innovaties, ondersteund door een geweldig reclameapparaat, en over de onmogelijkheid bij dat systeem om een ander, meer verantwoord gebruik te maken van de techniek? De oplossing van milieuproblemen is geen kwestie van offers voor iedereen, arm of rijk, zo maar gelijkelijk, zonder onderscheid. Het milieu wordt bedreigd door een complex van oorzaken; dat is waar, maar dat complex kan alleen onder controle worden gebracht door bewust ingrijpen in het investeringsbeleid, door bewust ingrijpen in de ordening van de economie, of liever gezegd: in de bestaande chaos, door het plannen van de produktiebeslissingen. Een dergelijk beleid zouden wij van dit kabinet willen zien en niet een moraliserend verhaal over mentaliteitsverandering, zonder dat wordt aangegeven wie dan zijn mentaliteit moet veranderen en hoe die dat dan moet doen. Daarvoor zou o.a. een selectief investeringsbeleid, maar dan met vergunningen, een goed instrument kunnen zijn.

Op het gebied van het welzijn is nog heel veel te vragen, maar dat sla ik nu maar over. Wel zou ik nog graag iets willen zeggen over de lagere overheden. Er is een mooie passage in de regeringsverklaring over de gemeentefinanciën en over de moeilijke positie van de lagere overheden, maar het is niet duidelijk

of er zal worden gewerkt aan een structureel verbeteren van de financiële positie van die lagere overheden en hoever deze Regering denkt te gaan bij het functioneel decentraliseren van beslissingsbevoegdheden.

Het is een vage passage waarmee men nog alle kanten uit kan. Het enige dat wij begrijpen is dat het wat meer door Binnenlandse Zaken en wat minder door Financiën zal worden gedaan. Ik zou toch wel bijzonder graag zien dat er ook nog iets inhoudelijks over werd gezegd.

Thans kom ik tot de plaatsing van dit kabinetsbeleid in deze wereld. Anders gezegd: Ik kom bij de mondiale voornemens. Eerst blijf ik dan nog een beetje dicht bij huis in die zin dat ik even in het Koninkrijk blijf, nog althans. Wanneer het kabinet zegt dat het de ontwikkelingshulp ten aanzien van een zelfstandig Suriname en zelfstandige Antillen meer wil richten ook op de economische zelfstandigheid van deze landen, is dat voor ons een nogal duistere mededeling. Ten eerste is het ons niet zo duidelijk hoe men met hulp iemand werkelijk economisch onafhankelijk kan maken. Bovendien hebben wij niet de indruk dat de huidige Nederlandse ontwikkelingshulp daaraan bijzonder veel bijdraagt. Zelfstandigheid ten opzichte van wie, ten opzichte van de Nederlandse Regering? Daarvan was men naar ik geloof al niet meer economisch afhankelijk. Of zelfstandigheid ten opzichte van de grote Amerikaanse en Nederlandse maatschappijen die aldaar hun investeringen hebben? Het zou natuurlijk zeer verheugend zijn als bij het verwerven van die onafhankelijkheid de betrokken landen konden worden geholpen, maar ik zou graag enige duidelijkheid hebben in verband met de vraag, hoe men dat denkt te doen.

Verder komt natuurlijk ook de aloude NAVO weer opdraven in het meest versleten pakje dat wij ons kunnen voorstellen. De Minister-President zegt heel trouwhartig dat het kabinet tegen uitbreiding van het verdragsgebied is. Hij zegt er voor de goede orde nog even bij dat die ook niet de orde is. Ik vraag mij dan af of de Minister-President zo onnozel is of dat hij zo maar doet. Het is natuurlijk waar dat er formeel geen uitbreiding van de NAVO bestaat buiten het verdragsgebied, maar het is toch heel duidelijk dat op allerlei plaatsen de facto door NAVO-landen zaken naar hun hand worden gezet om het nu maar eens heel voorzichtig uit te drukken. Ik denk dan aan hetgeen in Afrika gebeurt door NAVO-lid Portugal. Ook denk ik aan de situatie in Zuid-Afrika en aan de goede banden daarmee. Voorts denk ik aan Zuidoost-Azië en aan nog wel enkele andere plaatsen op deze wereld. Dat is natuurlijk niet het belangrijkste, mijnheer de Voorzitter! Het wordt pas goed eng, wanneer wordt gezegd, dat wij het lidmaatschap moeten zien in het perspectief van het streven naar veiligheid en ontspanning. Is het nu nog niet duidelijk, dat de NAVO daarvoor niet is bedoeld en dat de NAVO daarvoor ook niet geschikt is? Er is helemaal geen sprake van wederzijdse wapenvermindering. Wij hebben er ook niets van gemerkt, dat men in de NAVO-kringen staat te trappelen om die wederzijdse wapenvermindering te verwezenlijken. Integendeel, men is nog steeds bezig met wapenvermeerdering en -verbetering.

Er is al evenmin sprake van bevordering van democratie en rechten van de mens. Daaraan wil dit kabinet nu hard gaan werken. Mijnheer de Voorzitter! Ik verzeker het kabinet, dat het dan nog heel wat te doen krijgt. Wij hebben nooit zo goed begrepen waarom men – om de democratie te bevorderen – van sommige landen noodzakelijk bondgenoot moet zijn, terwijl men, om de democratie in andere landen te bevorderen, zoals de Sovjet-Unie, zich daartegen loodzwaar moet bewapenen. Maar hoe dit zij, gesteld, dat men alle bondgenoten wil realiseren, zou dit in ieder geval betekenen, dat er en in Griekenland, en in Turkije, en in Portugal zou moeten worden gedemocratiseerd, terwijl ook in de Bondsrepubliek de laatste tijd op het terrein van de verdediging van democratische rechten wel wat te doen is. Denkt u maar, mijnheer de Voorzitter, aan het dreigende verbod van de K.P.D. en het weer van stal halen van Sondergericht, Schutzhaft en de behandeling van het pa-

Van der Lek

tiëntencollectief. En het lijkt mij verder, dat het de laatste tijd heel duidelijk is geworden, dat ook in de Verenigde Staten op het punt van democratisering nog een mooie taak voor deze Regering ligt te wachten.

Ik geloof niet, dat ik behoef te vragen wat er gebeurt wanneer het allemaal niet lukt. Ik heb de visie van de heer Vredeling daarop al kunnen lezen in "Trouw" van 12 mei. Hij heeft ons nog eens, in navolging van zijn voorgangers, duidelijk gemaakt, dat wij Griekenland, Portugal en andere niet-democratische landen helaas niet kunnen missen in de strategische conceptie van de NAVO. Hierdoor klemt mijn vraag des te meer; hoe komt het toch dat je, om sommige landen te democratiseren, bondgenoot van ze moet zijn, terwijl andere landen door ons alleen maar kunnen worden gedemocratiseerd wanneer men die landen te vuur en te zwaard bestrijdt?

Het is trouwens met die defensie ook verder een wat griezelige zaak. Wanneer ons wordt aangeboden om de zaak wat zuiniger op te zetten, blijkt, dat dit dient te gebeuren in het kader van de integratie van ons leger in de verdediging van West-Europa. Op zichzelf is dit een voor de hand liggende gedachte; als je toch samenwerkt, doe de dingen dan niet dubbel op en zorg voor een goede werkverdeling. Ik moet echter zeggen, mijnheer de Voorzitter, dat wij het in dit speciale geval bijzonder verontrustend vinden, dat bij die integratie nog meer hetgeen met ons leger gebeurt zich aan onze controle onttrekt. Voorzover het niet al het geval is – eigenlijk onttrekt alles zich nu al aan onze beoordeling – zullen wij dan helemaal worden overgeleverd aan de luimen en beslissingen van een aantal generaals, die aan de top van de NAVO staan.

Het wordt een integratie onder leiding van de heer Luns. De heer Luns, waarvan Staatssecretaris Stemerding heeft gezegd – het kan worden gevonden in het „Nieuwsblad van het Zuiden” van 10 mei – dat hij naar het oordeel van de heer Stemerding niet in de NAVO thuishoorde. Dit lijkt ons een ontzettend grote vergissing van de heer Stemerding, want als de heer Luns niet thuis zou horen in de NAVO, is het een open vraag, hoe hij dan op de stoel van de Secretaris-Generaal is gekomen; daarvoor is hij toch gevraagd door die zelfde NAVO? Vermoedelijk is het dus precies andersom. De heer Luns past uitstekend bij de NAVO – en de NAVO bij de heer Luns – en daarom is de NAVO niet wat de heer Stemerding denkt dat zij is en daarom is het ook niet mogelijk van de NAVO te maken, wat de heer Stemerding en dit kabinet ervan willen maken.

Bij de bezuinigingen op het leger wordt ons verteld, dat de exploitatie goedkoper moet worden en dat verschoven moet worden naar de sector van de investeringen. In dat verband wil ik graag weten, wat de bedoeling is. Gaan de investeringen absoluut omhoog of is het alleen een relatieve stijging? Is het een aanpassing aan de eisen van het militair-industrieel complex? Hoe staat het en wat zijn de voornemens ten opzichte van onder meer de vervanging van de Starfighter? Loopt deze vervanging door of niet? Als het gaat om een werkelijke verhoging van de investeringen binnen de bezuiniging komen we natuurlijk alleen van de regen in de drup.

Het kabinet heeft zijn hart eveneens verpand aan de integratie in Europees en EEG-verband. Deze integratie moet een rechtvaardige verdeling van de welvaart en zorg voor het welzijn in Europees verband garanderen. Het lijkt mij bijna een taak, waaraan dit kabinet zich zal vertillen, omdat er tot nu toe slechts sprake is van integratie van economische macht in Europees verband. Nu is het natuurlijk erg mooi te zeggen, dat dit samen moet gaan met een vergroting van de democratisering in de EEG en dat het nodig is dat daarbij rechtstreekse verkiezingen van een Europees parlement met bevoegdheden behoort, maar ik heb een vorige minister hier al eens horen verklaren, dat hij dat als een absolute voorwaarde beschouwde. Ik kan uit de tekst van de regeringsverklaring helaas niet lezen, dat ook dit kabinet een dergelijke rechtstreekse verkiezing van het Europese Parlement en een dergelijke democratisering van de besluitvorming als een absolute voorwaarde zal beschouwen voor een verder meewerken aan de

Van der Lek e. a.

voortzetting van datgene, wat in Europees verband gebeurt, zoals onder andere de monetaire eenwording, waarvan het kabinet blijkbaar nog al het een en ander verwacht. Is het een voorwaarde of niet?

Wij zijn bijzonder geschokt door het feit, dat alles wat op het ogenblik in Zuidoost-Azië aan de hand is, wordt afgedaan in één zin en wat voor zin. Er wordt niets anders gedaan dan verontrusting uitspreken over nog voortdurende oorlogshandelingen in Vietnam en het uitblijven van een bestand in Cambodja. Wij hadden verwacht dat een kabinet met de pretenties waarmee dit kabinet optreedt, vandaag nog zou zijn gekomen met een scherp protest tegen het gevangen houden van 200 000 mensen onder de meest mensonterende omstandigheden in Zuid-Vietnam en tegen het voortduren van de bombardementen. De zin over het uitblijven van een bestand is daarvan toch wel een bijzonder zwakke weergave. Het gaat hier om het voortduren van de massale bombardementen op Laos en Cambodja, even massaal als tot voor kort de bombardementen op Noord-Vietnam. Wij hopen dat het kabinet alsnog tot een dergelijk protest op de kortst mogelijke termijn zal komen.

Ik heb in het begin van mijn betoog al gezegd, dat de verklaring meer spreekt door alles wat er niet in wordt gezegd dan door het vele, wat er, zij het zeer onduidelijk, wel in wordt gezegd. Ik zou een lange lijst kunnen maken met name op het gebied van buitenlandse en internationale politiek van datgene, wat wij allemaal node, zeer node en ook met verbazing hebben gemist. Wat is er overgebleven van de warme belangstelling van de P.v.d.A. en sommige andere partijen voor het socialistische experiment in Chili? Wij vernemen er niets over. Zijn er buiten zuidelijk Afrika geen bevrijdingsbewegingen waarover iets kan worden gezegd? Is er geen haard van conflicten en problemen in het Midden-Oosten? Moeten we voorts verwachten, dat binnen het ontwikkelingsbeleid Indonesië dezelfde voorkeur zal blijven genieten ondanks het regime, dat er tot nog toe de scepter zwaait?

Zo zijn er nog tientallen vragen, waarvan ik hoop, dat ze in de komende weken en maanden zullen worden opgehelderd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil afsluiten met een conclusie; deze conclusie kan niet anders dan voorlopig zijn. De P.S.P. heeft in deze regeringsverklaring niet zoveel teruggevonden van wat toch vele kiezers moet hebben bewogen om op één van de progressieve partijen te stemmen. Van een werkelijk keerpunt, dat dan ook nog handen en voeten heeft, is naar onze mening nauwelijks sprake. Wij hebben dan ook de indruk dat er in de naaste toekomst ook voor onze partij nog heel wat te doen zal zijn. Wij hebben het vermoeden dat de progressieve drie nog wel eens zullen zeggen: goed, dat er ook een linkse oppositie is. Hierbij neem ik dan aan, dat zij inderdaad bedoeld hebben en nog steeds bedoelen die anti-kapitalistische structuurhervormingen in Nederland – al is het dan maar met kleine stapjes – te helpen verwezenlijken.

Mijnheer de Voorzitter! Liever dan nu een eindoordeel uit te spreken, willen wij in de komende maanden zien wat er gaat gebeuren en aan de hand daarvan onze houding bepalen. Van de heer De Gaay Fortman mogen wij dat niet meer een zakelijke beoordeling noemen – dat is volgens hem een soort intrappen van een open deur – dus wil ik stellen dat wij dit kabinet zullen beoordelen naar zijn daden. Elk van die daden zullen wij afzonderlijk op haar waarde bekijken.

De beraadslaging wordt verdaagd.

De Voorzitter: Ik stel aan de Kamer voor, het voor de leden ter inzage gelegde gedeelte van het officiële verslag der *Handelingen* van de vorige vergadering goed te keuren.

Daartoe wordt besloten.

De vergadering wordt te 0.27 uur gesloten.

LIJST VAN INGEKOMEN STUKKEN
met de door
de Voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1°. vier Koninklijke Boodschappen, ten geleide van de volgende ontwerpen van (rijks-)wet:

Goedkeuring van de op 3 juni 1971 te Luxemburg tussen de Lid-Staten van de Europese Economische Gemeenschap tot stand gekomen Protocollen betreffende de uitlegging door het Hof van Justitie van het Verdrag van 29 februari 1968 betreffende de onderlinge erkenning van vennootschappen en rechtspersonen en van het Verdrag van 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken (*Trb.* 1971, 139 en 140) (12 379, R 910);

Wijziging van hoofdstuk XII (Departement van Verkeer en Waterstaat) van de rijksbegroting voor het dienstjaar 1972 (12 380);

Wijziging van de begroting van het Staatsbedrijf der Posten, Telegrafie en Telefonie en de Rijkspostspaarbank voor het dienstjaar 1972 (12 381);

Vaststelling van het slot van de algemene rekening van alle rijksontvangsten en -uitgaven, bedoeld in artikel 86, tweede lid, het slot van de rekeningen, bedoeld in artikel 87, derde lid, en het slot van de rekeningen van takken van rijksdienst, bedoeld in artikel 88 van de Comptabiliteitswet (*Stb.* 1927, 259) over het dienstjaar 1970 (12 382).

Deze Koninklijke Boodschappen zijn met de daarbij behorende stukken reeds gedrukt en rondgedeeld;

2°. elf brieven van de directeur van het Kabinet der Koningin met de mededeling, dat Hare Majesteit een aantal door de Staten-Generaal aangenomen voorstellen van (rijks-)wet heeft goedgekeurd.

De Voorzitter stelt voor, deze brieven, welke betrekking hebben op ontwerpen van (rijks-)wet aangenomen door de Eerste Kamer in haar vergaderingen van 20 maart en 17 april 1973 voor kennisgeving aan te nemen;

3°. zeventien brieven van de Eerste Kamer der Staten-Generaal met de mededeling, dat zij zich in haar vergaderingen van 8 en 22 mei 1973 heeft verenigd met een aantal haar door de Tweede Kamer toegezonden voorstellen van (rijks-)wet.

De Voorzitter stelt voor deze brieven voor kennisgeving aan te nemen;

4°. brieven van de Formateurs en van de Minister-President, Minister van Algemene Zaken over de Kabinetsformatie (12 383, nrs. 1 en 2).

Deze brieven zijn met de erbij behorende stukken al gedrukt en rondgedeeld;

5°. twee brieven van de Minister van Buitenlandse Zaken, t.w.:

een, ten geleide van een ter stilzwijgende goedkeuring aan de Kamer overgelegde Overeenkomst inzake de oprichting van het Afrikaans Ontwikkelingsfonds, met bijlagen, waarvan de tekst is opgenomen in *Tractatenblad* 1973, nr. 51 (12 386);

een, ten geleide van het Verslag betreffende de uitwerking en de toepassing van het Verdrag tot oprichting van de Europese Economische Gemeenschap en van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap voor Atoomenergie over 1972 (12 387).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld; het *Tractatenblad* ligt op de griffie ter inzage van de leden;

6°. twee brieven van de Minister van Onderwijs en Wetenschappen, t.w.:

een, ten geleide van de Nota over de nieuwe lerarenopleiding (12 376) en

een, ten geleide van een voorontwerp van wet Ontwikkeling Hoger Onderwijs (11 697, nr. 4).

Deze brieven zijn met de erbij behorende stukken al gedrukt en rondgedeeld;

7°. een brief van de Minister van Financiën over de uitvoering van de rijksbegroting 1973 (12 393).

Deze brief is al gedrukt en rondgedeeld;

8°. een brief van de Minister van Defensie ten geleide van de rapporten „Uitstelbeleid” en „Vrijstellingsbeleid” van de Commissie Dienstplichtbeleid (12 000, hoofdstuk X, nr. 17).

De brief is al gedrukt en rondgedeeld; een exemplaar van de rapporten ligt op de bibliotheek, ter inzage van de leden;

9°. een brief van de Ministers van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening en van Economische Zaken ten geleide van het Advies van de Raad van Advies voor de ruimtelijke ordening inzake het ruimtelijk beleid met betrekking tot perifere detailhandelsvestigingen (12 377).

De brief en het advies zijn al gedrukt en rondgedeeld;

10°. drie brieven van de Minister van Verkeer en Waterstaat, t.w.:

een, over de Stuurgroep Verkeer en Vervoer (12 000, hoofdstuk XII, nr. 30);

een, over de bestrijding waterverontreiniging rijkswateren (12 000, hoofdstuk XII, nr. 31);

een over de instelling van een sociale begeleidingscommissie bij de vaststelling tracé Waalbochtverlegging bij Nijmegen (12 057, nr. 4).

Deze brieven zijn al gedrukt en rondgedeeld;

11°. twee brieven van de Minister van Economische Zaken, t.w.:

een, ten geleide van het adviesrapport „Distributief evenwicht in Zuid-Limburg” van het Centraal Instituut Midden- en Kleinbedrijf (12 384);

een, ter aanbieding van het Verslag betreffende de toepassing van de Prijzenwet in de periode 1 januari 1972 tot 1 januari 1973 (12 388).

Deze brieven zijn met de erbij behorende stukken al gedrukt en rondgedeeld;

12°. een brief van de Minister van Sociale Zaken, ter aanbieding van een aantal overzichten in verband met de Werkgelegenheidssituatie in 1972 en 1973 (11 889, nr. 9).

Deze brief met overzichten is al gedrukt en rondgedeeld;

13°. een brief van de Minister van Volksgezondheid en Milieuhygiëne ter aanbieding van een aantal ingekomen reacties op de Urgentienota Milieuhygiëne (11 906, nr. 4).

Deze brief met bijlagen is al gedrukt en rondgedeeld;

14°. een brief van de Gezaghebber van het eilandgebied Aruba ter aanbieding van een afschrift van een motie van de Eilandsraad aangenomen in zijn openbare vergadering van 14 mei 1973.

Deze brief ligt op de griffie ter inzage van de leden;

15°. een verslag van de vaste Commissie voor de Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten omtrent haar werkzaamheden (12 385).

Dit verslag is al gedrukt en rondgedeeld;

16. een adhesieverklaring van de Raad van de Gereformeerde Kerk (Vrijgemaakt) te Zaltbommel aan het schrijven van de Raden van de Gereformeerde Gemeente en van de Gereformeerde Kerk (Vrijgemaakt) te Leiden, d.d. december 1972, aangaande wat over het vraagstuk Abortus Provocatus in dit schrijven is uiteengezet.

Dit stuk ligt op de griffie ter inzage van de leden;

17°. de volgende moties:

een, van het algemeen bestuur van de Streekmuziekschool „Rijnakkoord” te Leiderdorp inzake het rijkssubsidiebeleid met betrekking tot de muziekscholen;

een, van de raad van de gemeente Schoorl, aangenomen in zijn vergadering van 20 februari 1973 over de honorering van de wethouders.

Deze moties liggen op de griffie ter inzage van de leden;

18°. een telegram van een aantal ouders en leerkrachten van een negental lagere scholen te Amsterdam-Nieuwendam over de klassegrootte en beleidsplanning voor het onderwijs door het nieuwe kabinet.

Dit telegram ligt op de griffie, ter inzage van de leden;

19°. een besluit van de raad van de gemeente Vlaardingen over de wijziging van de Wet Openbaar Lichaam Rijnmond.

Dit besluit ligt op de griffie, ter inzage van de leden;

20°. de volgende brieven:

een, van de „Stichting Den Haag moet blijven” over de voorgenomen maatregelen in het kader van de Spreiding Rijksdiensten en de Investeringsheffing;

een, van het Overlegorgaan van de Centrale Ondernemersorganisaties in het Midden- en Kleinbedrijf over haar wensen voor het door de Regering in 1974 te voeren beleid;

een, van het Huuractie-Comité Wormerveer over de huurharmonisatie;

een, van K. Visser, te Joure, over de behandeling van de zogenaamde „Veronicawetjes” door de Kamer;

een, van het Havenschap Delfzijl ter toezending van de in zijn vergadering van 3 mei 1973 vastgestelde stukken;

een groot aantal brieven over de vrijheid van onderwijs;

een, van de gemeente Millingen aan de Rijn over de bouw van de kweekreactor Kalkar;

een, van L. D. van der Klauw, te Rotterdam, in verband met de behandeling van de wet tot wijziging van de samenloopregeling Indonesische pensioenen;

een, van de Raad van de Gemeenschap van Kerken, te 's-Gravenhage, over de huurkoopwet.

Deze brieven liggen op de griffie ter inzage van de leden; voor zoveel nodig is afschrift van de brieven in handen van de betrokken commissies gesteld;

21°. de volgende afschriften van brieven:

een, van de Vereniging van Dienstplichtige Militairen, gericht aan de Minister-President van het demissionaire kabinet over de afwijzing van de gratieverzoeken van „de zestien vvd-mers”;

een, van E. Steenstra-Van der Lugt, te Alkmaar, gericht aan de Minister zonder Portefeuille (Ontwikkelingssamenwerking) over de Chileense schuld aan Nederland;

een, van K. Buuron, te Bergen op Zoom, gericht aan de Minister-President en aan de Staatssecretaris van Buitenlandse Zaken (Vredesvraagstukken) over het veiligheidsbeleid;

een, van de Stichting tot bevordering van woningbouw in de gemeente Gilze en Rijen, gericht aan het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening, over de huurverhoging;

een, van A. van der Wis, te Vaals, gericht aan de Minister-President, over de persvrijheid;

een, van het Socialistisch Onderwijsfront, te Nijmegen, gericht aan de Minister van Onderwijs en Wetenschappen, over politieke indoctrinatie;

een, van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, over de Benelux-Gemeenten-conferentie 1973;

een, van een aantal inwoners van Nijmegen, gericht aan Het Zuiveringsschap Rivierenland, te Tiel, over de opgelegde aanslag zuiveringslasten 1972.

De afschriften van de brieven liggen op de griffie ter inzage van de leden; voor zoveel nodig zijn deze ook in handen gesteld van de betrokken commissies;

22°. de volgende boekwerken:

van het Landbouwschap zijn jaarverslag 1972;

van het Hoofdbestuur van het Nederlandse Rode Kruis het jaarverslag 1972;

van de bibliothecaris van de Vrije Universiteit, te Amsterdam, het academisch proefschrift van J. J. Nagelkerke: „Contractweigeren in het Franse en Nederlandse Recht”;

van de bibliothecaris van de Rijksuniversiteit, te Utrecht, de academische proefschriften van A. Q. C. Tak: „Het Huisrecht” en van M. de Langen: „Recht voor jeugdigen”;

van de bibliothecaris van de Erasmusuniversiteit, te Rotterdam, de academische proefschriften van J. T. Allegro: „Socio-technische organisatieontwikkeling”, van J. C. K. W. Bartel: „Inkomstenbelastingaspecten van de opbrengst van aandelen” en van C. van Dam: „Beslissen in onzekerheid”.

Deze boekwerken zijn in de bibliotheek van de Kamer opgenomen.

De verslagen zijn al gedrukt en rondgedeeld van:

de vaste Commissie voor de Rijksuitgaven over de Rekening van ontvangst en uitgaaf van de 7½ % 25-jarige lening 1972 ten laste van de Staat der Nederlanden, uitgegeven krachtens de Leningwet 1971 (*Stb.* 1972, 12) (12 222) en over

de Rekening van ontvangst en uitgaaf van de 7½ % 25-jarige onderhandse lening 1972 ten laste van de Staat der Nederlanden, uitgegeven krachtens de Leningwet 1971 (*Stb.* 1972, 12) (12 223);

de vaste Commissie voor Verkeer en Waterstaat over het wetsontwerp Overbrenging in beheer en onderhoud bij de gemeente Amsterdam van een gedeelte van het Zijkanaal F van het Noordzeekanaal (12 334);

de vaste Commissie voor Landbouw en Visserij over het wetsontwerp Wijziging artikel 7 van de Veewet (12 367);

de Commissie voor de Verzoekschriften omtrent een aantal in haar handen gestelde adressen (12 268, nrs. 31 t/m 48).

Ook is al gedrukt en rondgedeeld een verslag van een gehoor door de vaste Commissie van Binnenlandse Zaken over de toekomstige ontwikkeling van het Openbaar Lichaam Rijnmond (12 378).

Eveneens zijn al gedrukt en rondgedeeld de verslagen van een gehouden mondelinge overleg van:

de vaste Commissie voor Onderwijs over het onderwijs aan schipperskinderen (12 000, hoofdstuk VIII, nr. 29);

de vaste Commissie voor Milieuhygiëne over een aantal beleidsaspecten (12 000, hoofdstuk XVII, nr. 16).